

พระพุทธรูปปางต่างๆ

สมพร อยู่โพธิ์ เรียบเรียง

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจ
นางเห้ง อินทรวิชัย
วันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๘

พระพุทธรูปปางต่าง ๆ

นายสมพร อยู่โพธิ์

เรียบเรียง

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ

นางเห้ง อินทรวิชัย

ณ ฌาปนสถานกรมตำรวจ วัดตรีทศเทพ

วันที่ ๑๕ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๘

พระพุทธรูปปางต่าง ๆ

นายสมพร อยู่โพธิ์

เรียบเรียง

เลขหมู่หนังสือ ๒๙๕.๓๑๘๗๓

พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๔

กรมศิลปากรพิมพ์ถวายพระภิกษุสามเณรซึ่งเข้าชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ในเทศกาลเข้าพรรษา

พิมพ์ครั้งที่ยี่สิบสาม ๕๐๐ เล่ม พ.ศ. ๒๕๑๘

ในงานฌาปนกิจศพ นางเห้ง อินทรวิชัย

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ชวนพิมพ์

112-116 ถนนบริพัตร บ้านบาตร กรุงเทพมหานคร โทร.810541

นายชวน ศรสงคราม ผู้พิมพ์ ผู้โฆษณา พ.ศ.2518

คำนำ

ในงานฌาปนกิจศพ นางเห้ง อินทรวิชัย ณ ฌาปนสถานกรมตำรวจ วัดตรีทศเทพ กำหนดวันที่ ๑๕ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๘ นายสังเวียน อินทรวิชัย ผู้เป็นบุตร ได้มาแจ้งแก่กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร ว่ามีความประสงค์จะขออนุญาตจัดพิมพ์หนังสือเรื่องพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ซึ่งนายสมพร อยู่โพธิ์ เรียบเรียง เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์ในงานนี้ กรมศิลปากรยินดีอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตามความประสงค์

หนังสือเรื่องพระพุทธรูปปางต่าง ๆ นี้ นายสมพร อยู่โพธิ์ นักโบราณคดี ๖ กองโบราณคดี กรมศิลปากร ได้อุตสาหะค้นคว้าเรียบเรียงขึ้นจากเอกสารทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ นายประพัฒน์ โยธาประเสริฐ นายช่างศิลปกรรม ๔ นายมานิต รัตนกุล นายช่างศิลปกรรม ๔ นายระพีศักดิ์ ชัชวาลย์ นายช่างศิลปกรรม ๔ นายภิรมย์ จีนะเจริญ สถาปนิก ๔ กองโบราณคดี นายเสรี นิลประพันธ์

นายช่างศิลปกรรม ๔ และ นายอิทธิศาสตร์ วิเศษวงษา ช่างศิลปกรรม ๒ กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ได้ช่วยวาดภาพลายเส้นพระพุทธรูปปางต่าง ๆ และแผนที่ประเทศอินเดียสมัยโบราณ ประกอบเพื่อให้หนังสือเล่มนี้มีค่ายิ่งขึ้น

หนังสือเรื่องพระพุทธรูปปางต่าง ๆ นี้ กรมศิลปากรได้จัดพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรก ถวายพระภิกษุสามเณร ซึ่งเข้าชมพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ในเทศกาลเข้าพรรษา พ.ศ. ๒๕๑๔ ครั้งที่สอง กรมศิลปากรจัดพิมพ์เนื่องในการจัดนิทรรศการโอกาสเทศกาลเข้าพรรษา ศกเดียวกัน หนังสือนี้นอกจากจะให้ความรู้เกี่ยวกับพระพุทธรูปปางต่าง ๆ รวมทั้งสิ้น ๕๖ ปาง ซึ่งสร้างขึ้นตามคติที่เชื่อถือกันอยู่ในประเทศไทยแล้ว ยังให้ความรู้เรื่องพระพุทธประวัติ เพราะพระพุทธรูปทุกปางสร้างขึ้นตามเหตุการณ์ต่าง ๆ ในพระพุทธประวัติ ซึ่งบางตอนก็เป็นเรื่องที่ไม่มีผู้ทราบแพร่หลายทั่วไป

อนึ่ง ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ เจ้าภาพได้เรียบเรียงประวัติ นางเห้ง อินทรวิชัย ผู้วายชนม์ ให้พิมพ์ไว้ต่อจากคำนำนี้

กรมศิลปากรขออนุโมทนาในกุศลราศีทักษิณานุปทาน ซึ่งเจ้าภาพได้บำเพ็ญอุทิศแด่ นางเห้ง อินทร-วิชัย และได้ให้พิมพ์หนังสือนี้แจกเป็นกุศลสาธารณประโยชน์ ขออำนาจกุศลทั้งปวงนี้จงเป็นพลวปัจจัยส่งเสริมให้ นางเห้ง อินทรวิชัย ผู้วายชนม์ ประสบแต่อิฏฐคุณมนุญผลในสุคติสัมปรายภพ สมดังเจตจำนงของเจ้าภาพทุกประการ เทอญ.

(ลายเซ็น)

(นายรังสฤษฏ์ เชาวน์ศิริ)
อธิบดีกรมศิลปากร

กรมศิลปากร
๘ ตุลาคม ๒๕๑๘

คุณแม่เห้ง อินทรวิชัย

2442 – 2518

บุตร ธิดา และหลานๆ ในวันสวดพระอภิธรรม วันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๑๘

ประวัติ

คุณแม่เห้ง อินทรวิชัย เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๒ ที่ ตำบลท่าวัง อำเภอเมือง จังหวัดนครศรีธรรมราช เป็นบุตรนายสือ นางทองนิ่ม แซ่จั่น อาชีพค้าขาย การศึกษาอ่านออกเขียนได้ ได้ทำการสมรสกับคุณพ่อแปลก อินทรวิชัย อาชีพรับราชการ คุณพ่อถึงแก่กรรม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ มีบุตรธิดาด้วยกัน ๓ คน คือ

๑. นางเปลี่ยนศรี สมรสกับ นายจำเริญ ศรีเปารยะ
๒. นายสังเวียน สมรสกับ นางยาใจ
๓. นางพาณี สมรสกับ พ.ต. สมศักดิ์ อุปริรัตน์

คุณแม่ได้ป่วยด้วยโรคมะเร็ง เริ่มเข้ารักษาตัวตั้งแต่เดือน ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ และถึงแก่กรรม เมื่อวันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ ณ โรงพยาบาลรามาธิบดี กรุงเทพมหานคร สิริรวมอายุได้ ๗๖ ปี

สารบาญ

หน้า

หน้า

กำเนิดพระพุทธรูป

ถาวรวัตถุหรือพุทธเจดีย์* ที่สร้างในพระพุทธศาสนา มีผู้จัดจำแนกไว้เป็น ๔ ประเภท คือ ธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ ธรรมเจดีย์ และอุเทสิกะเจดีย์ อุเทสิกะเจดีย์เป็นของที่สร้างขึ้นโดยเจตนาอุทิศต่อพระพุทธเจ้า ไม่กำหนดว่าจะต้องทำเป็นอย่างไร ถ้ามิได้เป็นธาตุเจดีย์หรือบริโภคเจดีย์ หรือธรรมเจดีย์แล้ว ก็นับว่าเป็นอุเทสิกะเจดีย์ทั้งสิ้น ต้นโพธิ์ที่เอาเมล็ดมาเพาะหรือตอนมาจากต้นเดิม รูปสลักเกี่ยวกับพุทธประวัติ และพระพุทธรูป นับเป็นอุเทสิกะเจดีย์

บรรดาศิลปโบราณวัตถุสถานเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนานั้น พบหลักฐานว่าเริ่มเกิดขึ้นในประเทศอินเดียครั้งพระเจ้าอโศกมหาราช (พ.ศ. ๒๗๐–๓๑๑) ซึ่งเป็นรัชกาลที่ ๓ ในโมริยราชวงศ์ ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และได้ทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ถึงกับยกพระพุทธศาสนาขึ้นเป็นศาสนาสำหรับประเทศ ได้ทรงสร้าง

---

*เจดีย์ สิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งการเคารพบูชา

พุทธเจดีย์สถานไว้หลายแห่ง แต่ในอินเดียสมัยนั้นยังมีข้อห้ามมิให้ทำรูปคนสำหรับเคารพ คือไม่ทำรูปพระพุทธองค์เป็นรูปมนุษย์ จึงทำแต่รูปอื่นเป็นสัญญลักษณ์ขึ้นแทน เช่น ปางมหาภิเนษกรมณ์ ก็ทำเป็นรูปม้าผูกเครื่องไม่มีคนขี่ ปางประทานปฐมเทศนา ทำเป็นรูปธรรมจักรมีรูปกวางหมอบอันหมายความว่าทรงแสดงพระธรรมจักรในมฤคทายวัน ปางประสูติก็ทำรูปพระนางศิริมหามายากำลังประทับนั่งหรือยืนอยู่บนดอกบัว มีช้างสองเชือกถือเต้าน้ำหรือปูรณฆฏะ* เทลงบนเศียรของนางกษัตริย์ ดังที่ปรากฏอยู่ที่พระมหาสถูปสาญจี

รูปพระพุทธองค์ที่ทำเป็นรูปมนุษย์เกิดขึ้นภายหลังพุทธศตวรรษที่ ๖ เล็กน้อย เป็นฝีมือช่างแคว้นคันธาระ ปัจจุบันอยู่ในเขตปากีสถานและอาฟกานิสถาน กับที่เป็นฝีมือช่างเมืองมถุรา หลังจากนั้นเพียงเล็กน้อยก็เกิดสกุลช่างขึ้นอีกสกุลหนึ่ง ณ เมือง

*ปูรณฆฏะ หม้อที่เต็มไปด้วยน้ำอันล้น หมายถึงความมั่งคั่งสมบูรณ์

อมรวดี ทางภาคใต้ของอินเดีย นักปราชญ์บางท่านกล่าวว่า พระพุทธรูปแรกเกิดขึ้นในรัชกาลพระเจ้ากนิษกะ แห่งราชวงศ์กุษาณะ ซึ่งครองราชสมบัติระหว่าง พ.ศ. ๖๖๒ – ๗๐๖ และนับเป็นฝีมือช่างกรีกโรมัน เชื่อกันว่าได้รับอิทธิพลและได้ช่างผู้ประดิษฐ์พระพุทธรูปมาจากทางเอเชียตะวันตก เหตุที่ได้สร้างพระพุทธรูปขึ้นจนเวลาล่วงเลยจากพุทธปรินิพพานมานานเช่นนี้ ลักษณะพระพุทธรูปจึงทำอนุโลมตามมหาปุริสลักษณะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและคัมภีร์อื่นที่มีกล่าวไว้เป็นตำรา เพื่อเป็นพุทธานุสติให้บุคคลที่ได้เห็นแล้วระลึกถึงพระพุทธเจ้าผู้เป็นเจ้าของพระพุทธศาสนา เพื่อจะได้น้อมใจให้ประพฤติตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ โดยมิได้คำนึงที่จะทำให้เหมือนพระองค์โดยแท้จริง

เมื่อเกิดพระพุทธรูปแล้ว ต่อมามีผู้นิยมสร้างกันแพร่หลายจนถึงปัจจุบัน และคิดทำเป็นพระพุทธรูปเป็นปางต่าง ๆ หลายปาง พระพุทธรูปที่ทำเป็นปางต่าง ๆ นั้นหมายถึงเรื่องตอนนั้น ๆ ในพุทธประวัติ

แต่บางทีก็หมายถึงท่าทางหรืออิริยาบถก็มี เช่น ปางประทานอภัย และปางประทานพร ซึ่งมีผู้กล่าวว่าในพุทธประวัติของเราไม่มีเรื่องโดยเฉพาะสำหรับตอนนี้ แต่เรายืมมาจากอภัยมุทราและวรมุทราของพระเป็น-เจ้าของพราหมณ์เขามา ปางประทานอภัย คือ อภัย-มุทรา ทำเป็นพระพุทธรูปยืน ยกพระหัตถ์ป้องไปข้างหน้าจะเป็น ข้างขวา ข้างซ้าย หรือทั้งสองข้าง ก็เป็นปางประทานอภัยทั้งนั้น แต่ของเรามาแยกเป็น ๓ ปาง คือ ปางห้ามญาติ (ยกพระหัตถ์ขวาป้อง พระหัตถ์ซ้ายห้อย) ปางห้ามสมุทร (ยกทั้งสองพระหัตถ์ป้อง) และปางห้ามพระแก่นจันทน์ (ยกพระหัตถ์ซ้ายป้อง พระหัตถ์ขวาห้อย) ท่าตามที่ยืมมาจากพราหมณ์นี้ บางท่าก็เข้ากับปางได้สนิท เช่น ห้ามญาติและห้ามพระแก่นจันทน์ แต่ห้ามสมุทรไม่มีตอนไหนโดยเฉพาะ ท่านจึงอ้างเอาตอนที่พระพุทธเจ้าไปอาศัยโรงบูชาเพลิง ของชฎิลอุรุเวลกัสสป อันตั้งอยู่ริมแม่น้ำเนรัญชราซึ่งอุรุเวลกัสสปแกล้งให้พระพุทธเจ้าพักโดยจนต่อถ้อยคำของพระพุทธเจ้าว่าสมณ ก็มาหา

สมณด้วยกัน แต่เจตนาของท่านอุรุเวลกัสสปต้องการให้พญานาคซึ่งอยู่ที่โรงเพลิงนั้น ทำร้ายพระองค์ หรือไม่ก็เมื่อน้ำในแม่น้ำเนรัญชราขึ้นมาก็จะท่วมพระองค์ถึงอยู่ไม่ได้หรือตายไปเลย แต่พระพุทธเจ้ากลับทรมานพญานาคให้หมดพิษร้าย และเมื่อน้ำขึ้นมาพระองค์ก็บันดาลด้วยฤทธิ์ป้องกันไม่ให้น้ำท่วมมาถึงพระองค์ได้ และเสด็จดำเนินจงกรมเป็นปกติอยู่ จนพวกชฎิลเห็นเป็นอัศจรรย์ และในที่สุดก็ยอมเป็นศิษย์ ท่านอาจารย์แต่ก่อนอธิบายกันมาว่า พระพุทธรูปในท่านี้เป็นพระปางห้ามสมุทร ส่วนปางประทานพร (คือยกพระหัตถ์ข้างใดข้างหนึ่งป้องไปข้างหน้าและหันฝ่าพระหัตถ์ที่ห้อยลงมาออกไปข้างหน้า) จะปรับเข้าในพุทธประวัติตอนใดตอนหนึ่งโดยเฉพาะมิได้ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์เคยกล่าวไว้ว่า สมเด็จเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงอธิบายว่า "ปางบางปางนั้นเอามาจากมุทราของพราหมณ์หาใช่ปางไม่ เป็นเพียงกิริยาเท่านั้น ซึ่งน่าจะเรียกว่าท่า แต่

โบราณเขาไม่เรียกกัน ก็เพราะคำว่าท่าอาจส่อไปในทางหยาบคายได้

พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ที่ทำกันมาแต่กาลเท่าที่พบ คือ

คันธาระ	มี	ปางสมาธิ ปางมารวิชัย ปางปฐมเทศนา ปางอุ้มบาตร ปางประทานอภัย ปางประทานพร ปางมหาปาฏิหาริย์ ปางปรินิพพาน ปางลีลาหมายถึงตอนที่เสด็จลงจากดาวดึงส์
อินเดีย	มี	ปางตรัสรู้ ปางเทศนา ปางมหาปาฏิหาริย์ ปางทรมานพญาวานร ปางปรินิพพาน ปางเสด็จจากดาวดึงส์ ปางทรมานช้างนาฬาคีรี
ลังกา	มี	ปางสมาธิ ปางปรินิพพาน ปางรำพึง ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ปางประทานอภัย

สมัยทวารวดี มี ปางเทศนา ปางสมาธิ ปางมาร-วิชัย ปางมหาปาฏิหาริย์ ปางปริ-นิพพาน ปางบรรทม ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ปางประทานอภัย ปางประทานพร ปางโปรดสัตว์

สมัยศรีวิชัย มี ปางมารวิชัย ปางสมาธิ ปาง-นาคปรก ปางปรินิพพาน ปาง-ประทานอภัย ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์

สมัยลพบุรี มี ปางนาคปรก ปางมารวิชัย ปาง-สมาธิ ปางปรินิพพาน ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ ปางประ-ทานพร ปางประทานอภัย

สมัยเชียงแสน มี ปางมารวิชัย (ทั้งขัดสมาธิเพชรและขัดสมาธิราบ) ปางสมาธิ (ทั้งขัดสมาธิราบ และขัดสมาธิ-เพชร) ปางอุ้มบาตร ปางประ-ดิษฐานรอยพระบาท ปางไสยา

ปางนั่งห้อยพระบาท ปางลีลา ปางเปิดโลก ปางประทับยืน ปางถวายเนตร

สมัยสุโขทัย มี ปางไสยา ปางลีลา ปางประทานอภัย (มีทั้งยกพระหัตถ์ข้างเดียวและสองข้าง) ปางมารวิชัย (มีทั้งขัดสมาธิราบและขัดสมาธิเพชร) ปางถวายเนตร ปางสมาธิ (ขัดสมาธิราบ) ปางประทานพร ปางประทับยืน

สมัยอยุธยา มี ปางไสยา ปางมารวิชัย (ทั้งขัดสมาธิราบและขัดสมาธิเพชร) ปางสมาธิ (ทั้งขัดสมาธิราบและขัดสมาธิเพชร) ปางประทานอภัย (มีทั้งยกพระหัตถ์ข้างเดียวและสองข้าง) ปางปาเลไลยก์ ปางลีลา ปางประทับยืน

สมัยรัตนโกสินทร์ มี ปางมารวิชัย (ขัดสมาธิราบ)
ปางสมาธิ (ขัดสมาธิราบ) ปางประทานอภัย (มีทั้งยก พระหัตถ์ข้างเดียวและสองข้าง) ปางไสยา ปางขอฝน (ปางคันธาระ)

มีคติการสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ ๓ อย่างหนึ่ง เดิมพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์จะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลให้เหมือนอย่างโบราณกษัตริย์ครั้งกรุงศรีอยุธยาได้เคยทรงบำเพ็ญ จึงโปรด ฯ ให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงคิดค้นคัดเลือกพุทธอิริยาบถปางต่าง ๆ ตามเรื่องที่มีมาในพุทธประวัติ แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างเพิ่มเติมขึ้น นับรวมกับแบบเดิมเป็น ๔๐ ปาง บัดนี้ประดิษฐานอยู่ในหอราชกรมานุสร วัดพระศรีรัตนศาสดาราม คือ

๑. ปางทุกกรกิริยา
๒. ปางรับมธุปายาส
๓. ปางลอยถาด

๔. ปางทรงรับหญ้าคา
๕. ปางมารวิชัย
๖. ปางสมาธิ
๗. ปางถวายเนตร
๘. ปางจงกรมแก้ว
๙. ปางประสานบาตร
๑๐. ปางฉันสมอ
๑๑. ปางลีลา
๑๒. ปางประทานเอหิภิกขุอุปสมบท
๑๓. ปางปลงกรรมฐาน
๑๔. ปางห้ามสมุทร
๑๕. ปางอุ้มบาตร
๑๖. ปางภุตตกิจ
๑๗. ปางพระเกศธาตุ
๑๘. ปางเสด็จลงเรือขนาน
๑๙. ปางห้ามญาติ
๒๐. ปางพระปาเลไลยก์
๒๑. ปางห้ามพระแก่นจันทน์

๒๒. ปางนาคาวโลก

๒๓. ปางปลงพระชนม์

๒๔. ปางรับอุทกัง

๒๕. ปางพระสรงน้ำ

๒๖. ปางยืน

๒๗. ปางคันธารราฐ

๒๘. ปางพระรำพึง

๒๙. ปางสมาธิเพชร

๓๐. ปางแสดงชราธรรม

๓๑. ปางประดิษฐานพระพุทธบาท

๓๒. ปางสำแดงโอฬาริกนิมิต

๓๓. ปางรับผลมะม่วง

๓๔. ปางขับพระวักกลิ

๓๕. ปางไสยา

๓๖. ปางฉันมธุปายาส

๓๗. ปางห้ามมาร

๓๘. ปางสนเข็ม

๓๙. ปางทรงตั้งพระอัครสาวก

๔๐. ปางเปิดโลก

นอกจาก ๔๐ ปางที่กล่าวมานี้ ยังมีพระปางตอนแรกตรัสรู้ที่เรียกว่าเสด็จประทับ ณ สัตตมหาสถานอีก ๗ ปาง คือ

สัตตมหาสถานที่ ๑ ปางนั่งสมาธิใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์

สัตตมหาสถานที่ ๒ ปางถวายเนตร

สัตตมหาสถานที่ ๓ ปางจงกรมแก้ว

สัตตมหาสถานที่ ๔ ปางทรงพิจารณาพระธรรมในเรือนแก้ว

สัตตมหาสถานที่ ๕ ปางนั่งสมาธิใต้มหานิโครธ

สัตตมหาสถานที่ ๖ ปางนาคปรก นั่งสมาธิใต้ต้นจิก

สัตตมหาสถานที่ ๗ ปางรับผลสมอ บาตร ข้าวสัตตู นั่งสมาธิใต้ต้นไม้เกต

ปางสัตตมหาสถานทั้ง ๗ นี้ เห็นจะเป็นปางเกร็ดที่ทำยักเยื้องออกไป เพื่อให้มีเรือนแก้วและต้นไม้ประกอบ พระอิริยาบถก็ซ้ำกับปางที่กล่าวมาใน ๔๐ ปาง

มีพระปางต่าง ๆ อีกจำพวกหนึ่ง กำหนดตามนพเคราะห์สำหรับบูชาเนื่องด้วยพิธีทักษา คือ

พระอาทิตย์	พระถวายเนตร
พระจันทร์	พระห้ามสมุทร
พระอังคาร	พระไสยา (ในรัชกาลที่ ๕ ทรงเปลี่ยนเป็น พระคันธารราฐ)
พระพุธ	พระอุ้มบาตร
พระพฤหัสบดี	พระสมาธิ
พระศุกร์	พระรำพึง
พระเสาร์	พระนาคปรก
พระราหู	พระปาเลไลยก์
พระเกตุ	พระขัดสมาธิเพชรนั่งสมาธิ

ในรัชกาลที่ ๔ พระองค์ทรงเป็นนักปราชญ์และได้ทรงสอบสวนลักษณะพระพุทธรูปมาก ทรงคิดแบบอย่างพระพุทธรูปขึ้นใหม่ ให้มีพุทธลักษณะคล้ายมนุษย์สามัญยิ่งขึ้น คือไม่มีพระเกตุมาลา จีวรก็ทำเป็นริ้วอย่างห่มจีวรธรรมดา ประทับนั่งสมาธิ

ขัดสมาธิเพชร เช่น พระนิรันตราย* แต่พระพุทธรูปแบบนี้ก็ไม่เป็นที่นิยมกัน

ถึงรัชกาลที่ ๕ ด้วยเหตุที่มีการติดต่อกับต่างประเทศมาก จึงเกิดมีการคิดสร้างพระพุทธรูปให้เหมือนกับพระพุทธรูปของคันธารราฐ เช่น พระพุทธรูปปางขอฝน ซึ่งหล่อในสมัยรัชกาลที่ ๕**

ในรัชกาลปัจจุบัน (รัชกาลที่ ๙) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗ คณะรัฐบาลสมัยนั้น ซึ่งมี ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี มีความประสงค์จะจัดงานฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษขึ้นให้เป็นงานใหญ่ยิ่งและมโหฬาร คณะกรรมการจัดงานฉลอง๒๕ พุทธศตวรรษมีความปรารถนาจะสร้างปูชนียสถาน เพื่อเป็นอนุสรณ์ในทางศาสนาเป็นพุทธมณฑล มีอาณาบริเวณ ๒,๕๐๐ ไร่ และสร้างพระพุทธรูปปางลีลาขนาดใหญ่ประดิษฐานท่ามกลางพุทธมณฑลนั้น คณะ

---

*ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในหอพระสุราลัยพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง

**ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในห้องรัตนโกสินทร์ อาคารด้านทิศเหนือ ห้อง น. ๑ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

กรรมการได้มอบให้กรมศิลปากรดำเนินการจัดปั้นพระพุทธรูปปางลีลาด้วยปูนปลาสเตอร์ เพื่อจะได้เป็นแบบนำไปหล่อในภายหลัง กรมศิลปากรได้มอบให้ศาสตราจารย์ ศิลป พีระศรี เป็นผู้ปั้นลักษณะคล้ายมนุษย์สามัญ แต่มีอิทธิพลของศิลปสมัยสุโขทัยปนอยู่ด้วย*

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริและโปรดเกล้า ฯ ให้สร้างพระพุทธรูป โดยพระราชนิยมขึ้นอีก ๒ ปาง คือ

๑. พระพุทธรูปประทับนั่งปางประทานพร มีพระปรมาภิไธยย่อ ภ.ป.ร. ประดับเหนือผ้าทิพย์เพื่อให้ประชาชนสร้างไว้เป็นที่สักการบูชาทั่วราชอาณาจักร

๒. พระพุทธนวราชบพิตร เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง ๒๓ ซม. สูง ๔๐ ซม.

---

*ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในห้องรัตนโกสินทร์ อาคารด้านทิศเหนือ ห้อง น. ๑ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

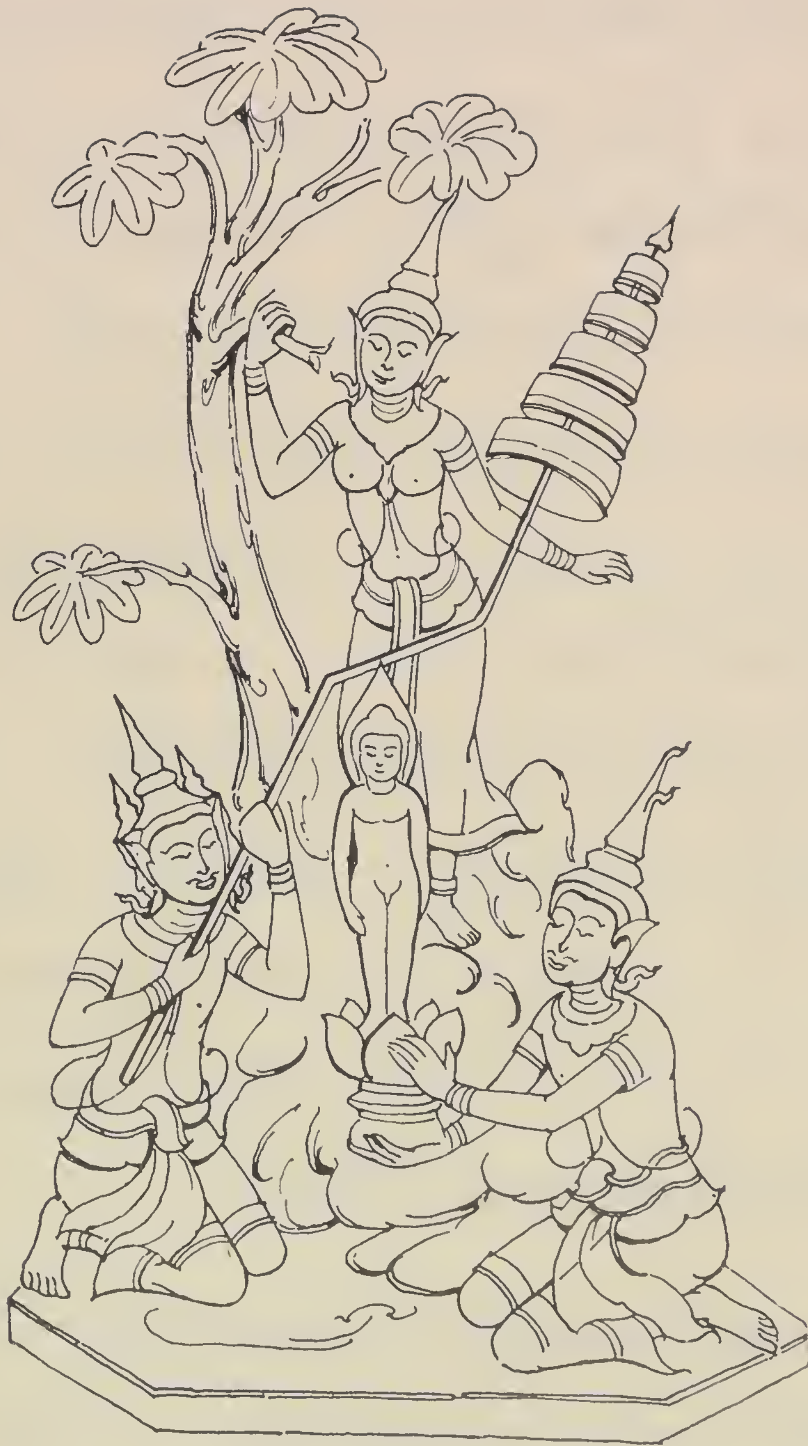
ด้วยทรงมีพระราชประสงค์จะพระราชทานเป็นพระประจำจังหวัดต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร

พระพุทธรูปปางต่าง ๆ ในปัจจุบันอาจนับได้ไม่น้อยกว่า ๕๐ ปาง

๑. ปางประสูติ

เมื่อพระนางศิริมหามายา(พระพุทธมารดา)ทรงพระครรภ์ใกล้จะประสูตินั้น ได้เสด็จไปเยี่ยมนครเทวทหะ ซึ่งเป็นสกุลเดิมของพระนาง ครั้นเสด็จไปถึงลุมพินีวันซึ่งตั้งอยู่กึ่งกลางระหว่างกรุงกบิลพัสดุ์กับนครเทวทหะ แต่ค่อนไปข้างนครเทวทหะ พระนางศิริมหามายาได้หยุดประพาส ณ ลุมพินีวัน และพระนางก็ประชวรพระครรภ์ ได้ทรงโน้มเหนี่ยวกิ่งไม้สาละต้นหนึ่งด้วยพระหัตถ์ขวา ประสูติพระโพธิสัตว์กุมารในระหว่างต้นไม้รังคู่ซึ่งมีดอกเต็มต้น ในมหามงคลดิถีวิสาขะนักขัตฤกษ์ เพ็ญเดือน ๖ วันศุกร์ขึ้น ๑๕ ค่ำ ปีจอ ก่อนพุทธศักราช ๘๐ ปี เวลาสายใกล้เที่ยง ณ ท่ามกลางเหล่านารีราชบริพาร และหมู่เทวดามีพระอินทร์ พระพรหม เป็นอาทิ

ตามนัยแห่งปฐมสมโพธิกถากล่าวว่า เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติจากพระครรภ์นั้น ท้าวสุทธาวาสมหาพรหมได้เอาข่ายทองรองรับพระวรกาย มิทันตก

๑. ปางประสูติ

ถึงพื้น ต่อจากนั้นพระโพธิสัตว์เจ้าได้เสด็จประทับยืนเหยียบพื้นแผ่นดิน บ่ายพระพักตร์ไปทางทิศเหนือแล้วย่างพระบาทไปบนพื้นแผ่นทอง ซึ่งท้าวจตุโลกบาลถือรองรับได้ ๗ ก้าว ประทับยืนบนดอกบัวทิพย์อันมีกลีบร้อยกลีบ และเปล่งพระวาจาเป็นบุรพนิมิตแห่งพระสัมมาสัมโพธิญาณ

จากผลการตรวจค้นศิลปโบราณวัตถุสถาน ยุติแน่ในเวลานี้ว่า ลุมพินีที่ประสูติของพระพุทธเจ้านั้นอยู่ในเขตประเทศเนปาล มีเสาหินของพระเจ้าอโศกมหาราช โปรดให้ประดิษฐานไว้เป็นที่กำหนด ห่างจากกรุงกบิลพัสดุ์ไปทางตะวันออกเฉียงใต้ประมาณ ๑๒ กิโลเมตร บัดนี้รัฐบาลแห่งประเทศเนปาลด้วยความร่วมมือของสมาคมธัมโมทายสภาได้ชักชวนประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาร่วมกันฟื้นฟูบูรณะในกาลต่อไป

พระพุทธรูปปางประสูติ ทำเป็นพระรูปพระนางศิริมหามายา (พระพุทธมารดา) ประทับยืนพระหัตถ์ทรงเหนี่ยวกิ่งต้นรัง และมีพระรูปพระโพธิสัตว์กุมาร

ประทับยืน มีรูปพระอินทร์ พระพรหม หมู่เทวดา และเหล่านารีราชบริพารแวดล้อม บางทีทำตามมติที่ไม่นิยมสร้างรูปเคารพ ก็ทำแต่เพียงรูปพระนางศิริ-มหามายาประทับยืน พระหัตถ์ทรงเหนี่ยวกิ่งไม้เท่านั้นก็มี

๒. ปางมหาภิเนษกรมณ์

พระสิทธัตถราชกุมารได้ทรงครองราชสมบัติตราบเท่าพระชนมายุ ๒๙ พรรษา ครั้นวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ ได้เสด็จทอดพระเนตรเห็นบรรพชิตในขณะที่กำลังเสด็จประพาสอุทยาน ทรงพอพระทัยในเพศบรรพชา เมื่อเสด็จกลับยังปราสาท ทรงบรรทมบนพระแท่นครู่หนึ่งก็ตื่นบรรทมเมื่อเวลาเที่ยงคืน จึงเสด็จทรงอัศวราชชื่อกัณฐกมีสีขาวเหมือนสีสังข์ โปรดให้มหาดเล็กชื่อฉันนะตามเสด็จออกมหาภิเนษ-กรมณ์ ขณะเสด็จถึงพระทวารใหญ่ มารได้ทูลพระมหาสัตว์ว่า "ข้าแต่มหาวีระ อย่าเสด็จเลยอีก ๗ วัน ทิพยจักรรัตนะก็จะปรากฏแก่พระองค์แล้ว" พระมหาสัตว์ตรัสตอบว่า "มารข้ารู้แล้วว่าจักรรัตนะจะเกิดขึ้น แต่ข้าไม่ต้องการราชสมบัติ หลีกไปเถิดมาร ข้าจะเป็นพระพุทธ เป็นผู้นำพิเศษบันลือไปทั่วทั้งหมื่นโลก" แล้วมารก็หายไป

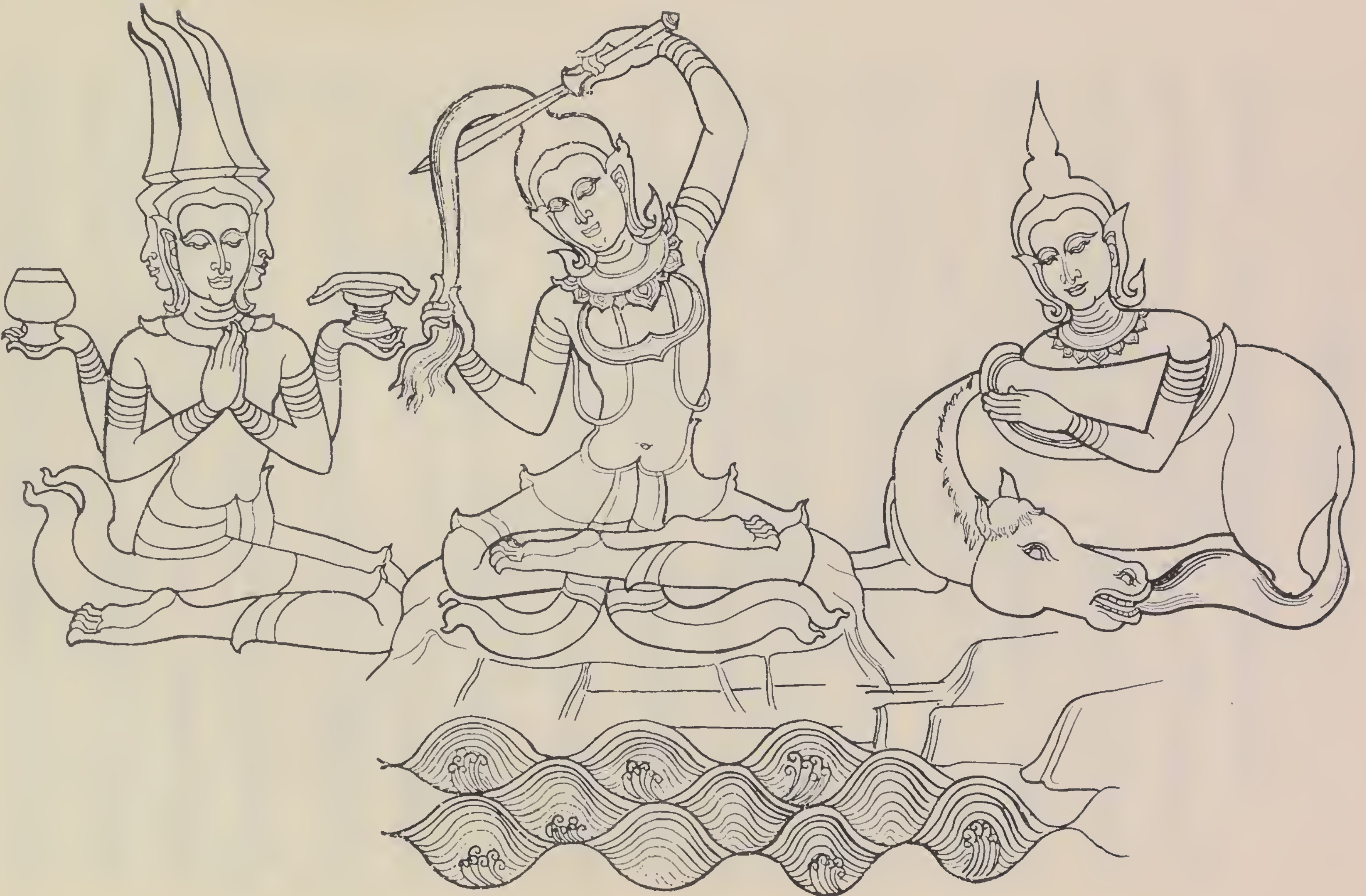
๒. ปางมหาภิเนษกรมณ์

พระพุทธรูปปางมหาภิเนษกรมณ์ ทำเป็นรูปพระโพธิสัตว์ทรงเครื่องต้นประทับบนหลังอัศวราชชื่อกัณฐก (สีขาวเหมือนสีสังข์) มีนายฉันนะมหาดเล็กตามเสด็จอยู่ท้ายม้า (ถ้าเป็นรูปเขียน นายฉันนะจะเกาะหางม้า)

๓. ปางทรงตัดพระเมาลี

เมื่อมารหายไปแล้ว พระองค์ได้เสด็จเดินทาง ๓๐ โยชน์ (๔๘๐ กม.) ในคืนเดียวผ่านรัฐถึง ๓ รัฐ คือ กบิลพัสดุ์ สาวัตถี และเวสาลี บรรลุถึงแม่น้ำอโนมานที ทรงเปลื้องพระภูษาเครื่องต้นมอบให้นายฉันนะนำกลับพระนครกบิลพัสดุ์พร้อมด้วยม้ากัณฐก ทรงตัดพระเมาลีด้วยพระขรรค์ ทรงอธิษฐานเพศเป็นบรรพชิต

พระพุทธรูปปางนี้ ทำเป็นรูปพระโพธิสัตว์ทรงเปลื้องเครื่องทรงประทับนั่งอยู่บนพระแท่นพระหัตถ์ซ้ายทรงรวบพระเมาลียาวไว้ พระหัตถ์ขวาทรงถือพระขรรค์ ทำอาการทรงตัดพระเมาลี มีนายฉันนะและม้ากัณฐกอยู่ด้านหนึ่ง และอีกด้านหนึ่งเป็นรูปพระอินทร์ พระพรหม (พระฆฏิกาพรหม) และเหล่าเทวดาถือบาตร ผ้าทรง และพานสำหรับรองรับพระ-เมาลี

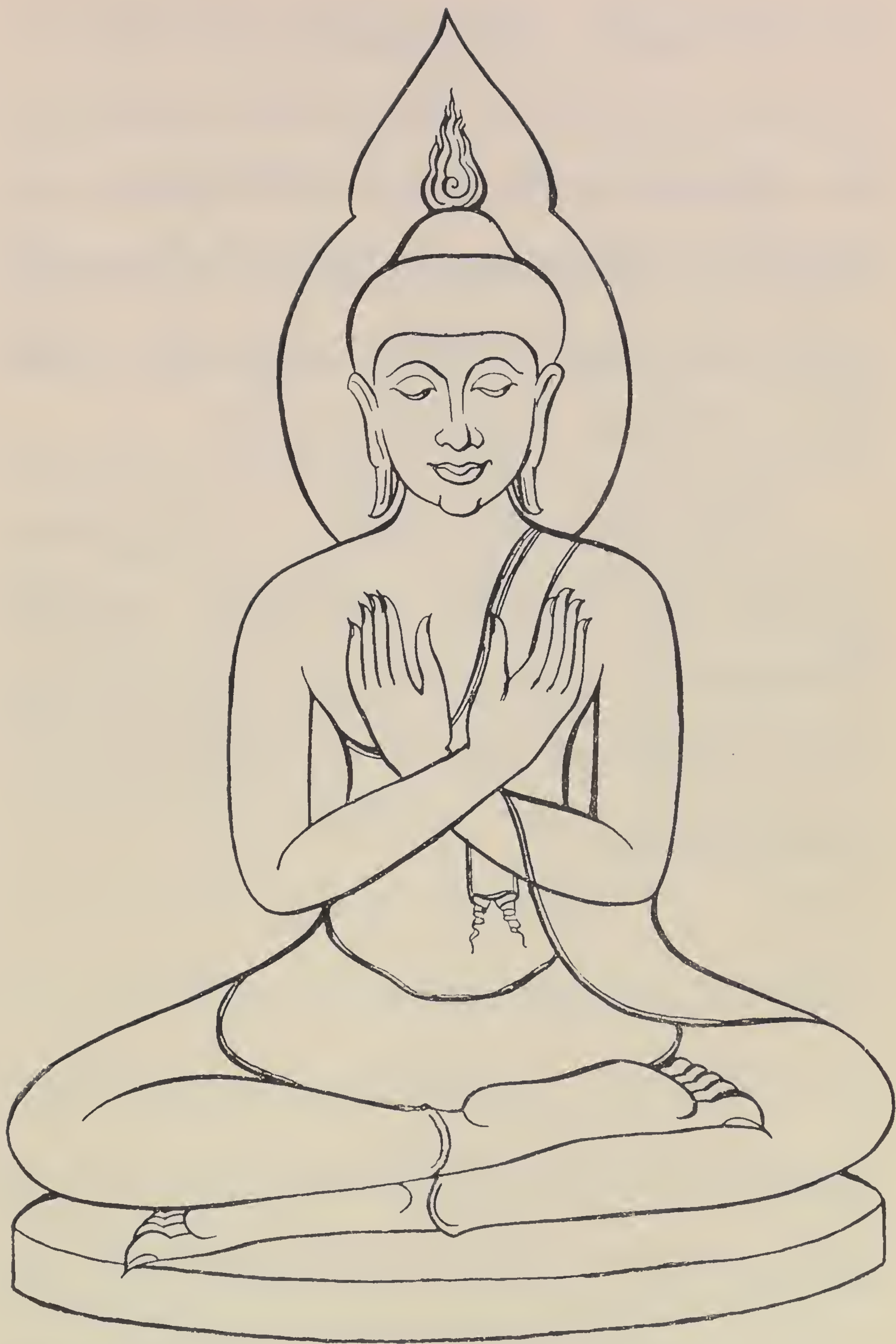

๓. ปางทรงตัดพระเมาลี

๔. ปางทุกกรกิริยา

เมื่อพระสิทธัตถะเสด็จออกบรรพชา แล้วเที่ยวสืบเสาะหาวิถีทางตรัสรู้พระโพธิญาณเสด็จถึงป่าอุรุเวลาริมแม่น้ำเนรัญชรา ในเขตนครราชคฤห์แห่งแคว้นมคธ ได้ทอดพระเนตรเห็นพื้นที่ราบรื่น แนวป่าเขียวสด มีน้ำใสสะอาด กระแสน้ำไหล มีท่าน้ำน่ารื่นรมย์ ประกอบด้วยโคจรคาม คือหมู่บ้านที่อาศัยเที่ยวภิกขาจารก็ตั้งอยู่ใกล้โดยรอบ ทรงพระดำริว่าประเทศนั้นควรเป็นที่ทำความเพียร พระองค์จึงได้ประทับบำเพ็ญทุกกรกิริยากระทำจิตใจให้เป็นสมาธิอยู่กับภิกษุปัญจวัคคีย์ซึ่งเป็นอุปัฏฐากอยู่ ณ ที่นั้น

พระโพธิสัตว์ทรงฝึกพระกายและหัดจิตอย่างเคร่งครัดอยู่เป็นเวลา ๖ ปี โดยวิธีทรมานพระกายและหักห้ามความต้องการตามธรรมชาติเสียหมด แม้พระกระยาหารก็ผ่อนเสวยวันละน้อยลง ๆ ที่สุดจนถึงวันละหนึ่งเมล็ด จนพระวรกายเหี่ยวแห้ง พระฉวีเศร้าหมอง พระอัฐิปรากฏทั่วพระกาย ในที่สุดทรงเห็นว่าวิธีบำเพ็ญทุกกรกิริยานี้ไม่ใช่ทางที่จะทำให้

๔. ปางทุกกรกิริยา

สามารถตรัสรู้ได้ จึงเลิกปฏิบัติและกลับเสวยพระกระยาหารบำรุงพระองค์ให้มีกำลังแข็งแรงต่อไปตามเดิม ภิกษุปัญจวัคคีย์เห็นพระโพธิสัตว์เลิกบำเพ็ญทุกกรกิริยา ก็เสื่อมศรัทธาไม่เลื่อมใส จึงทิ้งพระองค์พากันไปพำนักอยู่ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน (บัดนี้เรียกว่า "สารนาถ" แขวงเมืองพาราณสี)

พระพุทธรูปปางทุกกรกิริยา ทำเป็นรูปพระซูบผอมแทบจะไร้พระมังสะ นั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ทั้งสองประสานพระอุระ หรือหงายพระหัตถ์ทั้งสองวางซ้อนกันอยู่บนพระเพลา (ปางนี้เรียกกันเป็นสามัญว่าพระผอม)

๕. ปางทรงรับมธุปายาส

ภายหลังที่พระโพธิสัตว์เจ้าเลิกบำเพ็ญทุกกรกิริยาแล้ว ในเช้าวันเพ็ญวิสาขะ คือเดือนหก ซึ่งเป็นวันครบรอบพระชันษา ๓๕ ปี มีบุตรีกฎุมพีนายใหญ่แห่งหมู่บ้านเสนานิคม ตำบลอุรุเวลา ชื่อนางสุชาดา ปรารถนาจะทำการบวงสรวงเทวดา จึงหุงข้าวมธุปายาส คือข้าวสุกหุงด้วยน้ำนมโคล้วน จัดใส่ถาดทองคำนำไปที่ต้นมหาโพธิ์ ณ ที่ใต้ต้นมหาโพธิ์นั้นนางสุชาดาเห็นพระโพธิสัตว์ประทับอยู่ สำคัญว่าเป็นเทวดา จึงน้อมนำข้าวมธุปายาสเข้าไปถวาย พระองค์จึงทรงรับข้าวมธุปายาสพร้อมทั้งถาดด้วยพระหัตถ์ นางสุชาดาทูลถวายแล้วก็กลับไป พระโพธิสัตว์ทรงถือถาดข้าวมธุปายาสเสด็จไปสู่ท่าแห่งแม่น้ำเนรัญชราสรงน้ำเสร็จจึงทรงปั้นข้าวเป็นปั้น ๆ รวมได้ ๔๙ ปั้น แล้วเสวยปั้นแรก ที่เหลือก็เก็บไว้เป็นอาหารเสวยไปได้ ๔๙ วัน

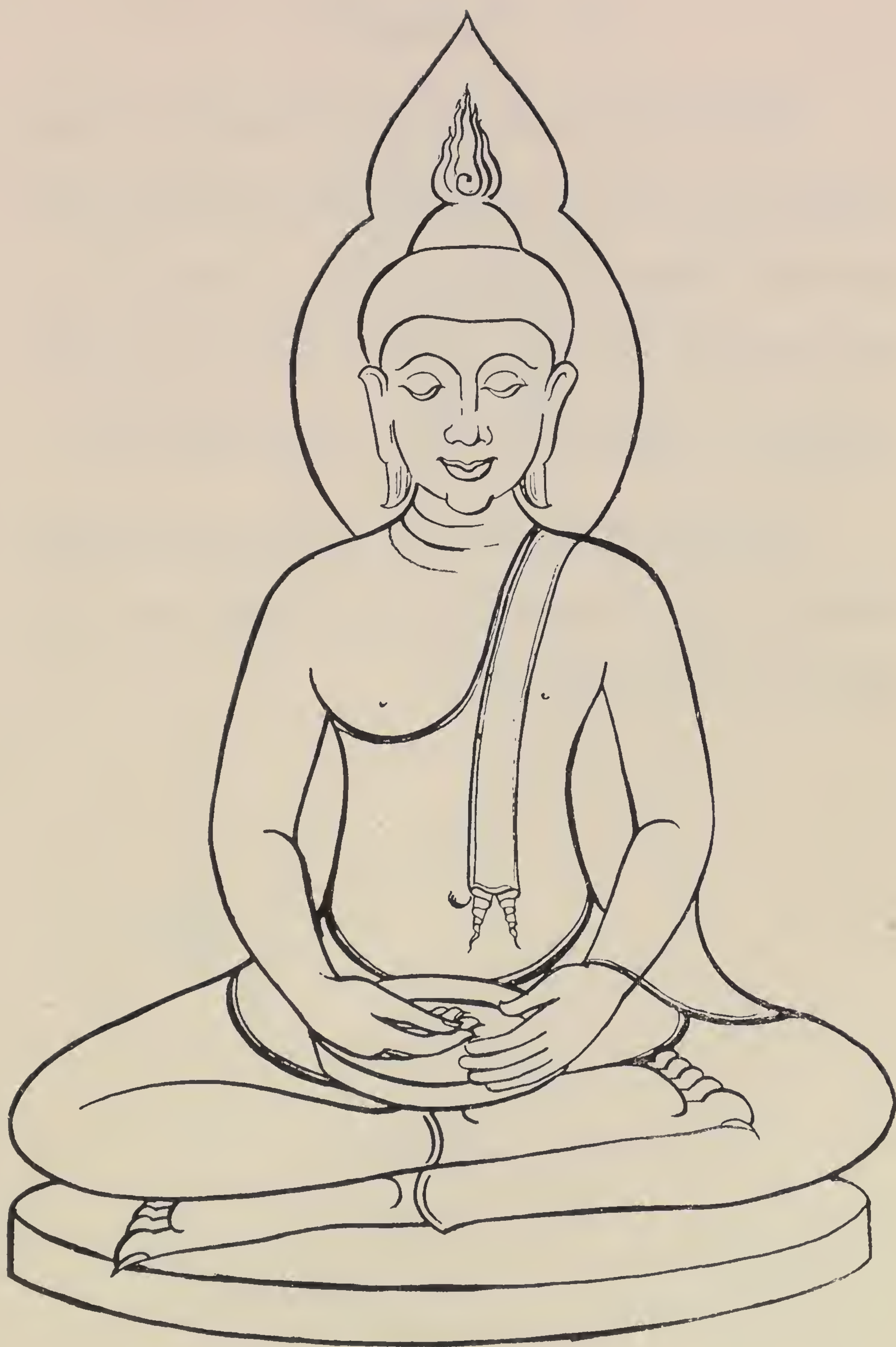
๕. ปางทรงรับมธุปายาส

พระพุทธรูปปางรับมธุปายาส ทำเป็นรูปนั่งห้อยพระบาท แบพระหัตถ์ทั้งสองวางลงบนพระชานุเป็นกิริยารับ

๖. ปางเสวยมธุปายาส

เมื่อพระโพธิสัตว์ทรงรับข้าวมธุปายาสจากนางสุชาดา และนางสุชาดากลับไปแล้ว พระองค์ก็ทรงถือถาดข้าวมธุปายาสเสด็จไปสู่ท่าแห่งแม่น้ำเนรัญชราสรงแล้วเสวยข้าวมธุปายาส

พระพุทธรูปปางเสวยมธุปายาส ทำเป็นรูปพระนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายประคองถาดมธุปายาส พระหัตถ์ขวาทำกิริยาจุ่มลงในถาดมธุปายาส

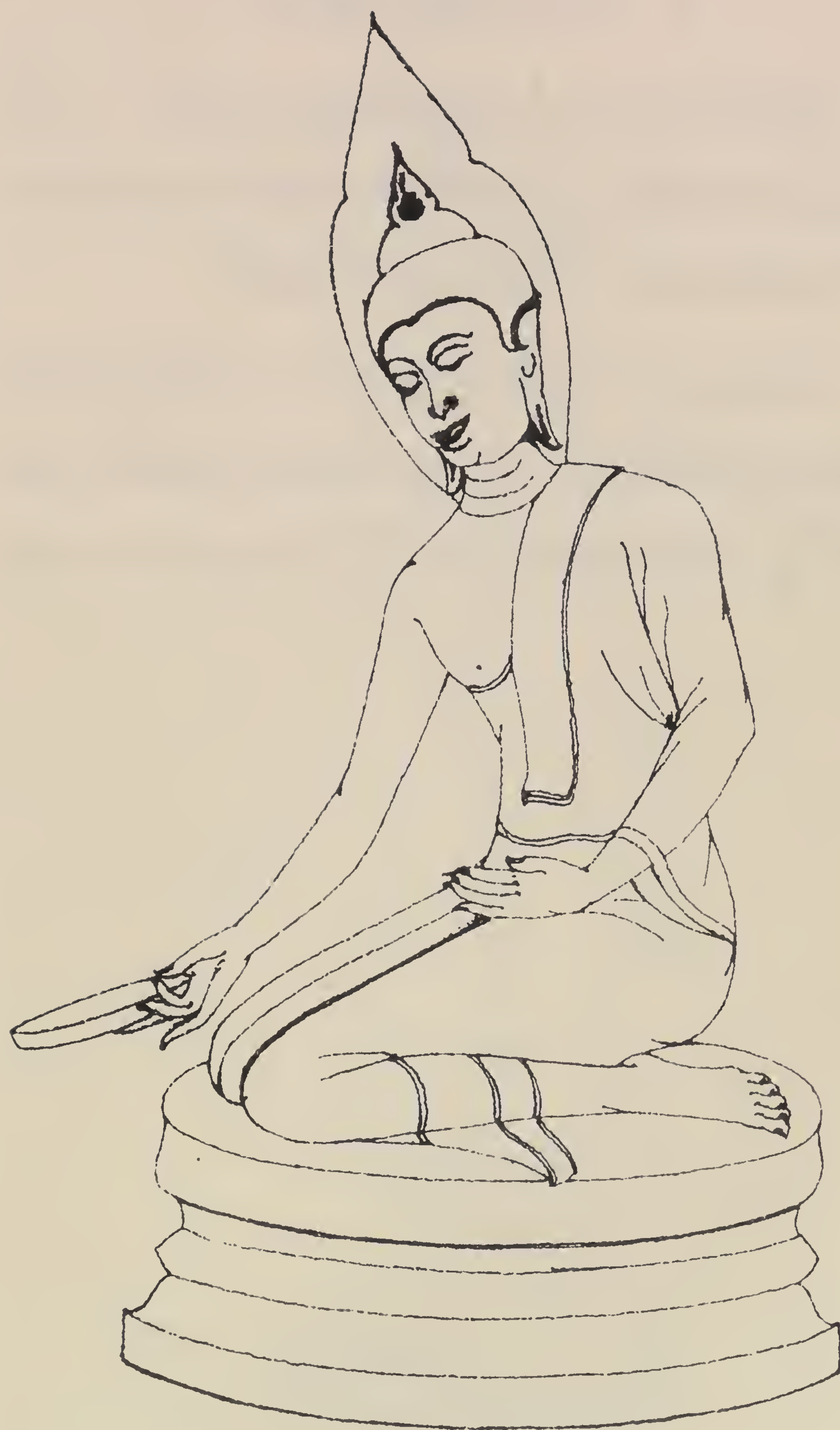

๖. ปางเสวยมธุปายาส

๗. ปางลอยถาด

หลังจากพระโพธิสัตว์เสวยข้าวมธุปายาสของนางสุชาดาถวายในวันเพ็ญเดือนวิสาขะ ณ ต้นพระศรีมหาโพธิ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชราแล้ว พระองค์ก็ทรงลอยถาดทองคำที่ใส่ข้าวมธุปายาสนั้นทวนกระแสน้ำเนรัญชรา ทรงพักกลางวันในป่าสาละริมฝั่งน้ำนั้น

พระพุทธรูปปางลอยถาด ทำเป็นรูปพระนั่งคุกพระชานุ (เข่า) พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาทรงวางถาดลงในน้ำ

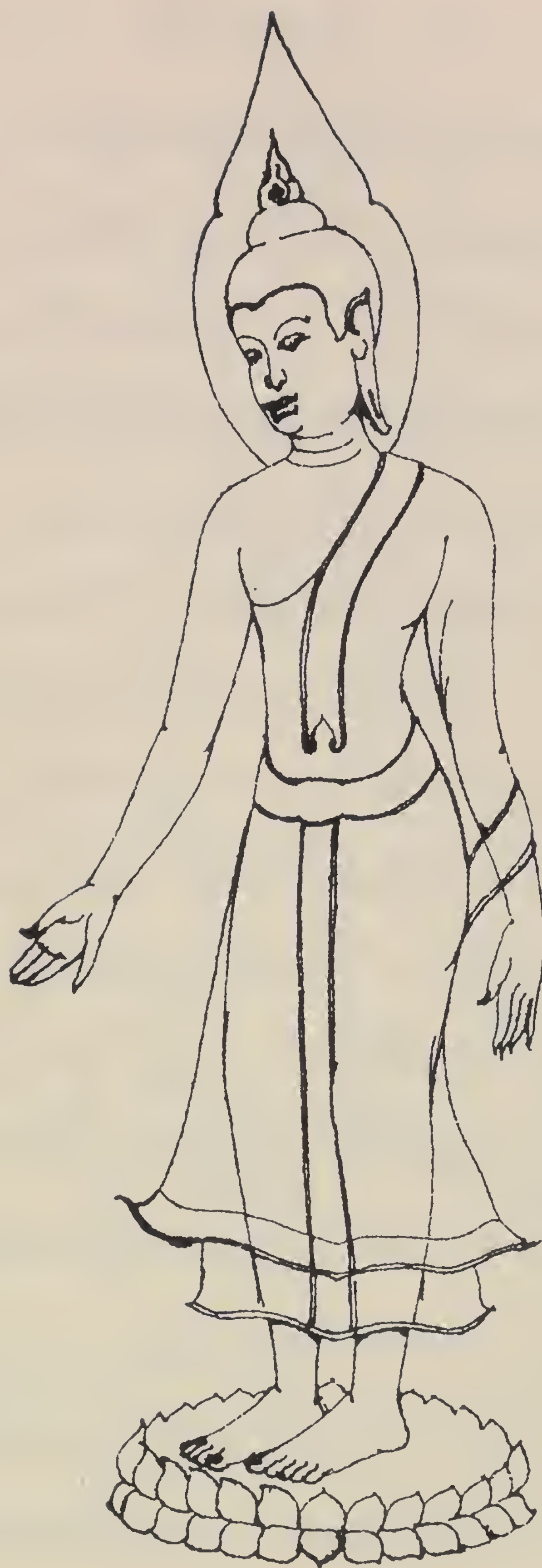

๗. ปางลอยถาด

๘. ปางทรงรับหญ้าคา

เมื่อพระพุทธองค์ทรงพักกลางวันแล้ว ครั้นเวลาเย็นทรงเสด็จกลับไปสู่ต้นมหาโพธิ์ทรงรับหญ้าคา ๘ กำของพราหมณ์ (ตัดหญ้า) ชื่อโสตถิยะ

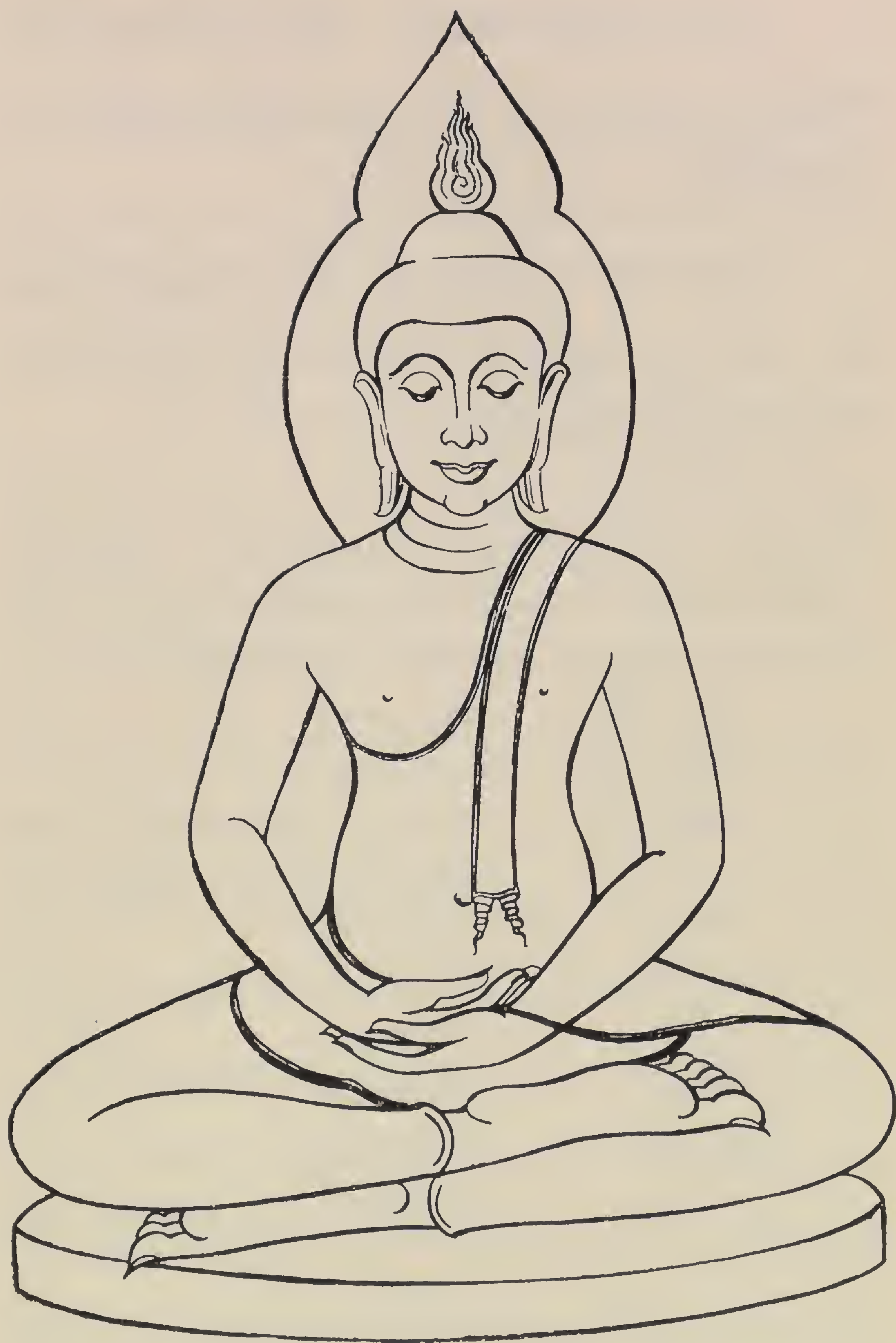
พระพุทธรูปปางทรงรับหญ้าคา ทำเป็นรูปพระยืนห้อยพระหัตถ์ซ้าย ยื่นพระหัตถ์ขวาเป็นกิริยารับ บางทีก็มีรูปพราหมณ์กำลังทำกิริยายื่นหญ้าคาถวายอยู่ด้วย

๘. ปางทรงรับหญ้าคา

๙. ปางสมาธิ

ครั้นพระโพธิสัตว์ได้รับหญ้าคา ๘ กำจาก พราหมณ์โสตถิยะในเวลาเย็นวันเพ็ญเดือนหกก่อนพุทธศักราช ๔๕ ปีแล้ว ทรงลาดหญ้าคานั้นเป็นบัลลังก์ที่ใต้ต้นมหาโพธิ์ ณ ตำบลอุรุเวลาใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ทรงทำประทักษิณถ้วน ๓ รอบ แล้วประทับนั่งขัดสมาธิบนบัลลังก์หญ้าคา บ่ายพระพักตร์ไปทางทิศบูรพา ผันพระปฤษฎางค์ทางลำต้นพระศรีมหาโพธิ์เจริญสมาธิมั่น เฉพาะอานาปานสติกรรมฐานพิจารณาวิธีหลุดพ้นจากทุกข์โดยตั้งจาตุรงค์มหาปธานในพระหฤทัยว่า "ยังไม่บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณตราบใดจักไม่เสด็จลุกขึ้นตราบนั้น แม้พระมังสะ (เนื้อ) และพระโลหิตจะแห้งเหือดไปเหลือแต่พระตจะ (หนัง) พระนหารุ (เอ็น) และพระอัฐิก็ตามที" ตำบลอุรุเวลา ซึ่งพระพุทธเจ้าประทับนั่ง ณ โพธิบัลลังก์และจะได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณในลำดับต่อไป บัดนี้เรียกว่าตำบลพุทธคยา ตรงที่วิหารพุทธคยาประดิษฐานอยู่ทุกวันนี้

๙. ปางสมาธิ

พระพุทธรูปปางสมาธิ ทำเป็นรูปพระนั่งขัด-สมาธิหงายพระหัตถ์ทั้งสองพระหัตถ์ขวาซ้อนบนพระหัตถ์ซ้าย วางอยู่บนพระเพลา

พระพุทธรูปปางนี้นิยมสร้างเป็นพระบูชาประจำวัน ผู้ที่เกิดวันพฤหัสบดี ทั้งนิยมสร้างเป็นพระประ-ธาน และบูชาตามพิธีทักษา*

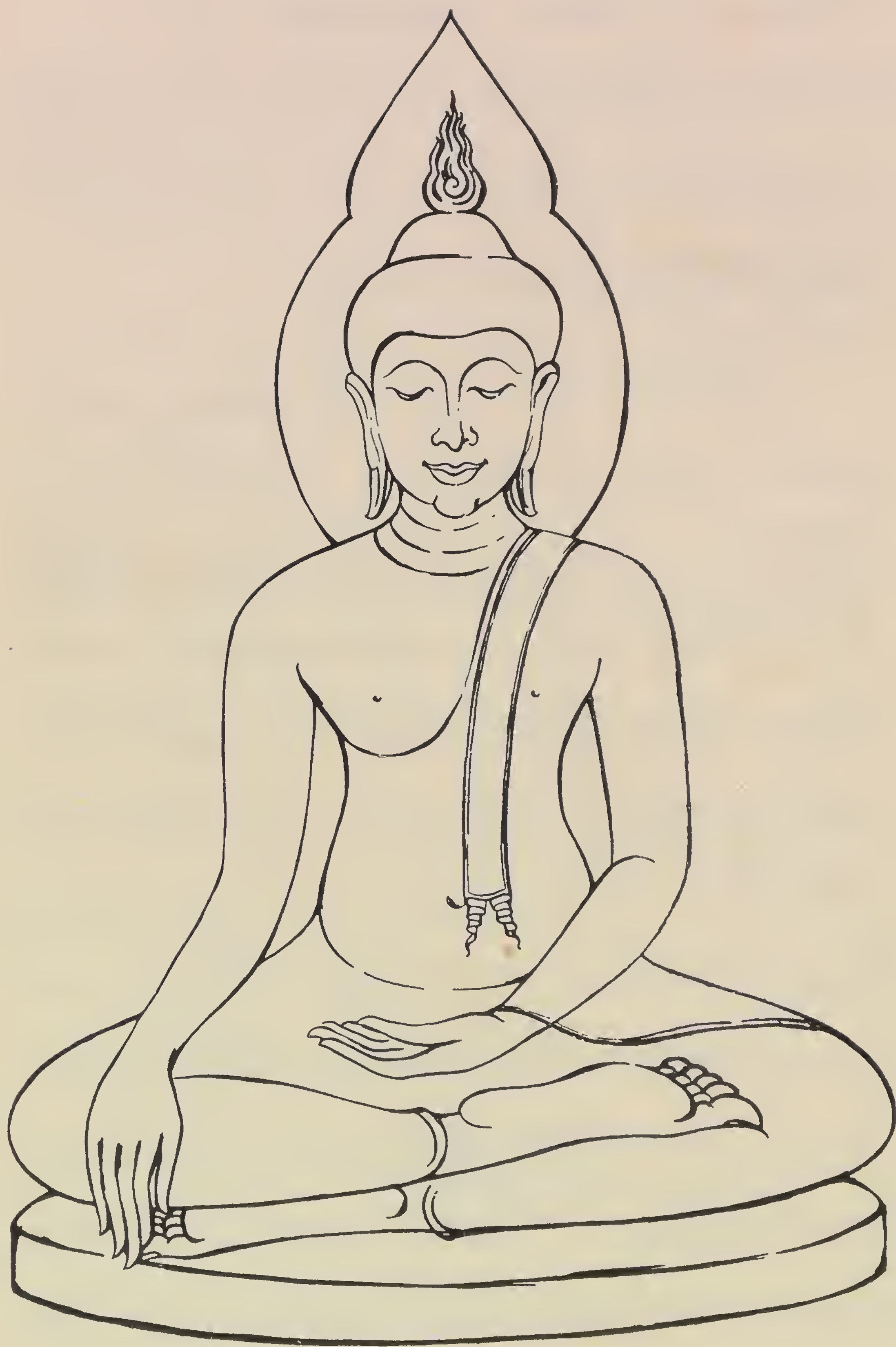
*ตำราทักษา คือ ตำราที่โหรใช้สำหรับพยากรณ์ พิธีทักษาจะเกิดขึ้นเมื่อใดหาทราบไม่ แต่มีอยู่ในสมุดตำราฉบับหลวงครั้งรัชกาลที่ ๓ กำหนดพระพุทธรูปประจำวันไว้ดังนี้ คือ

พระอาทิตย์	พระถวายเนตร
พระจันทร์	พระห้ามสมุทร
พระอังคาร	พระไสยา (ในรัชกาลที่ ๕ ทรงเปลี่ยนเป็นพระคันธารราฐ)
พระพุธ	พระอุ้มบาตร
พระพฤหัสบดี	พระสมาธิ
พระศุกร์	พระรำพึง
พระเสาร์	พระนาคปรก
พระราหู	พระป่าเลไลยก์
พระเกตุ	พระขัดสมาธิเพชร นั่งสมาธิ

๑๐. ปางมารวิชัย

พระปางนี้ทำเป็นอนุสรณ์แสดงพุทธประวัติเมื่อจะทรงบรรลุพระโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (พระผู้ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง)

เนื้อเรื่องตอนนี้ ถ้ากล่าวเป็นนัยโดยบุคลาธิษฐานก็ว่า มีพระยามารชื่อ วัสวดี ทรงช้างคีรีเมขล์ ยกพลโยธามารมาผจญพระพุทธองค์ พระพุทธองค์มิได้ทรงหวั่นไหวพระทัย ทรงเสี่ยงพระบารมี ๑๐ ทัศที่ได้ทรงบำเพ็ญมาเป็นเครื่องคุ้มครอง และอ้างพระธรณีเป็นพยานในการบำเพ็ญบารมีของพระองค์แต่อดีตกาลมา พระธรณีจึงสำแดงร่างเป็นนารีปรากฏขึ้นเฉพาะพระพักตร์พระพุทธองค์ แล้วบีบมวยผมมีน้ำหลั่งไหลออกมาท่วมพระยามารวัสวดีกับหมู่โยธาพ่ายแพ้ยอมนอบน้อมแก่พระพุทธเจ้า เรื่องนี้ถ้ากล่าวโดยธรรมาธิษฐาน (คือกล่าวตามสภาวะ) ก็มีความหมายว่า พระพุทธเจ้ามีชัยชนะแก่กิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง

๑๐. ปางมารวิชัย

พระพุทธเจ้าตรัสรู้พระโพธิญาณแล้วเสด็จอยู่ ณ ภายใต้ต้นไม้มหาโพธิ์เสวยวิมุตติสุข (สุขเกิดแต่ความพ้นจากกิเลสาสวะ) เป็นเวลา ๗ วัน

พระพุทธรูปปางมารวิชัย ทำเป็นรูปพระนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ข้างซ้ายวางหงายบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาวางคว่ำลงที่พระชานุ (เข่า) นิ้วชี้พระธรณี ที่ฐานถ้ามีรูปประกอบมักทำเป็นรูปยักษ์มารและนางธรณีบีบมวยผม (ปางนี้เรียกกันเป็นสามัญว่า พระปางสะดุ้งมาร)

พระพุทธรูปปางมารวิชัยเป็นปางสำคัญยิ่งกว่าปางอื่น ๆ เพราะแสดงถึงการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ฉะนั้น จึงถือเป็นคติมาแต่โบราณ นิยมสร้างพระปางนี้เป็นพระประธานตามวัดต่าง ๆ ทั่วไป

๑๑. ปางถวายเนตร

เมื่อสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณและประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ใต้ต้นมหาโพธิ์ครบ ๗ วันแล้ว ในสัปดาห์ที่ ๗ จึงเสด็จลุกจากพุทธบัลลังก์ใต้ร่มไม้มหาโพธิ์ไปประทับยืนอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของต้นมหาโพธิ์ ลืมพระเนตรเพ่งดูพระมหาโพธิพฤกษ์โดยมิได้กระพริบพระเนตรเป็นเวลา ๗ วัน ตั้งแต่แรม ๘ ค่ำ เดือนวิสาขะ สถานที่แห่งนั้นได้นามเรียกว่า "อนิมิสเจดีย์"

พระพุทธรูปปางถวายเนตรทำเป็นรูปพระยืน พระหัตถ์ทั้งสองห้อยลงมาและประสานทับกันอยู่หน้าพระเพลา พระหัตถ์ขวาประกบทับพระหัตถ์ซ้าย ลืมพระเนตรทั้งสอง อยู่ในพระอาการสังวร

พระพุทธรูปปางถวายเนตรนี้นิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปที่สักการบูชาประจำวันของผู้ที่เกิดวันอาทิตย์และบูชาตามพิธีทักษา

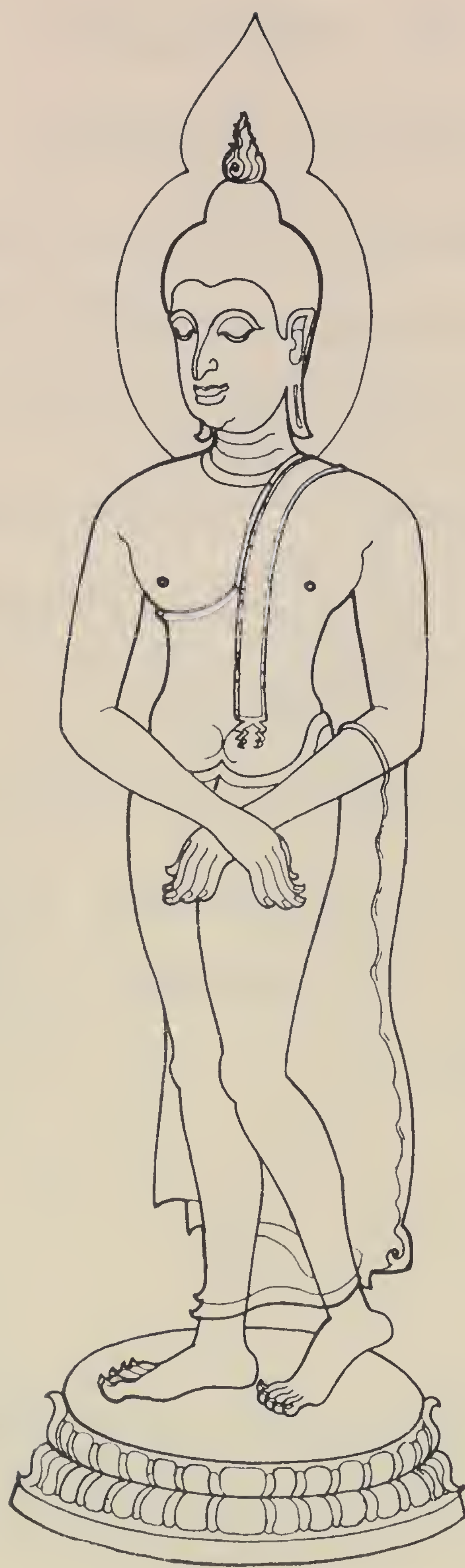

๑๑. ปางถวายเนตร

๑๒. ปางจงกรมแก้ว

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จจากอนิมิสเจดีย์ ทรงปรารถนาจะกระทำปาฏิหาริย์ เพื่อระงับเสียซึ่งความสงสัยในพุทธธรรมของปวงเทวดาทั้งหลาย จึงทรงหยุด ณ กลางทางระหว่างต้นอชปาลนิโครธ (ต้นไทรมีคนเลี้ยงแกะอาศัยพักอยู่ในเวลาเลี้ยงแกะ) กับอนิ-มิสเจดีย์ เนรมิตที่รัตนจงกรมขึ้นทางทิศเหนือแห่งมหาโพธิพฤกษ์ แล้วเสด็จดำเนินจงกรมอยู่ ณ ที่แห่งนั้นตั้งแต่วันสิ้นเดือนวิสาขะเป็นเวลา ๗ วัน สถานที่แห่งนั้นได้นามในเวลาต่อมาว่า "รัตนจงกรมเจดีย์" หรือ "เจดีย์จงกรมแก้ว"

พระพุทธรูปปางจงกรมแก้ว ทำเป็นรูปพระยืนยกพระบาทซ้าย พระหัตถ์ทั้งสองประสานพระเพลา พระหัตถ์ขวาประกบทับพระหัตถ์ซ้าย

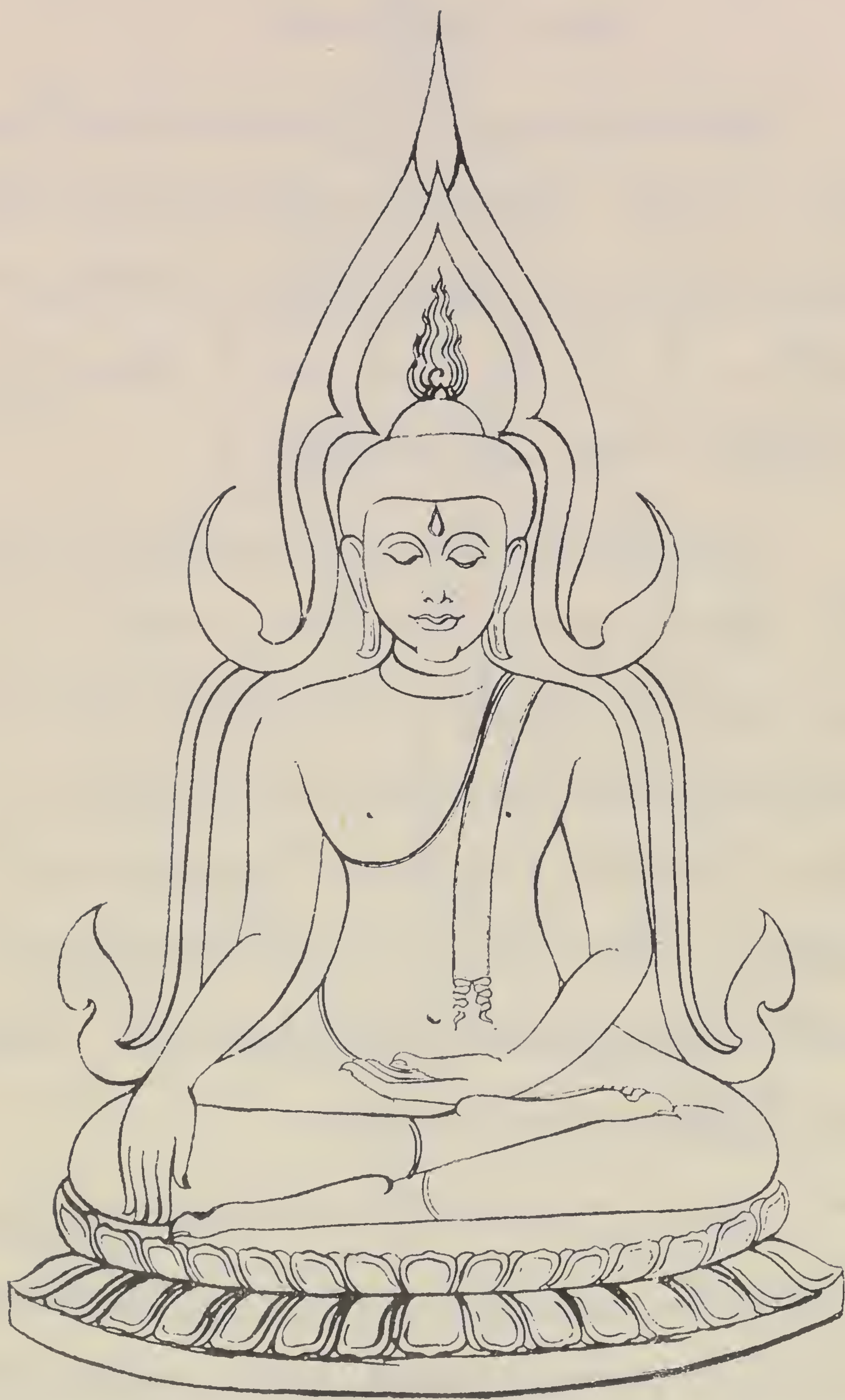

๑๒. ปางจงกรมแก้ว

๑๓. ปางเรือนแก้ว

หลังจากตรัสรู้แล้วในสัปดาห์ที่ ๔ คือ ตั้งแต่ขึ้น ๗ ค่ำ เดือนเชฏฐ (ราวเดือน ๗ ไทย) พระพุทธองค์ได้เสด็จจากรัตนจงกรมเจดีย์ไปยังที่ซึ่งเทวดานิรมิตเรือนแก้วขึ้นในทิศพายัพแห่งพระมหาโพธิ์ เสด็จนั่งสมาธิบัลลังก์ ทรงพิจารณาพระอภิธรรมปิฎกสิ้น ๗ วัน สถานที่นั้นในเวลาต่อมาเรียก "รัตนฆรเจดีย์" หรือ "เจดีย์เรือนแก้ว"

พระพุทธรูปปางเรือนแก้ว ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ หงายพระหัตถ์ทั้งสอง พระหัตถ์ขวาอยู่บนพระหัตถ์ซ้าย วางบนพระเพลา หรือประทับนั่งอย่างปางมารวิชัย

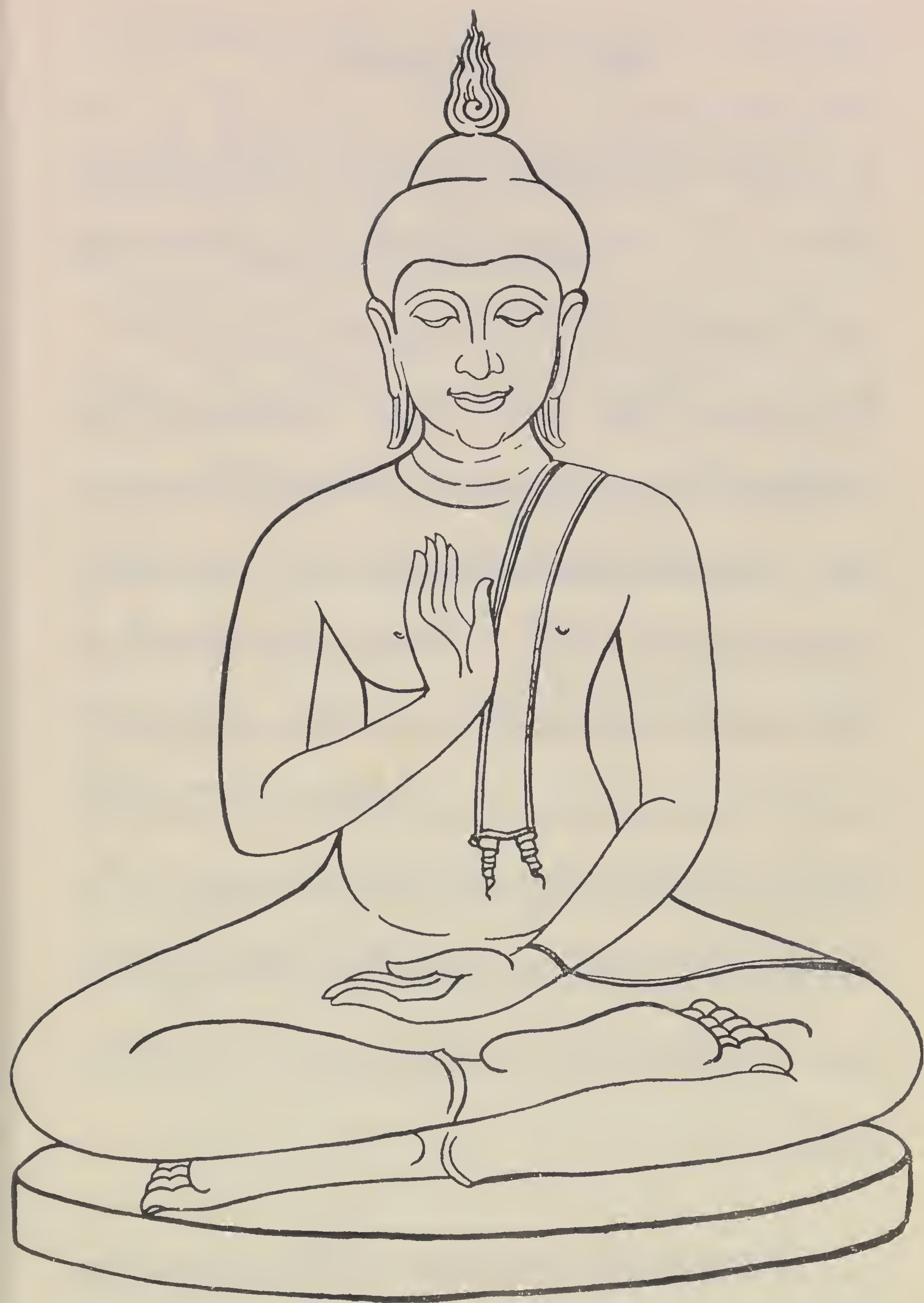
๑๓. ปางเรือนแก้ว

๑๔. ปางห้ามมาร

หลังจากพระบรมศาสดาได้ผ่านเวลาในเรือนแก้ว ๗ วันแล้ว ได้เสด็จย้อนกลับไปประทับภายใต้ต้นอชปาลนิโครธ อันตั้งอยู่ในทิศบูรพาแห่งต้นมหาโพธิ์อีก ๗ วัน คือ ตั้งแต่วันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือนเชฏฐ (ราวเดือน ๗ ไทย) นับเป็นสัปดาห์ที่ ๕

ในสมัยที่เสด็จประทับอยู่ที่ไม้อชปาลนิโครธนั้น มีธิดามาร ๓ คน ชื่อนางตัณหา นางอรดี นางราคา อาสาพระยามารผู้บิดา (พระยาวัสวดีมาราธิราช) เข้าไปเฝ้าทูลประเล้าประโลมด้วยเล่ห์กามารมณ์ เนรมิตร่างเป็นสตรีสวยงามในวัยต่าง ๆ ตลอดจนกระทำอิตถีมายา โดยการลีลาฟ้อนรำขับร้องด้วยประการต่าง ๆ แต่พระพุทธองค์ก็มิได้ทรงใฝ่พระทัย กลับขับไล่ธิดามารเหล่านั้นให้ออกไป

พระพุทธรูปปางห้ามมาร ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายอยู่บนพระเพลา พระหัตถ์ขวายกขึ้นป้องเสมอพระอุระ แสดงอาการห้าม

๑๔. ปางห้ามมาร

๑๕. ปางนาคปรก

ภายหลังที่ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ๔๒ วัน พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปประทับบำเพ็ญสมาบัติเสวยวิมุตติสุขซึ่งเกิดแต่ความพ้นจากกิเลสาสวะอยู่ ณ ร่มไม้จิก (มุจลินทพฤกษ์) ต้นหนึ่ง อันอยู่ทางทิศตะวันออกของพระมหาโพธิพฤกษ์ เป็นเวลา ๗ วัน มีพญานาคตนหนึ่งชื่อมุจลินท์นาคราชอาศัยอยู่ในสระใหญ่ใกล้ ๆ ที่นั้น ขึ้นมาแสดงอิทธิฤทธิ์แผ่พังพานและวงขนดกายเป็น ๗ รอบ ล้อมพระพุทธเจ้าไม่ให้ถูกต้องลมและฝน จนกระทั่งฝนหาย จึงแปลงร่างเป็นมนุษย์เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ต่อจากนั้นพระพุทธเจ้าออกจากสมาบัติเสด็จดำเนินไปสู่ร่มไม้เกต (ราชายตนะพฤกษ์) อันมีอยู่ทางทิศใต้ของไม้จิกต้นนั้น

พระพุทธรูปปางนาคปรก ทำเป็นพระพุทธรูปอยู่ในพระอิริยาบถนั่งขัดสมาธิ หงายพระหัตถ์ทั้งสอง

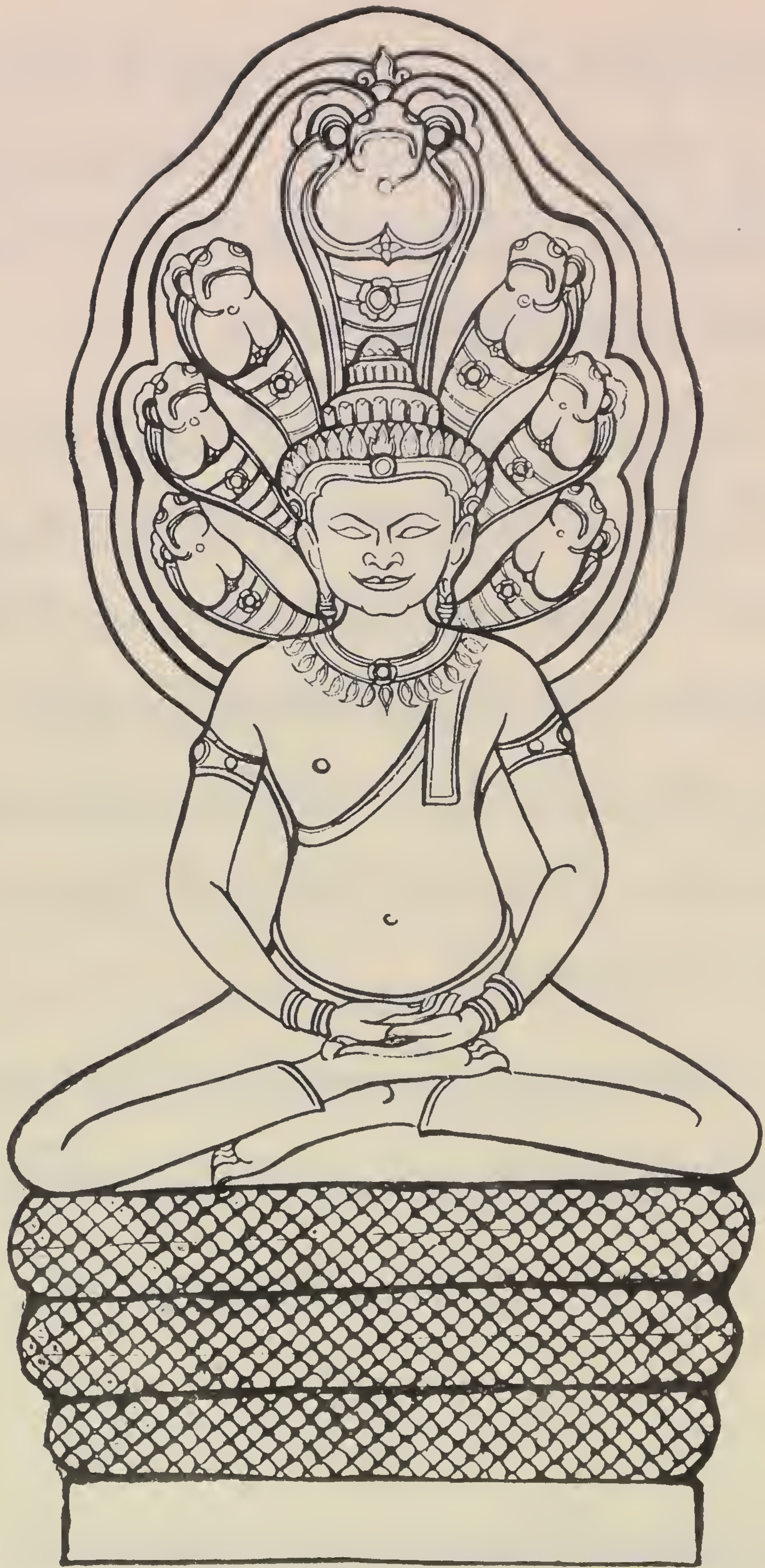
วางซ้อนบนพระเพลา (อย่างท่าปางสมาธิ) มีรูปพญานาค (๕ เศียรบ้าง ๗ เศียรบ้าง) แผ่พังพานอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์ ขดเป็นพุทธบัลลังก์บ้าง ล้อมองค์พระบ้าง และบางทีมีรูปต้นจิกด้วย

พระพุทธรูปปางนาคปรกนี้โดยปกติทำพระหัตถ์เป็นอย่างท่าปางสมาธิ วางมือซ้อนกันอยู่บนพระเพลา มีพบทำพระหัตถ์เป็นอย่างปางมารวิชัยบ้างเหมือนกัน แต่มักจะเป็นพระพิมพ์ที่เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยเท่าที่พบมีเพียงองค์เดียว คือพระพุทธรูปนาคปรก สำริด สมัยศรีวิชัยมีจารึกที่ฐานว่าสร้างขึ้นใน พ.ศ. ๑๗๒๖*

พระพุทธรูปปางนี้นิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปประจำวันของผู้ที่เกิดวันเสาร์ และบูชาตามพิธีทักษา

---

*พระพุทธรูปองค์นี้ตั้งแสดงอยู่ในอาคารด้านทิศใต้ (ห้อง ต. ๘) พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

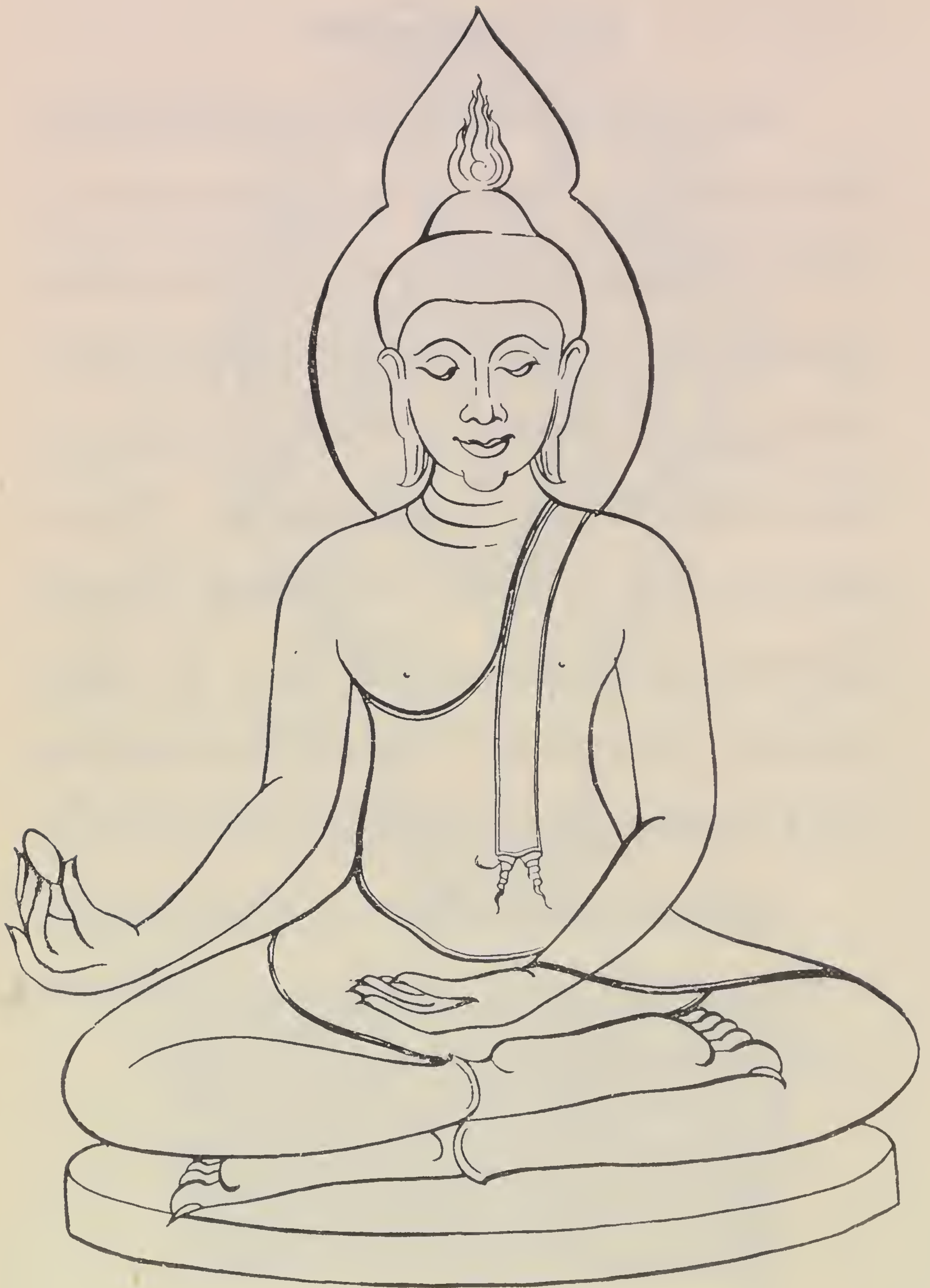

๑๕. ปางนาคปรก

๑๖. ปางฉันสมอ

หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จจากร่มไม้จิกซึ่งบังเกิดฝนตกใหญ่ และที่พญามุจลินทนาคราชแผ่พังพานปกป้องแล้วนั้นพระองค์เสด็จมาประทับเสวยวิมุตติสุขอยู่ใต้ร่มไม้เกต (ราชายตนะพฤกษ์) อันอยู่ในทิศทักษิณแห่งพระมหาโพธิ์เป็นเวลาอีก ๗ วัน นับเวลาตั้งแต่วันตรัสรู้จนถึงกาลนี้รวมได้ ๔๙ วัน ในเวลาเช้าแห่งวาระนั้น ท้าวสักกะ (พระอินทร์) ได้ถวายไม้สีพระทนต์และผลสมอ เมื่อวันขึ้น ๖ ค่ำ เดือนอาสาฬหะ พระพุทธองค์ได้ทรงใช้ไม้สีพระทนต์และทรงเสวยผลสมอ แล้วประทับอยู่ใต้ร่มไม้เกตแห่งนั้น

พระพุทธรูปปางฉันสมอ ทำเป็นพระนั่งขัดสมาธิพระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลาทรงถือผลสมอไว้ในพระหัตถ์ขวา

๑๖. ปางฉันสมอ

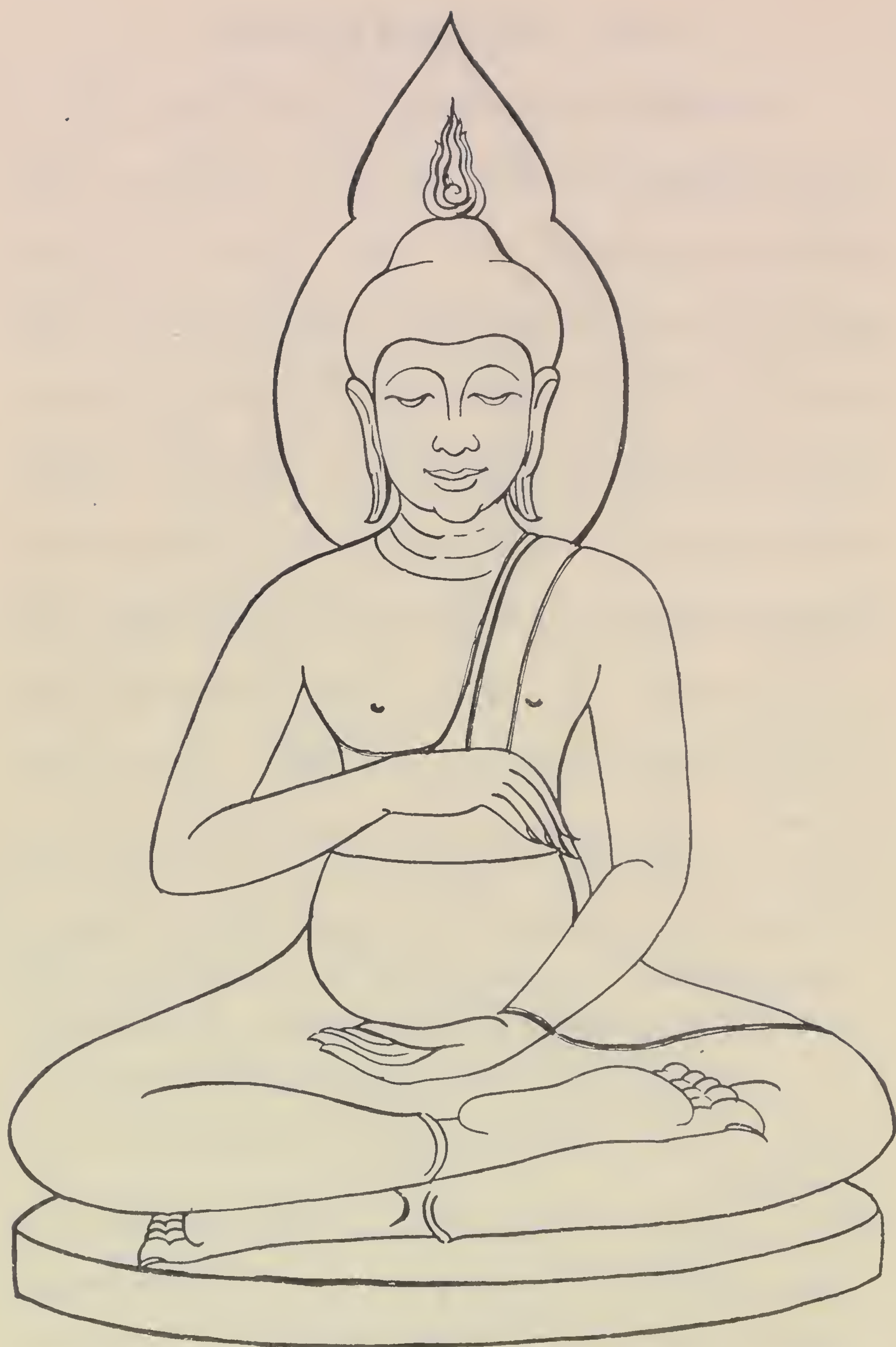
๑๗. ปางประสานบาตร

ภายหลังพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วได้ ๔๙ วัน มีนายพานิชสองพี่น้องชื่อ ตปุสสะ กับภัลลิกะ นำหมู่เกวียนบรรทุกสินค้า ๕๐๐ เล่ม เดินทางจากอุกกลชนบทผ่านมาถึงตำบลอุรุเวลา เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ใต้ร่มไม้เกตประกอบด้วยมหาบุรุษลักษณะฉัพพรรณรังสีรุ่งเรืองก็มีจิตศรัทธาเลื่อมใส จึงน้อม-นำข้าวมธุมันถ* ซึ่งเป็นเสบียงสำหรับเดินทางไกลไปถวายพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าไม่มีบาตรจะทรงรับเครื่องไทยทาน ก็ทรงพระปริวิตกว่าจะควรรับสิ่งของถวายนี้ด้วยพระหัตถ์หรือประการใดดี ท้าวจาตุมหา-ราช** หยั่งทราบในพระอัธยาศัย จึงนำบาตรศิลามี

---

*ข้าวมธุมันถ อาจารย์โบราณท่านแปลว่า ข้าวสตู หรือข้าวตู แต่ตามรูปศัพท์ มธุ แปลว่า น้ำผึ้ง มนฺถ แปลว่า กวน หรือ ขยำ หรือ คลุก จึงน่าแปลว่าข้าวกวนน้ำผึ้ง หรือข้าวขยำน้ำผึ้ง หรือข้าวคลุกน้ำผึ้ง ข้าวตูโบราณอาจใช้น้ำผึ้งแทนน้ำตาลคลุกข้าวกระมัง (ชินกาลมาลีปกรณ์ แปลโดย ร.ต.ท. แสง มนวิทูร)

**ท้าวจาตุมหาราช คือ ท้าวจตุโลกบาล เป็นท้าวประจำทิศทั้งสี่ ทิศละองค์ คือ ๑. ท้าวธตรฐ จอมภูต (หรือจอมคนธรรพ์) อยู่ทิศตะวันออก ๒. ท้าววิรุฬหก จอมเทวดา (หรือจอมกุมภัณฑ์) อยู่ทิศใต้ ๓. ท้าววิรูปักษ์ จอมนาค อยู่ทิศตะวันตก ๔. ท้าวกุเวร จอมยักษ์ อยู่ทิศเหนือ

๑๗. ปางประสานบาตร

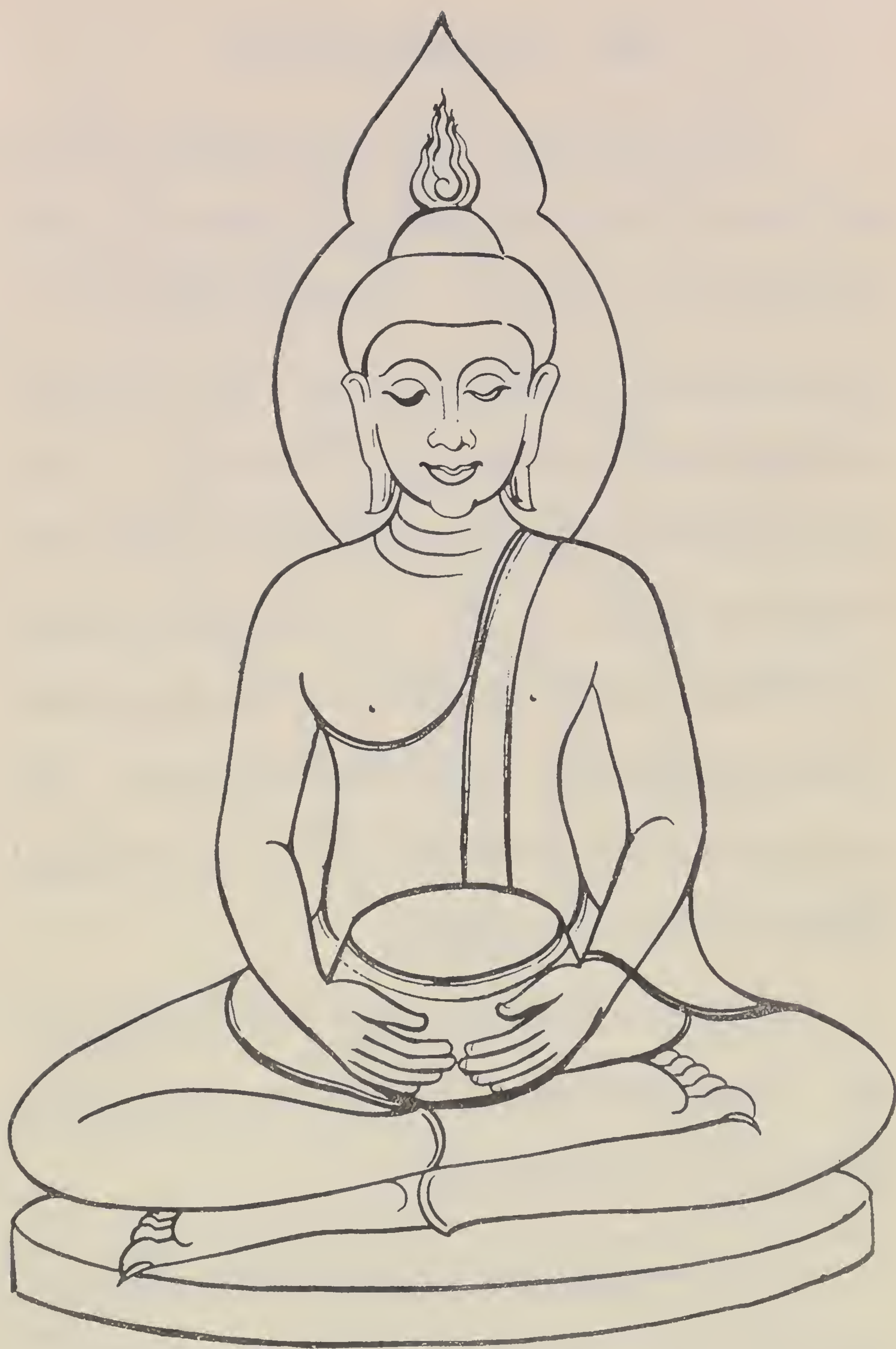
พรรณรังสีเขียวมาถวายองค์ละใบ พระพุทธเจ้าทรง-รับบาตรทั้งสี่ใบนั้นมาอธิษฐานรวมเข้าเป็นบาตรใบเดียวกัน

พระพุทธรูปปางประสานบาตร ทำเป็นรูปพระนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายประคองบาตร พระหัตถ์ขวาทรงลูบปากบาตร

๑๘. ปางรับสัตตูก้อนสัตตูผง

ครั้นเมื่อพระพุทธองค์ทรงได้รับบาตรศิลาจาก ท้าวจาตุมหาราชแล้ว พระองค์ทรงรับข้าวสัตตูก้อน สัตตูผงของนายพานิช ๒ พี่น้องด้วยบาตรนั้น

พระพุทธรูปปางรับสัตตูก้อนสัตตูผง ทำเป็น พระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ทั้งสองประคอง-บาตร เป็นกิริยาทรงรับ

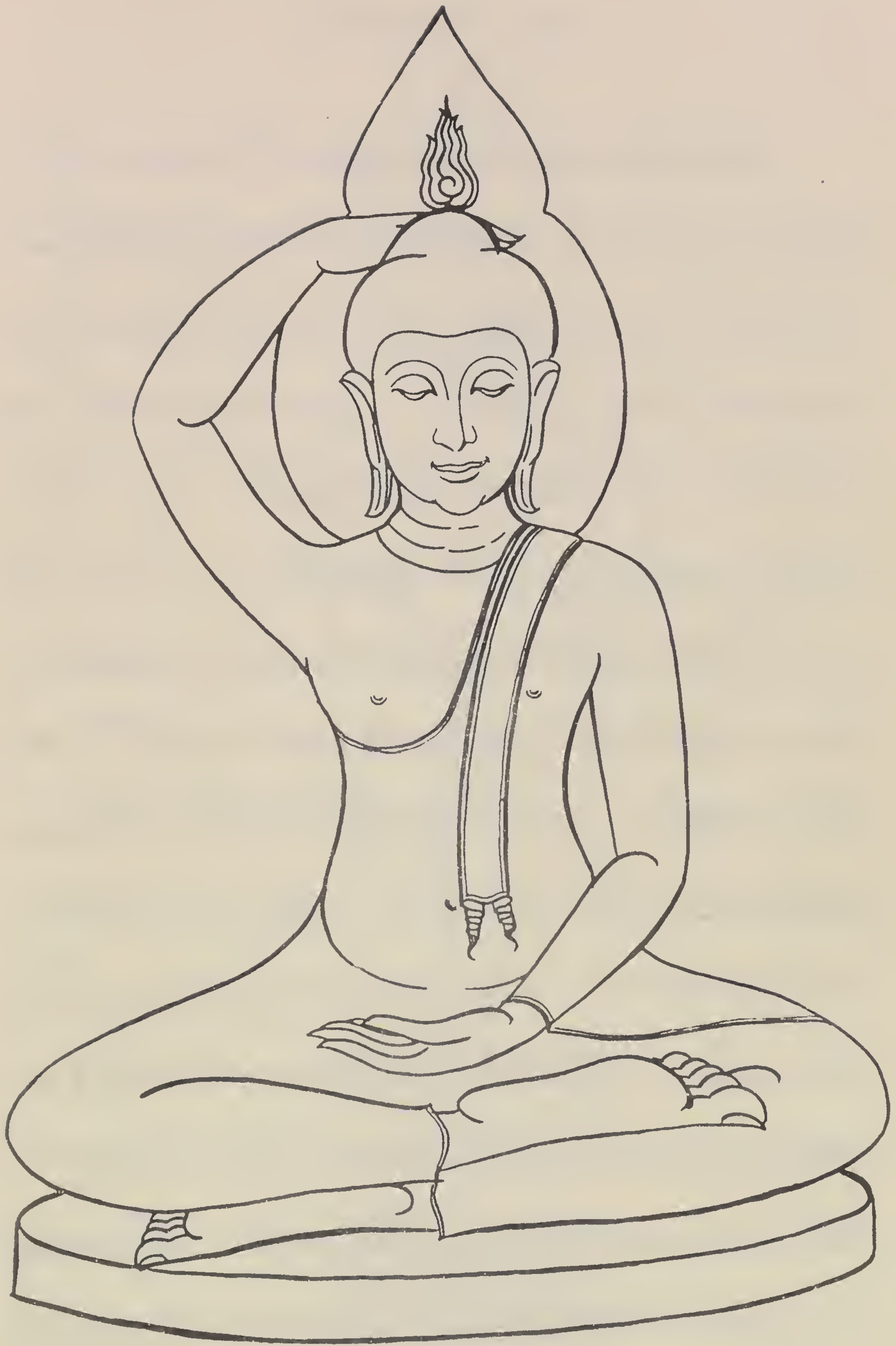
๑๘. ปางรับสัตตูก้อนสัตตูผง

๑๙. ปางพระเกศธาตุ

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงกระทำภัตตกิจครั้งแรก เสวยอาหารบิณฑบาตคือสัตตูก้อนสัตตูผงที่ตปุสสะกับภัลลิกะนำมาถวายแล้ว ตปุสสะกับภัลลิกะก็กราบทูลแสดงตนเป็นอุบาสกในพระพุทธศาสนาและทูลขอวัตถุอย่างหนึ่งอย่างใดสำหรับไว้สักการบูชา พระ-พุทธเจ้าจึงยกพระหัตถ์ขวาเสยพระเกศาได้พระเกศาธาตุติดพระหัตถ์มา ๘ เส้น ทรงมอบให้แก่ตปุสสะและภัลลิกะ บุคคลทั้งสองนี้จึงจัดว่าเป็นปฐมอุบาสกแห่งพระพุทธศาสนา และได้ถึงซึ่งสรณะ ๒ คือพระพุทธเจ้า กับพระธรรมเป็นที่พึ่ง (ในกาลนั้นยังไม่มีพระอริยสงฆ์หรือพระสงฆ์)

เมื่อนายพานิชทั้งสองทูลลากลับไปถึงที่อยู่แห่ง-ตน จึงสร้างพระสถูปบรรจุพระเกศธาตุนั้นไว้เป็นที่สักการบูชาของมหาชนต่อไป

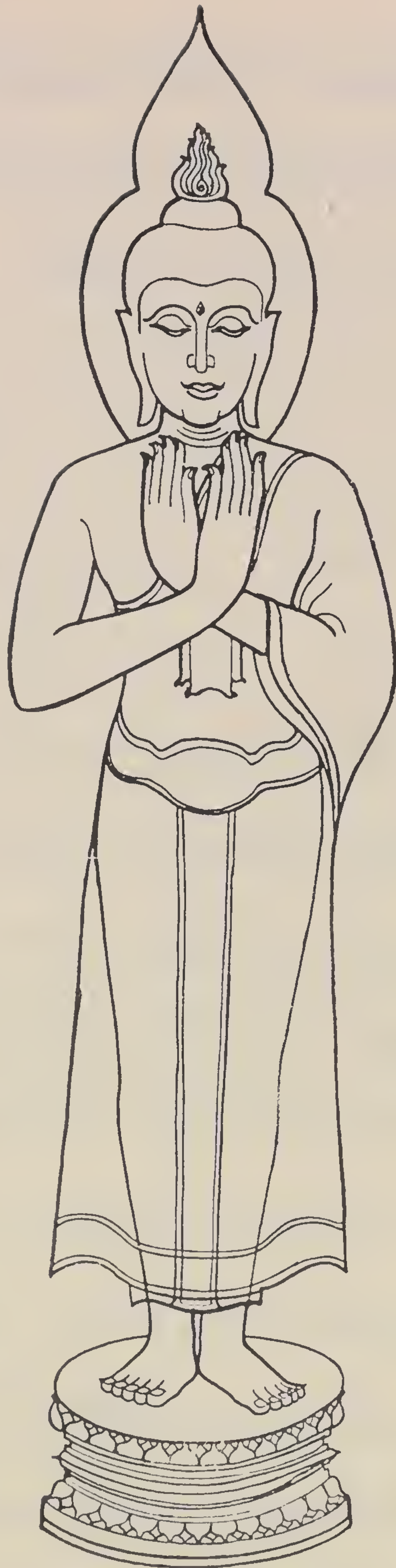
พระพุทธรูปปางพระเกศธาตุ ทำเป็นพระพุทธ-รูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางหงายบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาทรงเสยพระเกศา

๑๙. ปางพระเกศธาตุ

๒๐. ปางรำพึง

เมื่อตปุสสะและภัลลิกะทูลลากลับไปแล้ว พระ-พุทธเจ้าทรงคำนึงว่า พระธรรมซึ่งพระองค์ตรัสรู้นั้นเป็นสิ่งลึกซึ้งสุขุมยอดยิ่ง ยากที่ชาวโลกผู้ยินดีในกามคุณจะใช้ปัญญารู้ตามได้ แล้วทรงท้อพระทัยที่จะตรัสสั่งสอน ครั้นทรงหวนพิจารณาอีกว่า บุคคลย่อมมีปัญญาแตกต่างกัน อาจแบ่งออกเป็น ๔ จำพวก คือ บุคคลที่มีอุปนิสัยวาสนาและบารมีแก่กล้า ได้สดับคำสั่งสอนโดยสังเขปก็รู้เหตุผลและหลุดพ้นทุกข์ได้โดยพลันพวกหนึ่ง บุคคลที่มีอุปนิสัยได้สดับคำสั่งสอนโดยสังเขปไม่สามารถตรัสรู้ได้ ต่อจำแนกอรรถา-ธิบายโดยพิสดาร จึงรู้เหตุผลและหลุดพ้นทุกข์ได้จำพวกหนึ่ง บุคคลที่ได้สดับคำสั่งสอนทั้งโดยสังเขปและพิสดารแล้วยังไม่สามารถตรัสรู้ได้ต้องฝึกฝนพาก-เพียรศึกษาในสมถะและวิปัสสนาต่อไป จึงรู้เหตุผลและหลุดพ้นได้จำพวกหนึ่ง และบุคคลที่มีอุปนิสัยบารมียังไม่บริบูรณ์ แม้จะได้สดับพระธรรมคำสั่งสอน

๒๐. ปางรำพึง

ทั้งโดยย่อและพิสดาร แม้จะฝึกฝนและพากเพียรเล่าเรียนในสมถะและวิปัสสนาก็ไม่สามารถจะตรัสรู้เหตุผล และหลุดพ้นทุกข์ได้จำพวกหนึ่ง เปรียบเหมือนในกออุบลคือบัวขาบ ในกอปทุมคือบัวหลวง หรือในกอบุณฑริกคือบัวขาว ดอกบัวที่เกิดแล้วในน้ำ เจริญแล้วในน้ำ น้ำเลี้ยงไว้ บางเหล่ายังจมอยู่ในน้ำ บางเหล่าตั้งอยู่เสมอน้ำ บางเหล่าตั้งขึ้นพ้นน้ำแล้วนั้นคอยสัมผัสรัศมีพระอาทิตย์อยู่จักบาน ณ วันต่อ ๆ ไป ดอกบัวที่บานมีต่างชนิดฉันใด เวไนยสัตว์ก็มีต่างพวกฉันนั้น เว้นแต่จำพวกที่ไม่ใช่เวไนย คือ ไม่ยอมรับแนะนำเปรียบด้วยดอกบัวอันเป็นภักษาแห่งปลาและเต่า เมื่อพระพุทธเจ้าทรงพิเคราะห์บุคคลเป็นจำพวกๆ ดังนี้ ทรงเห็นว่าบุคคล ๓ จำพวกแรกสามารถจะล่วงรู้เหตุผลแห่งความจริง (พระธรรม) ได้ในชาติปัจจุบัน แต่บุคคลจำพวกที่ ๔ อาจจะตรัสรู้ได้ในชาติอนาคต ก็ตกลงพระทัยที่จะแสดงพระธรรมสั่งสอนชาวโลกสืบไป

ตามนัยนี้กล่าวว่าเป็นบุคคลาธิษฐานว่าเมื่อพระพุทธองค์ทรงตรึกตรองและท้อพระทัยจะไม่สั่งสอนชาวโลกนั้น ท้าวสหัมบดีพรหมได้ลงมาจากพรหมโลกกราบทูลอาราธนาเพื่อทรงแสดงธรรม โดยอ้างว่าบุคคลที่มีกิเลสเบาบางอาจสดับรู้พระธรรมก็มีอยู่ พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นชอบด้วย จึงรับคำอาราธนาของท้าวสหัมบดีพรหม

พระพุทธรูปปางรำพึง ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืนพระหัตถ์ทั้งสองประสานพระอุระ พระหัตถ์ขวาทับพระหัตถ์ซ้ายเป็นกิริยารำพึง

พระพุทธรูปปางรำพึงนิยมสร้างเป็นที่สักการบูชาประจำวันของผู้ที่เกิดวันศุกร์ และบูชาตามพิธีทักษา

๒๑. ปางปฐมเทศนา

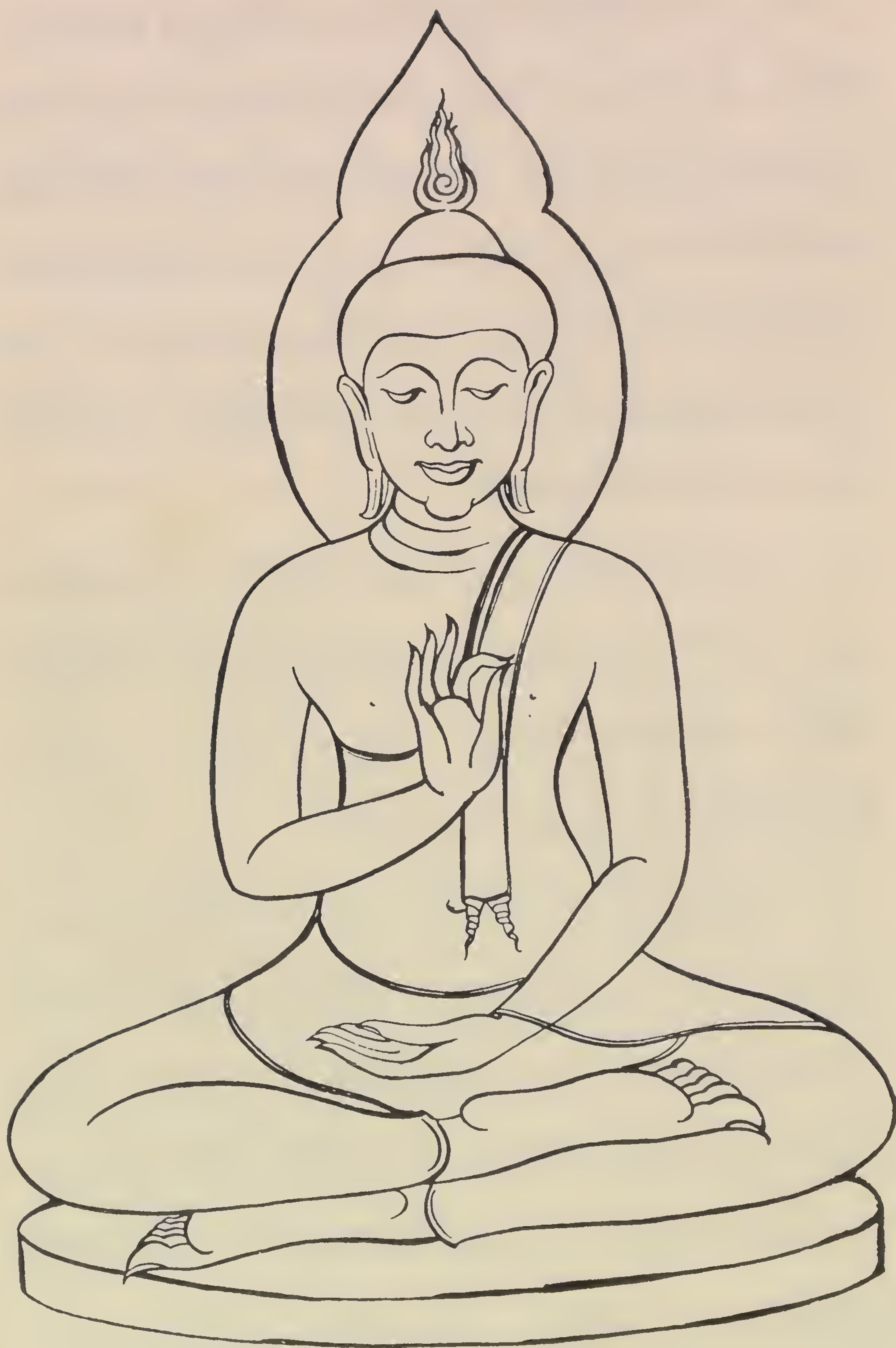
เมื่อพระพุทธองค์ทรงรับอาราธนากถาของท้าว-สหัมบดีมหาพรหมกราบทูล พระหทัยอนุกูลด้วยพระกรุณาในสัตว์โลกทรงพระดำริหาคนผู้สมควรรับเทศ-นา ครั้งแรกทรงปรารภถึงอาฬารดาบสกาลามโคตร อุทกดาบสรามบุตร ที่พระองค์ได้เคยอยู่ศึกษาลัทธิของท่านในกาลก่อนว่า ท่านทั้งสองเป็นผู้ฉลาด ทั้งมีกิเลสเบาบาง สามารถจะรู้ธรรมได้ฉับพลัน แต่ท่านทั้งสองก็สิ้นชีพเสียแล้ว ภายหลังทรงระลึกถึงปัญจ-วัคคีย์ (ท่านทั้งห้าคือ โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ) ว่ามีอุปการะแก่พระองค์มาก ได้เป็นผู้อุปัฏฐากพระองค์เมื่อครั้งบำเพ็ญทุกกรกิริยาอยู่ จึงเสด็จออกจากต้นอชปาลนิโครธในเช้าวันขึ้น ๑๔ ค่ำ เดือนอาสาฬหะ (คือเดือน ๘) ทรงบาตรจีวรเสด็จโดยระยะทาง ๑๘ โยชน์ (๒๒๘ กม.) ถึงป่าอิสิป-ตนะแขวงเมืองพาราณสี อันเป็นที่อยู่แห่งปัญจวัคคีย์นั้น

ฝ่ายปัญจวัคคีย์ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแต่ไกลจึงนัดหมายกันว่า พระสมณโคดมเลิก

บำเพ็ญทุกกรกิริยาเสียแล้วคงไม่บรรลุธรรมพิเศษอะไร จึงพร้อมใจกันไม่ออกไปทำความเคารพและต้อนรับอย่างที่เคยทำ และเมื่อพระองค์เสด็จเข้ามาใกล้ก็ยังใช้โวหารไม่สุภาพ พระศาสดาได้ตรัสปลอบใจให้ปัญจวัคคีย์เชื่อในความตรัสรู้ของพระองค์ ปัญจ-วัคคีย์จึงได้ออกไปทำความเคารพต้อนรับ และเกิดความสนใจที่จะฟังธรรม

ครั้นวันรุ่งขึ้น (ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ ก่อนพุทธ-กาล ๔๕ ปี) พระพุทธองค์ก็แสดงปฐมเทศนาเรียกว่าพระธรรมจักรกัปวัตนสูตร แก่ปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิป-ตนมฤคทายวัน นครพาราณสีนั้น

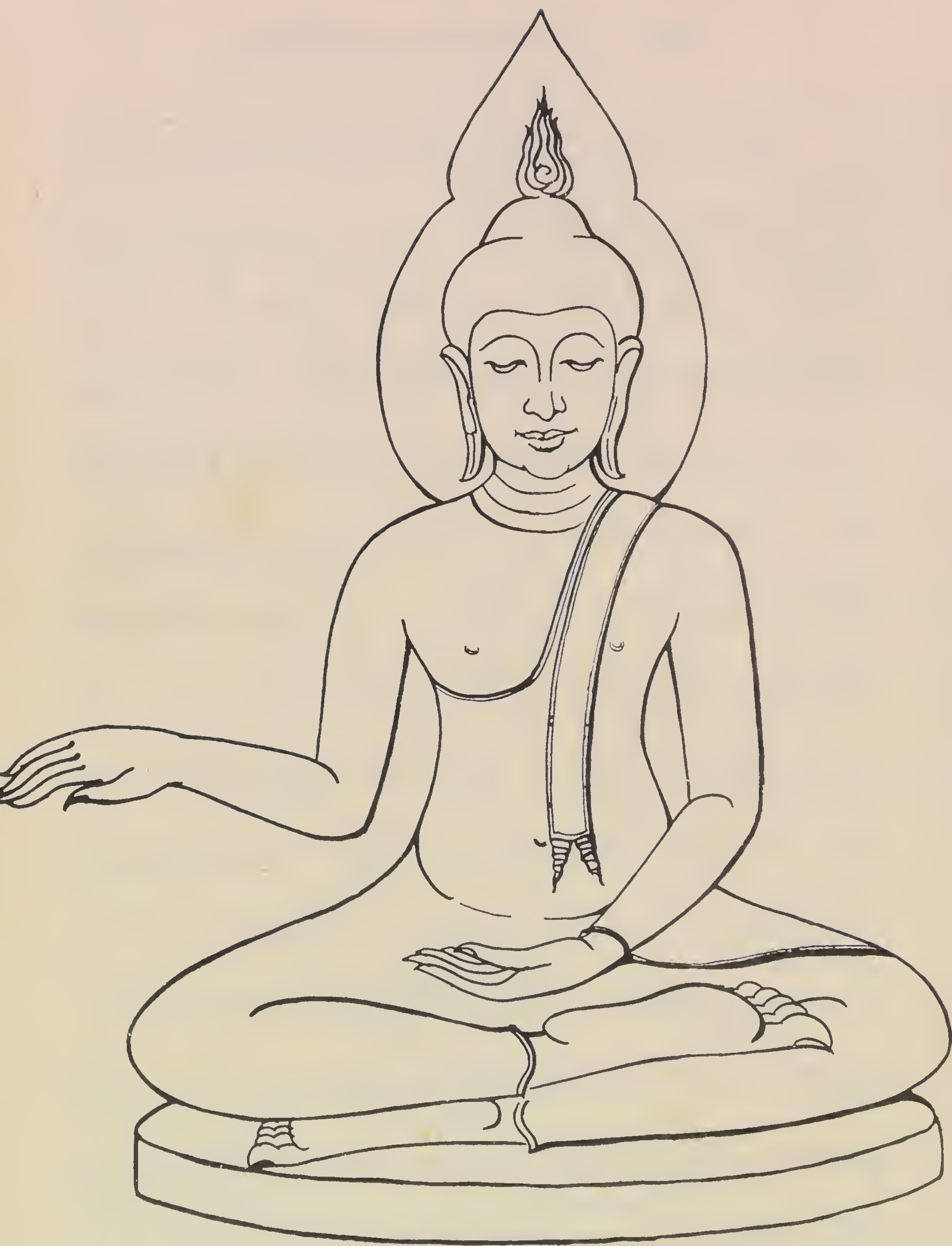
พระพุทธรูปปางปฐมเทศนา ทำเป็นพระพุทธ-รูปประทับนั่งห้อยพระบาท หรือประทับนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ขวาทำนิ้วพระหัตถ์กรีดเป็นวงกลม เป็นเครื่องหมายว่าธรรมจักร พระหัตถ์ซ้ายทำประคองพระหัตถ์ขวาบ้าง วางบนพระเพลาบ้าง หรือถือชายจีวรบ้าง

๒๑. ปางปฐมเทศนา

๒๒. ปางประทานเอหิภิกขุ

เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงพระธรรมจักร-กัปวัตนสูตรแก่ปัญจวัคคีย์ โดยทรงแสดงถึงที่สุด ไม่พึงเสพ ๒ อย่าง คือ กามสุขัลลิกานุโยค คือ พัวพันหนักในทางกามสุข และอัตกิลมนุโยค คือประกอบการทรมานตน ทรงชี้ทางให้ดำเนินตามมัชฌิมาปฏิ-ปทา คือทางสายกลาง มีองค์ ๘ ประกอบด้วยสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ เป็นต้น แล้วพระองค์ก็แสดงอริยสัจ ๔ ประการ เมื่อจบพระธรรมเทศนา ในบรรดาปัญจวัคคีย์นั้น ท่านโกณฑัญญะได้รู้ถึงธรรมก่อน พระองค์จึงทรงเปล่งอุทานว่า "โกณฑัญญะได้รู้แล้วหนอ ๆ" เพราะอุทานว่า "อัญญาสิ ๆ" ที่เป็นภาษามคธ แปลว่า "ได้รู้แล้ว ๆ" คำว่า "อัญญาโกณ-ฑัญญะ" จึงได้เป็นชื่อของท่าน ตั้งแต่กาลนั้นมา แล้วพระโกณฑัญญะก็ขออุปสมบท พระองค์ทรงอนุญาตให้ท่านโกณฑัญญะเป็นภิกษุในพระธรรมวินัยด้วยพระวาจาว่า จงเป็นภิกษุเถิด

๒๒. ปางประทานเอหิภิกขุ

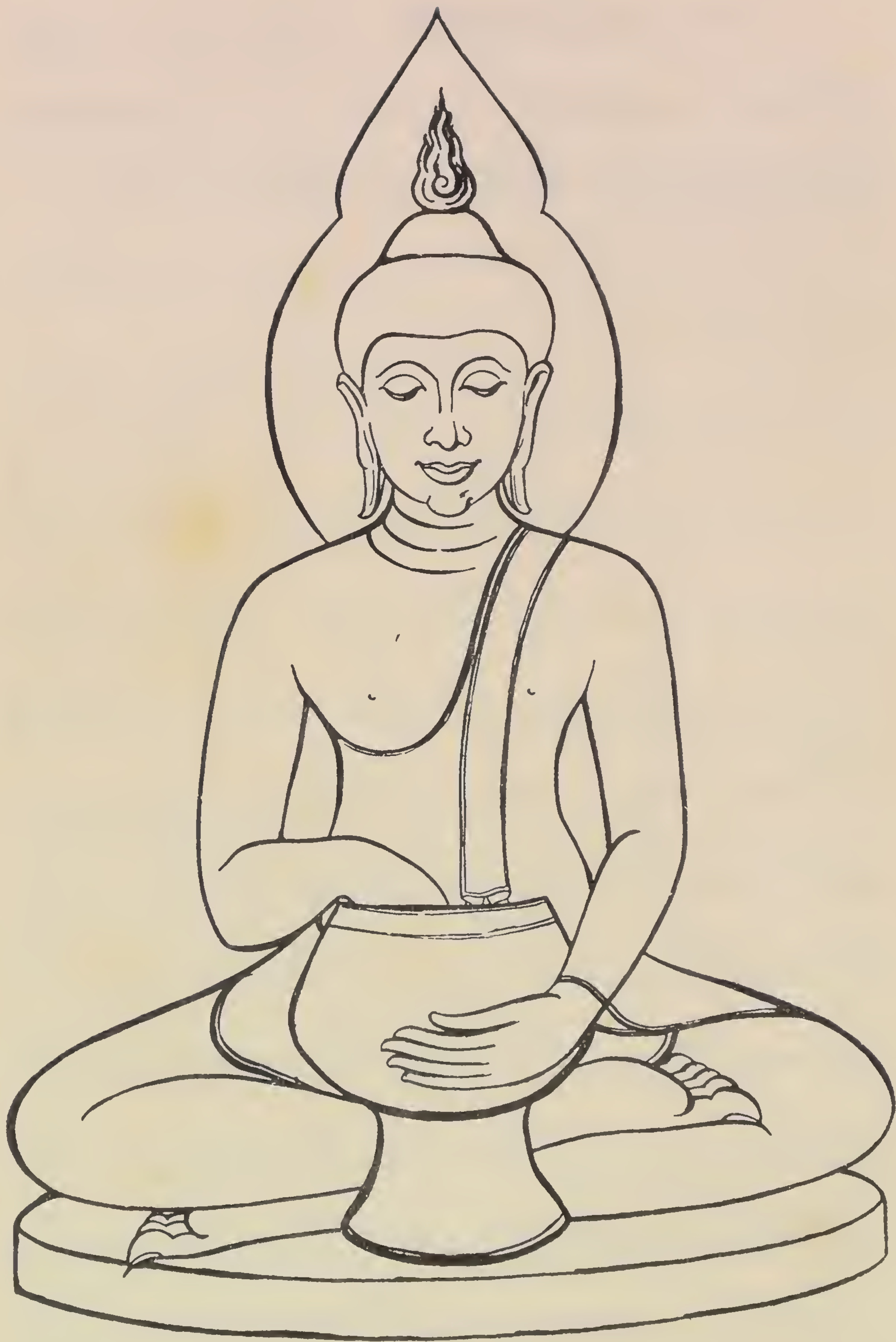
ด้วยในครั้งนั้นยังไม่ได้ทรงอนุญาตวิธีอุปสมบทอย่างอื่นเป็นแต่ทรงอนุญาตแก่ผู้ใดด้วยพระวาจาเช่นนั้น ผู้นั้นก็เป็นภิกษุในพระธรรมวินัย อุปสมบทอย่างนี้เรียกว่า "เอหิภิกขุอุปสัมปทา" พระอัญญาโกณฑัญญะได้เป็นพระภิกษุองค์แรกของพระพุทธองค์และเป็นครั้งแรกในพระพุทธกาล

พระพุทธรูปปางประทานเอหิภิกขุ ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวายกขึ้นตั้งแบฝ่าพระหัตถ์งุ้มลงเล็กน้อย

๒๓. ปางภุตตกิจ

สมัยนั้นมีกุลบุตรผู้หนึ่งชื่อยศ เป็นบุตรเศรษฐี ในเมืองพาราณสีกับนางสุชาดา เป็นที่รักใคร่ของพ่อแม่และทนุถนอมอย่างแก้วตา มีความเป็นอยู่อย่างสุขสบายที่สุด มีปราสาท ๓ หลังเป็นที่อยู่ใน ๓ ฤดู ได้รับการบำเรอด้วยดนตรีที่ประโคมด้วยสตรีล้วน ไม่มีบุรุษเจือปน คืนวันหนึ่งเวลากลางดึกยศกุลบุตรตื่นก่อนนางบำเรอ ได้เห็นคนเหล่านั้นนอนระเกะระกะอยู่ในลักษณะที่น่าขยะแขยง ดุจซากศพที่ทิ้งอยู่ในป่าช้าเกิดความสลดใจคิดเบื่อหน่าย พลางลงจากเรือนเดินไปในลักษณะของคนใจลอย ตรงไปทางที่จะไปป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ได้พบกับพระพุทธองค์ซึ่งกำลังเสด็จเดินจงกรมอยู่ เข้าไปสนทนาด้วยจนได้บวชและเป็นพระอรหันต์ เวลาเช้าวันนั้นได้เสด็จไปยังบ้านของท่านเศรษฐีบิดาของพระยศ เสวยภัตตาหารที่นั่น

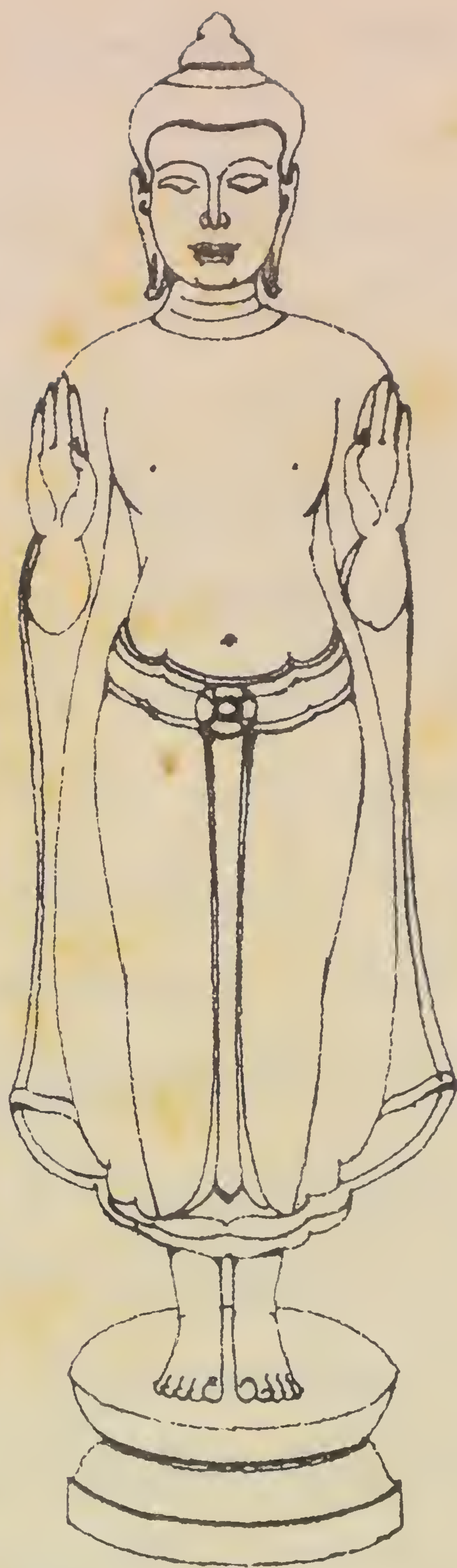
พระพุทธรูปปางภุตตกิจ ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิพระหัตถ์ซ้ายประคองบาตร พระหัตถ์ขวาจุ่มลงไปในบาตร เป็นกิริยาทรงเสวย

๒๓. ปางภุตตกิจ

๒๔. ปางห้ามสมุทร

ครั้นพระบรมศาสดาประทับอยู่ในเมืองพาราณสีพอสมควรแล้ว จึงเสด็จพระพุทธดำเนินไปยังสำนักงานของชฎิล ๓ คนพี่น้อง กับทั้งหมู่ศิษย์บริวารริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรามีอุรุเวลกัสสปะ เป็นพี่ชายใหญ่ นทีกัสสปะ เป็นน้องชายกลาง คยากัสสปะ เป็นน้องชายคนเล็ก ณ แขวงอุรุเวลา พระบรมศาสดาได้ทรงแสดงปาฏิหาริย์มากอย่าง เพื่อทำลายทิฏฐิมานะของชฎิลทั้งหลาย คราวหนึ่งฝนตกหนักน้ำไหลบ่าท่วมทั้นไปทั่วพื้นดิน พระองค์สามารถเสด็จทรงจงกรมอยู่ได้ในกลางแจ้งโดยฝนไม่เปียก น้ำไม่ท่วม ชฎิลทั้งหลายเห็นเป็นอัศจรรย์ในการที่พระบรมศาสดาทรงห้ามสมุทรได้เช่นนั้นก็ยอมอ่อนน้อมขอบรรพชาพร้อมด้วยชฎิล ๑,๐๐๐ คน และพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงอาทิตตปริยายสูตร พวกชฎิลก็ได้บรรลุธรรมพิเศษเป็นอรหันต์ทั้งสิ้น ณ ตำบลคยาสีสะ ใกล้แม่น้ำคยา

๒๔. ปางห้ามสมุทร

พระพุทธรูปปางห้ามสมุทรทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน ทรงยกพระหัตถ์ทั้งสองแบตั้งขึ้นเสมอพระอุระ

พระพุทธรูปปางนี้นิยมสร้างเป็นพระบูชาสำหรับผู้ที่เกิดวันจันทร์ และบูชาตามพิธีทักษา

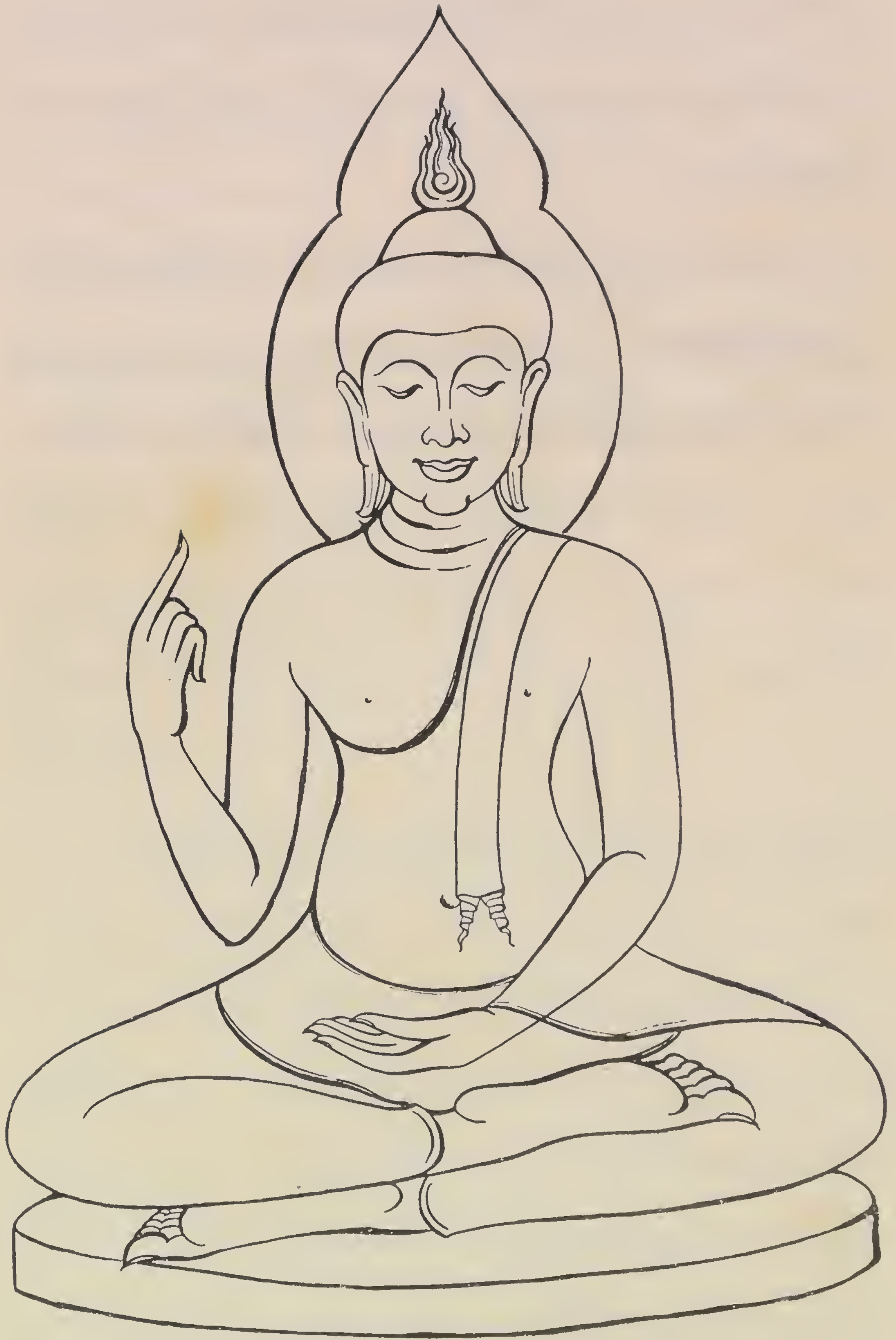
๒๕. ปางชี้อัครสาวก

เมื่อพระบรมศาสดาประทับอยู่ ณ ตำบลคยาสีสะตามควรแก่เวลาแล้ว ทรงพระดำริว่า ตถาคตจะไปเปลื้องปฏิญญาที่ให้ไว้แก่ราชาพิมพิสาร จึงพร้อมด้วยหมู่ภิกษุสาวกนั้นเสด็จไปโดยลำดับจนถึงนครราชคฤห์ เสด็จประทับ ณ อุทยานชื่อลัฏฐิวัน พระเจ้าพิมพิสารทรงเลื่อมใส ได้สำเร็จโสดาบัตติผล และถวายพระราชอุทยานเวฬุวันแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน นับเป็นพระอารามแรกในพุทธกาล

ขณะที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ เวฬุวัน และแสดงพระธรรมเทศนาในท่ามกลางจตุบรรษัท ได้ทรงทัศนาการปริพาชกสองคนพาบริวารมาแต่ไกล ก็ทรงตรัสเรียกพระภิกษุทั้งหลายแล้วก็ตรัสบอกว่า ปริพาชกทั้งสอง คือ อุปติสและโกลิตที่กำลังมานั้นจะเป็นคู่อัครสาวกของพระองค์ เมื่อปริพาชกทั้งสองบรรพชาแล้ว จึงมีพุทธฎีกาตรัสพระนาม พระอัครสาวกทั้งสองตามนามแห่งมารดา พระ

อุปดิสเป็นบุตรแห่งนางสารี ตรัสเรียกนามว่าสารีบุตร และโกลิตเป็นบุตรของนางโมคคัลลี ตรัสเรียกนามว่า โมคคัลลานะ

พระพุทธรูปปางชี้อัครสาวก ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวายกชี้ตรงไปข้างหน้า เป็นกิริยาทรงชี้

๒๕. ปางชี้อัครสาวก

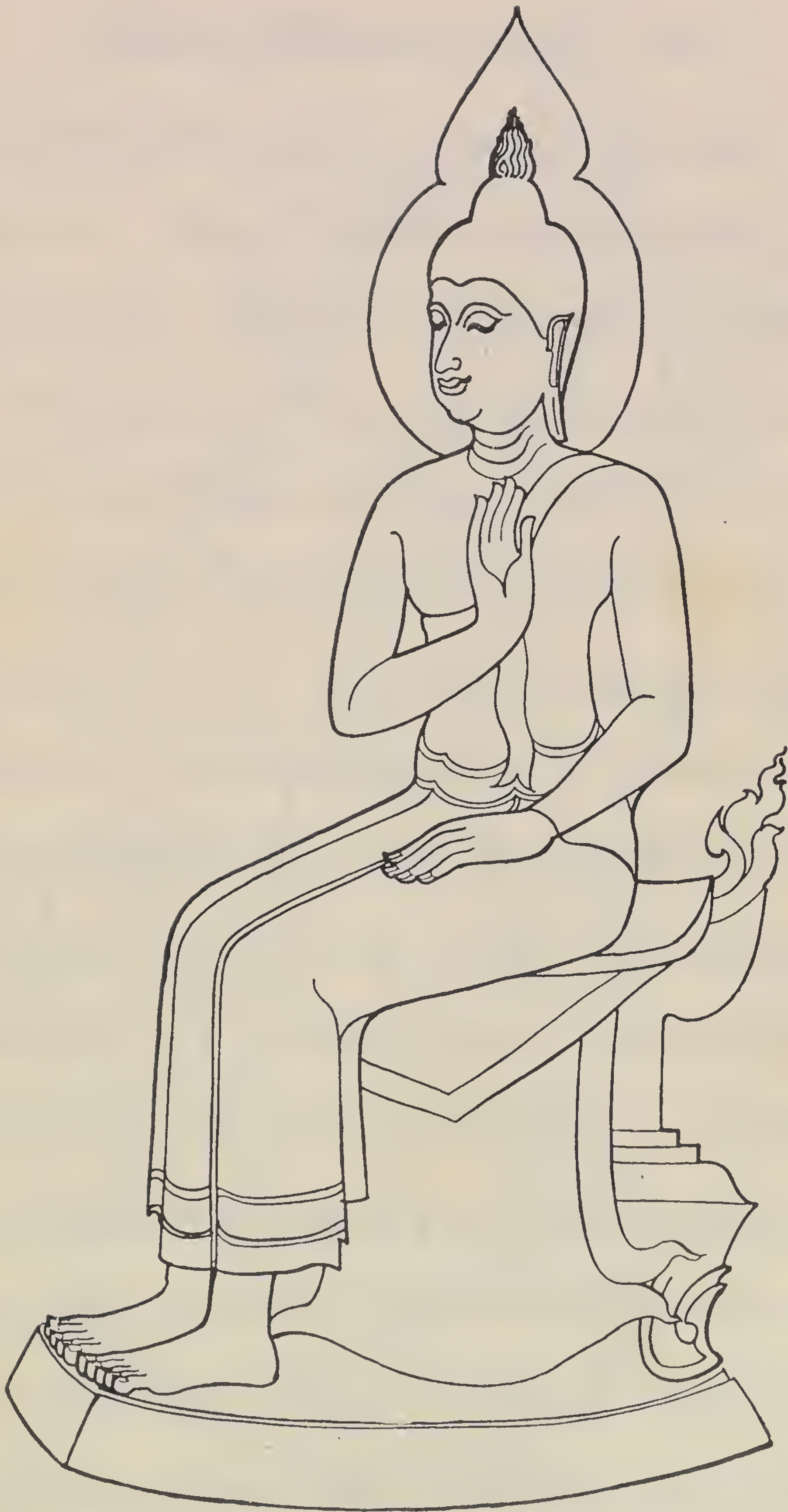
๒๖. ปางประทับเรือขนาน

ขณะที่พระบรมศาสดาประทับอยู่ ณ พระเวฬุวนารามวิหารกรุงราชคฤห์นั้น พระเจ้าสุทโธทนะบรมพุทธบิดา ได้สดับข่าวว่าพระราชโอรสได้บรรลุสัมโพธิญาณแล้ว และกำลังจาริกเผยแผ่พระธรรมแก่ประชาชนในแคว้นต่าง ๆ ทรงปรารถนาจะได้ทอดพระเนตรเห็นพระราชโอรส พระเจ้าสุทโธทนะโปรดใช้ให้อำมาตย์ไปทูลเชิญให้กลับมายังกรุงกบิลพัสดุ์ถึง ๑๐ คน ๑๐ ครั้ง อำมาตย์เหล่านั้นพร้อมด้วยบริวารไปสำเร็จเป็นพระอรหันต์ และพระผู้มีพระภาคเจ้าประทานให้แก่อำมาตย์เหล่านั้นบวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชากันทุกคน

บรรดาอำมาตย์เหล่านั้น มีท่านพระกาฬุทายีเถระ เป็นอำมาตย์คนสุดท้าย และเป็นสหชาติกับพระพุทธเจ้าด้วย พระกาฬุทายีเถระรออยู่จนได้โอกาสก็กราบทูลพระบรมศาสดาให้เสด็จไปนครกบิลพัสดุ์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับคำพระกาฬุทายีเถระแล้วเสด็จออกจากกรุงราชคฤห์ ในวันแรม ๑ ค่ำ

เดือน ๔ พร้อมด้วยพระภิกขุขีณาสพ ๒๐,๐๐๐ องค์ เสด็จพุทธดำเนินถึงสุดแคว้นมคธมีแม่น้ำใหญ่ เจ้าพนักงานเชิญเสด็จประทับบนบัลลังก์ในเรือขนานข้ามแม่น้ำนั้น แล้วเสด็จพุทธดำเนินวันละโยชน์เป็นเวลา ๒ เดือน สิ้นระยะทาง ๖๐ โยชน์ (๙๖๐ กม.) ถึงกรุงกบิลพัสดุ์ในกลางเดือนวิสาขะ

พระพุทธรูปปางประทับเรือขนาน ทำเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งบนบัลลังก์ทรงห้อยพระบาท พระหัตถ์ซ้ายวางคว่ำอยู่บนพระเพลา พระหัตถ์ขวาห้อยอยู่ข้างพระองค์ หรือยกขึ้นเสมอพระอุระ

๒๖. ปางประทับเรือขนาน

๒๗. ปางแสดงอิทธิปาฏิหาริย์

เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จถึงนครกบิลพัสดุ์ ตามพระราชประสงค์ของพระพุทธบิดาแล้ว พระพุทธองค์เสด็จประทับบนพระพุทธอาสน์ และพระสงฆ์สาวกก็ขึ้นนั่งบนเสนาสนะ ณ โครธารามวิหาร ที่บรรดาศากยะวงศานุวงศ์ทั้งหลายจัดไว้ถวายรับรอง ขณะนั้นกษัตริย์ศักยราชทั้งหลายที่เป็นผู้ใหญ่ และเป็นผู้มีอายุมากแล้วมีมานะทิฏฐิ ไม่ทำความเคารพพระบรมศาสดา ด้วยเห็นว่ามีอายุอ่อนกว่า พระพุทธเจ้ามีพระประสงค์จะขจัดมานะทิฏฐิของพระญาติทั้งหลายเหล่านั้น จึงทรงแสดงพุทธานุภาพเสด็จเหาะขึ้นไปในอากาศ ทรงแสดงอิทธิฤทธิ์ เนรมิตที่เดินจงกรมแก้ว แล้วเสด็จจงกรมในที่นั้นประหนึ่งจะโปรยธุลีละอองพระบาทให้ตกลงเรี่ยรายเหนือศิโรตม์แห่งพระประยูรญาติทั้งปวง มวลพระญาติอันมีพระเจ้าสุทโธทนะเป็นต้น ทรงมีจิตเลื่อมใสหายทิฏฐิมานะพากันถวายนมัสการ ฝนโบกขรพรรษก็บันดาลตกลงในสมาคมแห่งพระญาตินั้น ฝนโบกขรพรรษ

๒๗. ปางแสดงอิทธิปาฏิหาริย์

นั้นเมื่อตกลงมา ผู้ใดปรารถนาให้เปียกก็เปียก ผู้ใดไม่ปรารถนาให้เปียกก็ไม่เปียก เม็ดฝนจะกลิ้งหล่นจากกายเหมือนหยาดน้ำในใบบัว

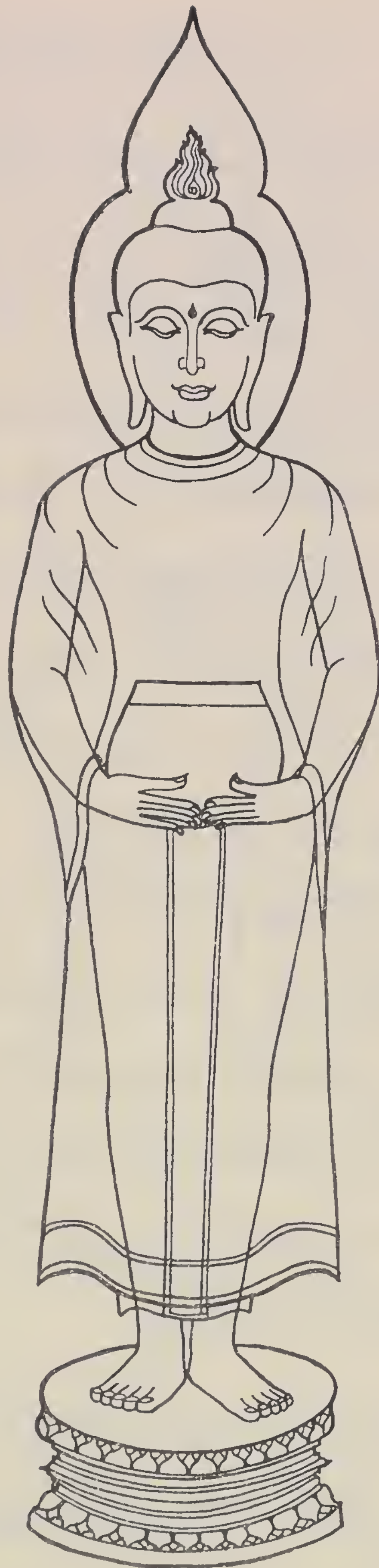
พระพุทธรูปปางแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ ทำเป็นพระพุทธรูปยืนบนอากาศ เปล่งพระรัศมีบันดาลให้ฝนโบกขรพรรษตกลงในท่ามกลางหมู่พระญาติ เป็นกิริยาย่อพระบาทเล็กน้อย

๒๘. ปางอุ้มบาตร

เมื่อฝนโบกขรพรรษตกลงในท่ามกลางสมาคมพระญาติแล้ว พระบรมศาสดาได้ตรัสเทศนามหาเวสสันดรชาดก เหล่าศากยราชทั้งหลายพากันกลับไป โดยมิได้นิมนต์พระผู้มีพระภาคให้รับภัตตาหาร ครั้นรุ่งเช้าพระบรมศาสดาทรงบาตรพร้อมด้วยพระขีณาสพภิกษุสงฆ์ ๒ หมื่นเป็นบริวาร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมืองกบิลพัสดุ์โดยสปทานจาริก คือเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับบ้านไม่มีเว้น ประชาราษฎรต่างก็ได้มีโอกาสชมพระบารมี และมีความปีติยินดีประนมมือนมัสการนับเป็นครั้งแรกที่ชาวเมืองกบิลพัสดุ์ได้เห็นพระบรมศาสดาทรงอุ้มบาตรเสด็จพระพุทธลีลาโปรดประชาสัตว์

พระพุทธรูปปางอุ้มบาตร ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน พระหัตถ์ทั้งสองประคองบาตร มีบาตรวางอยู่ที่ฝ่าพระหัตถ์ทั้งสอง

พระพุทธรูปปางนี้นิยมสร้างเป็นพระบูชาประจำวันสำหรับผู้ที่เกิดวันพุธ และเป็นพระบูชาตามพิธีทักษาด้วย

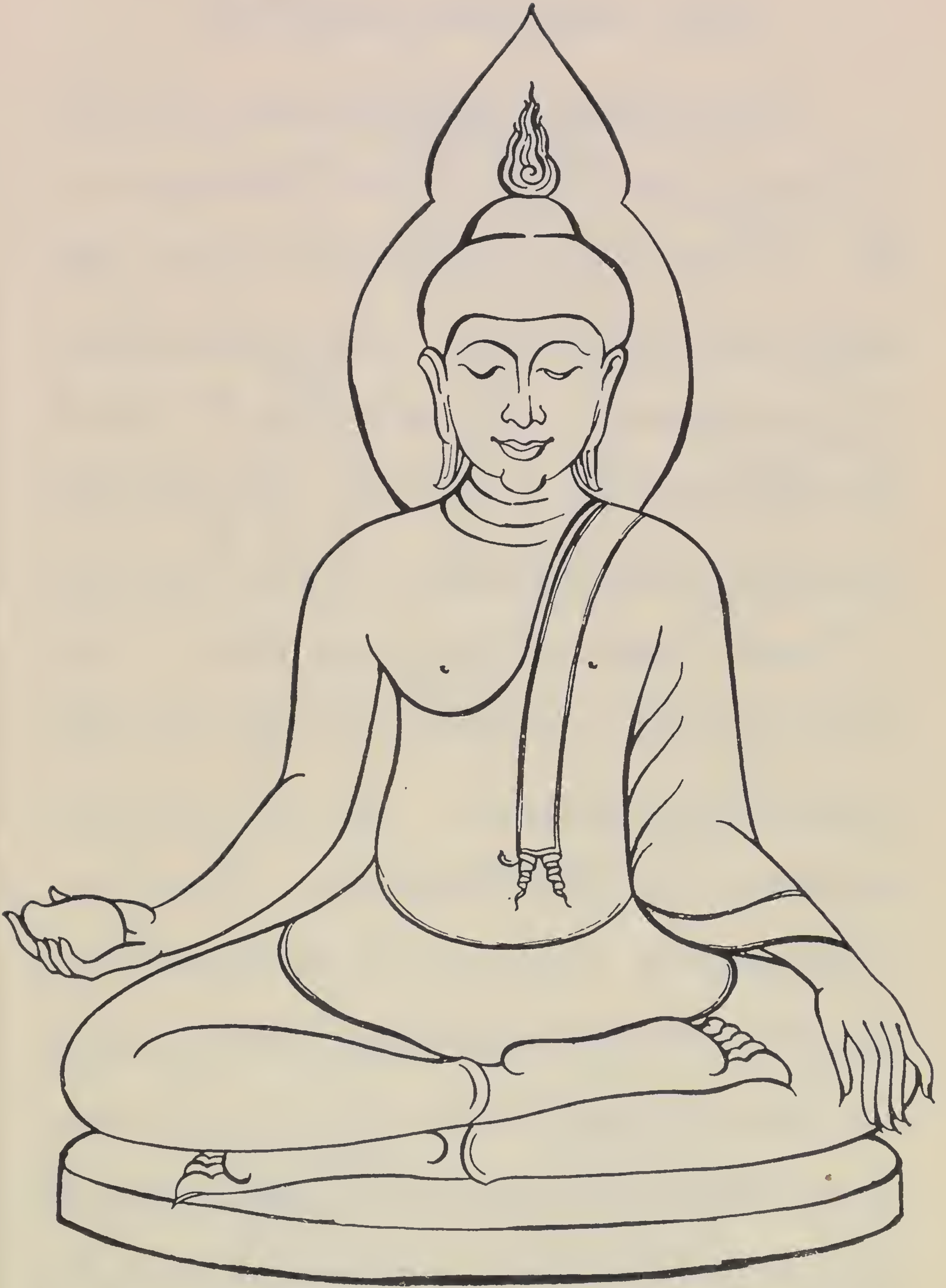

๒๘. ปางอุ้มบาตร

๒๙. ปางทรงรับผลมะม่วง

พระบรมศาสดาเสด็จออกจากเมืองราชคฤห์ไปยังเมืองสาวัตถี ณ วันเพ็ญเดือน ๘ ในพระวัสสาที่ ๗ เพลารุ่งเช้าเสด็จใกล้ถึงประตูเมือง มีนายอุทยานบาลชื่อคัณฑะ ซึ่งเป็นผู้รักษาพระอุทยานของพระมหากษัตริย์ ได้นำผลมะม่วงสุกผลหนึ่งมาถวายแก่พระองค์ พระบรมศาสดาทอดพระเนตรดูพระอานนท์ พระอานนท์จึงเอาบาตรซึ่งท้าวจาตุมหาราชถวายนั้นวางเหนือพระหัตถ์ จึงทรงรับผลมะม่วงด้วยบาตรนั้นแล้วสำแดงพระอาการจะประทับนั่ง พระอานนท์จึงเปลื้องเอาจีวรของตนลาดถวายเป็นพุทธอาสน์ พระอานนท์กรองอุทกวารี แล้วผลคั้นมะม่วงกระทำเป็นอัมพบานถวาย เมื่อพระพุทธองค์ทรงเสวยอัมพบานแล้ว ตรัสสั่งให้นายคัณฑะนำเมล็ดมะม่วงไปปลูก ณ ที่นั้นและพระพุทธองค์ก็ทรงล้างพระหัตถ์ลงบนเมล็ดมะม่วงที่ทรงให้เพาะนั้น

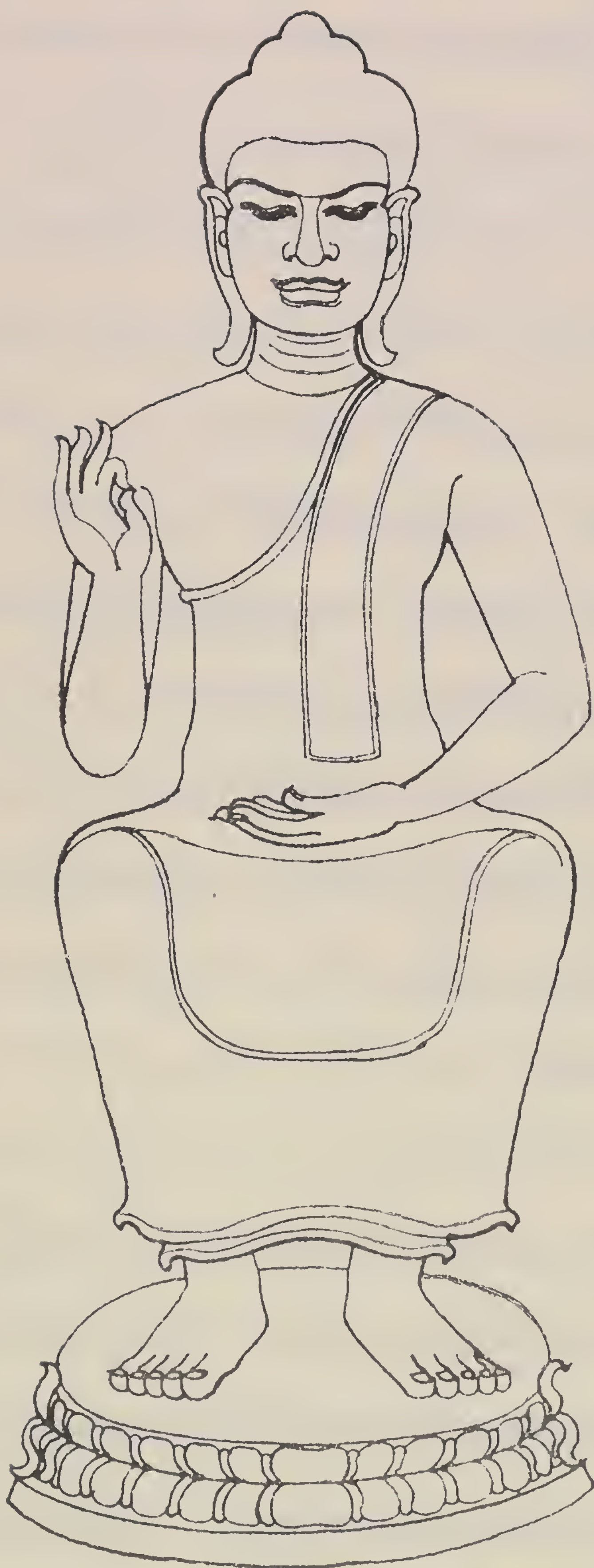
พระพุทธรูปปางทรงรับผลมะม่วง ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาทรงจับผลมะม่วง

๒๙. ปางทรงรับผลมะม่วง

๓๐. ปางแสดงยมกปาฏิหาริย์

เมื่อนายคัณฑะปลูกเมล็ดมะม่วงตามพุทธดำรัส ใกล้ประตูเมืองสาวัตถีแล้ว มะม่วงนั้นก็เจริญงอกงามขึ้น มีลำต้นใหญ่ประมาณเท่างอนไถ สูง ๕๐ ศอก และได้นามว่าคัณฑามพฤกษ์ เหตุเพราะนายคัณฑะเป็นผู้เพาะจึงงอกขึ้น มีกิ่งทอดไปทั้ง ๔ ทิศ กับทั้งตั้งตรงขึ้นไปรวมเป็น ๕ กิ่งด้วยกัน บริบูรณ์ด้วยช่อและผลอันสุกหล่นกลาดเกลื่อน นักเลงทั้งหลายลองบริโภคเห็นมีรสหวานอร่อยก็ชวนกันเก็บกิน และพากันโกรธแค้นพวกเดียรถีย์นิครนถ์ที่พากันโค่นต้นมะม่วงที่มีอยู่ในบริเวณนั้น เมื่อทราบว่าพระบรมศาสดาจะกระทำปาฏิหาริย์ที่ต้นมะม่วง ก็ชวนกันเอาเมล็ดในมะม่วง ซึ่งเป็นเดนบริโภคแล้วขว้างพวกเดียรถีย์ วาตวลาหกเทพบุตรก็บันดาลมหาวาตพายุให้พานพัดมณฑปของเดียรถีย์กระจัดกระจายทำลายลง พระอาทิตย์เวลาเที่ยงก็ส่องแสงแผดเผาพวกเดียรถีย์ให้หิวกระหายบอบช้ำลำบากกายพากันหนีไปในทิศานุทิศ

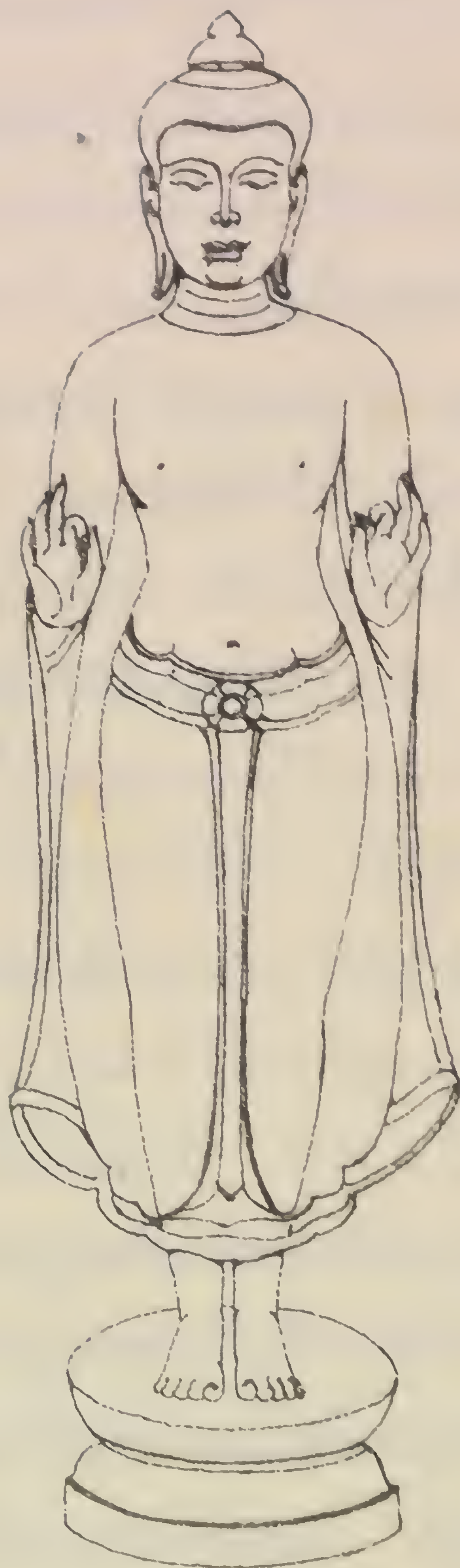
๓๐. ปางแสดงยมกปาฏิหาริย์

ครั้นเวลาบ่ายชายลง พระพุทธองค์ก็ทรงเริ่มกระทำพระยมกปาฏิหาริย์มีอาการเป็นคู่ ๆ คือ เมื่อพระองค์ทรงเหาะขึ้นไปในอากาศเสด็จพระพุทธลีลาด้วยปฐวีกสิณบริกรรม แล้วทรงนฤมิตพระพุทธนิมิตจงกรมไปมาเหมือนพระองค์ บางทีทรงนั่งขัดสมาธิปุจฉา พระพุทธนิมิตก็นั่งขัดสมาธิวิสัชชนา บางคราวทรงไสยาสน์ พระพุทธนิมิตก็ไสยาสน์เป็นต้น ขณะนั้นโลกธาตุเกิดมหัศจรรย์หวั่นไหว พระพุทธองค์จึงทรงแผ่พระรัศมีให้โอภาสไปทั่วหมื่นจักรวาล ทรงพิจารณาอุปนิสัยของเวไนยสัตว์ทั้งมวลแล้วตรัสแสดงพระธรรมเทศนา โปรดให้บรรลุมรรคผลและนิพพาน

พระพุทธรูปปางแสดงยมกปาฏิหาริย์ ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งห้อยพระบาท มีดอกบัวรองรับพระบาท พระหัตถ์ซ้ายหงายวางลงบนพระเพลา พระหัตถ์ขวายกขึ้นเสมอพระอุระ จีบนิ้วพระหัตถ์ท่าแสดงธรรม

๓๑. ปางเสด็จลงจากดาวดึงส์

เมื่อบรมศาสดาได้เสด็จดาวดึงส์ตลอดไตรมาส ในวัสสาคำรบ ๗ เพื่อโปรดพุทธมารดา (พระนางศิริมหามายา) และท้าวสักกเทวราช พร้อมทั้งเทพดาครั้นออกพรรษาปวารณาแล้ว ในวันเพ็ญเดือนอัส-สยุช (ราวเดือน ๑๑) จึงตรัสบอกแก่ท้าวสักกเทวราชว่า "ดูกรท่านผู้เป็นจอมเทพ ตถาคตจะลงไปมนุษย-โลกในวันนี้" ท้าวโกสีย์ก็เนรมิตซึ่งบันไดทิพย์ทั้ง ๓ ลงจากเทวโลก คือ บันไดทองอยู่ ณ เบื้องขวา บันไดเงินอยู่ ณ เบื้องซ้าย บันไดแก้วประดิษฐานอยู่ ณ ท่ามกลาง และเชิงบันไดทั้ง ๓ นั้น ลงจดพื้นภูมิภาคปฐพี ณ ที่ใกล้ประตูเมืองสังกัส แลข้างเบื้องบนบันไดนั้นจดยอดเขาสิเนรุราช อันเป็นที่ตั้งแห่งดาวดึงส์พิมาน บันไดทองฝ่ายขวาเป็นที่ลงของหมู่เทพดาที่จะตามส่งเสด็จ บันไดเงินเป็นที่ลงของหมู่พรหมทั้งหลาย บันไดแก้วท่ามกลางนั้นเป็นทางเสด็จลงขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเมื่อพระบรมครูเสด็จสถิตเหนือยอดเขาสิเนรุราช ทอดพระเนตรเครื่องสักการ

๓๑. ปางเสด็จลงมาจากดาวดึงส์

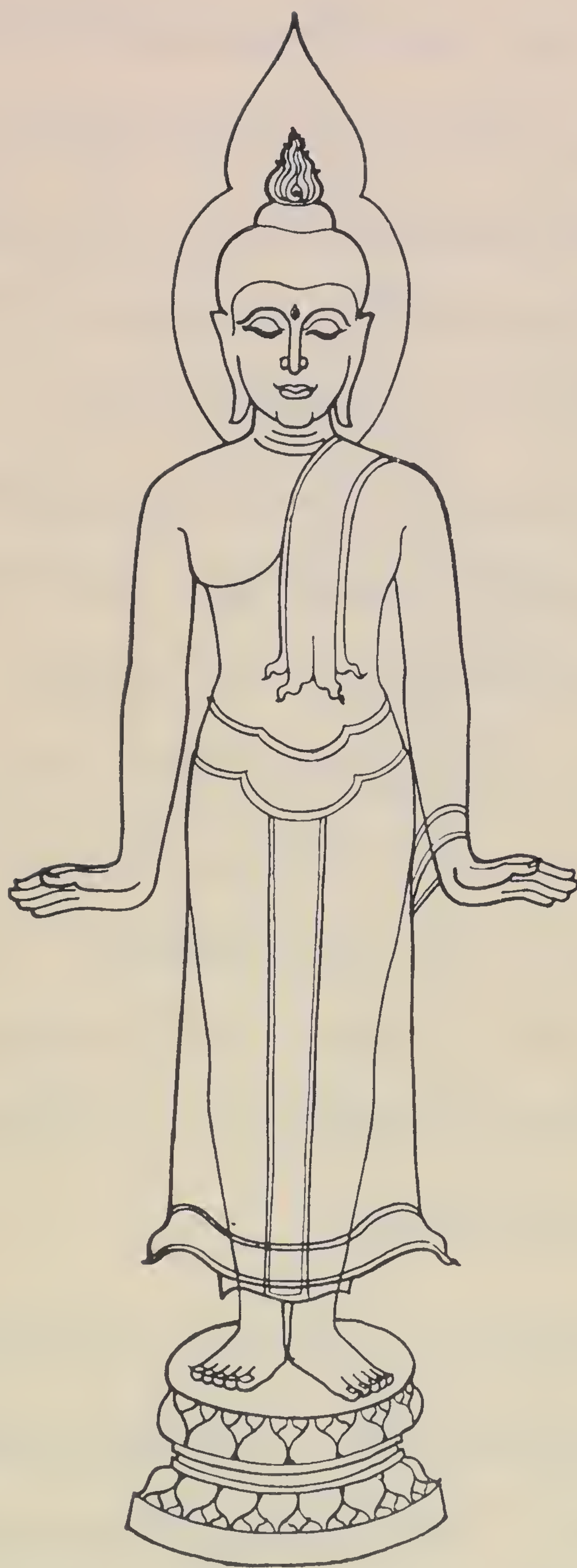
บูชาของหมู่เทพดาทั้งหมื่นโลกธาตุ และหมู่มนุษย์จะนับมิได้ พระพุทธองค์เสด็จยืนประดิษฐานเหนือรัตนบันได ในท่ามกลางหว่างเทพพรหมบรรษัทแวดล้อมเป็นบริวารก็กระทำยมกปาฏิหาริย์ซ้ำอีก ณ กาลบัดนี้

พระพุทธรูปปางเสด็จลงจากดาวดึงส์ของอินเดียทำเป็นพระพุทธรูปยืนปางประทานพร ส่วนในประเทศไทยทำเป็นพระยืนหรือลีลา จีบพระหัตถ์ทั้งสองข้าง ท่าแสดงธรรม

๓๒. ปางเปิดโลก

เมื่อพระพุทธองค์เสด็จลงจากดาวดึงส์มาถึงยังมนุษยโลกในวันแรม ๑ ค่ำ ณ เมืองสังกัสครั้งนั้น ด้วยอิทธิปาฏิหาริย์ของพระพุทธองค์ทรงบันดาลให้สรรพสัตว์มองเห็นซึ่งกันและกัน คือ ชาวมนุษย์มองเห็นชาวสวรรค์และสัตว์นรก ชาวสวรรค์มองเห็นชาวมนุษย์และสัตว์นรก สัตว์นรกมองเห็นชาวมนุษย์และชาวสวรรค์ แม้แต่สัตว์ดิรัจฉานหรือคนตาบอดก็ยังสามารถมองเห็นพระพุทธองค์ และสรรพสัตว์เหล่านั้นก็ปรารถนาพุทธภูมิด้วยกันทั้งสิ้น

พระพุทธรูปปางเปิดโลก ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน พระหัตถ์ซ้ายขวาห้อยกางออกไปข้างพระองค์ และกางนิ้วพระหัตถ์หน่อยหนึ่งเป็นกิริยาทรงเปิด เรียกกันเป็นสามัญว่า พระเจ้าเปิดโลก

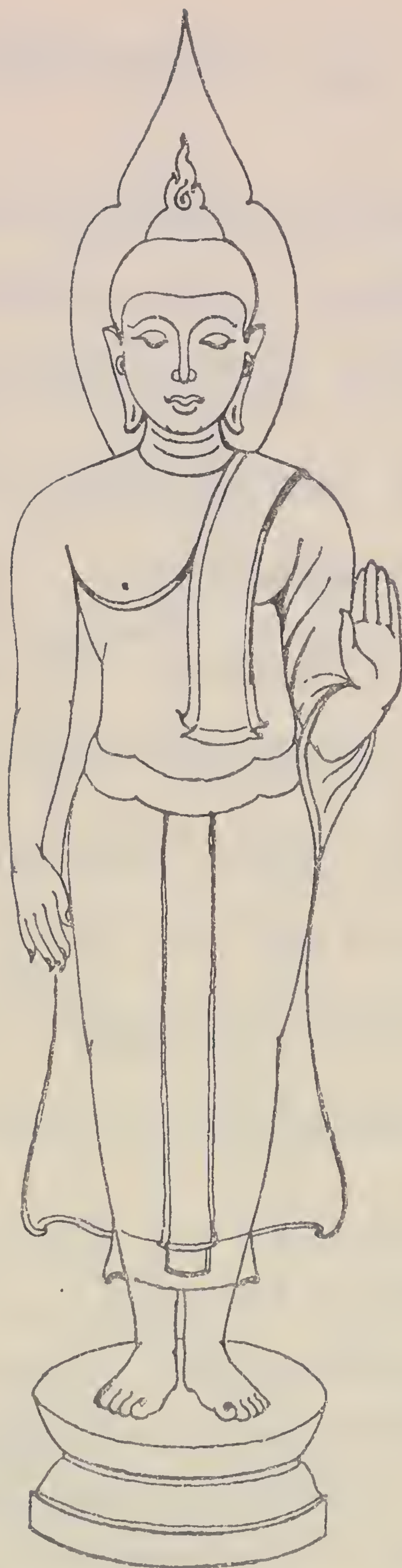

๓๒. ปางเปิดโลก

๓๓. ปางห้ามพระแก่นจันทน์

ในเวลาที่พระบรมศาสดาเสด็จไปโปรดพระพุทธมารดาในดาวดึงส์เป็นเวลา ๓ เดือนนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลกษัตริย์ผู้ครองอาณาจักรโกศล ทรงรำพึงคิดถึงพระบรมศาสดาอยู่มิได้ขาด จึงรับสั่งให้หาไม้แก่นจันทน์หอมอย่างดีที่สุดมาให้ช่างแกะสลักเป็นพระพุทธรูปประดิษฐาน ณ พระราชมณเฑียรที่พระพุทธองค์เคยเสด็จมาประทับแต่ก่อน เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จกลับจากดาวดึงส์ พระเจ้าปเสนทิ-โกศลกราบทูลให้ทอดพระเนตรพระพุทธรูปที่แกะด้วยไม้แก่นจันทน์อันงามวิจิตรนั้น พระไม้แก่นจันทน์ลุกขึ้นถวายบังคม แล้วลีลาลงจากที่ประทับ พระองค์จึงยกพระหัตถ์ขึ้นห้าม พระไม้แก่นจันทน์ก็ลีลาขึ้นประทับอย่างเดิม

พระพุทธรูปปางห้ามพระแก่นจันทน์ ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน พระหัตถ์ขวาห้อยลงแต่ไม่ชิดพระกาย พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้นแบพระหัตถ์ตั้งขึ้นเป็นกิริยาห้าม

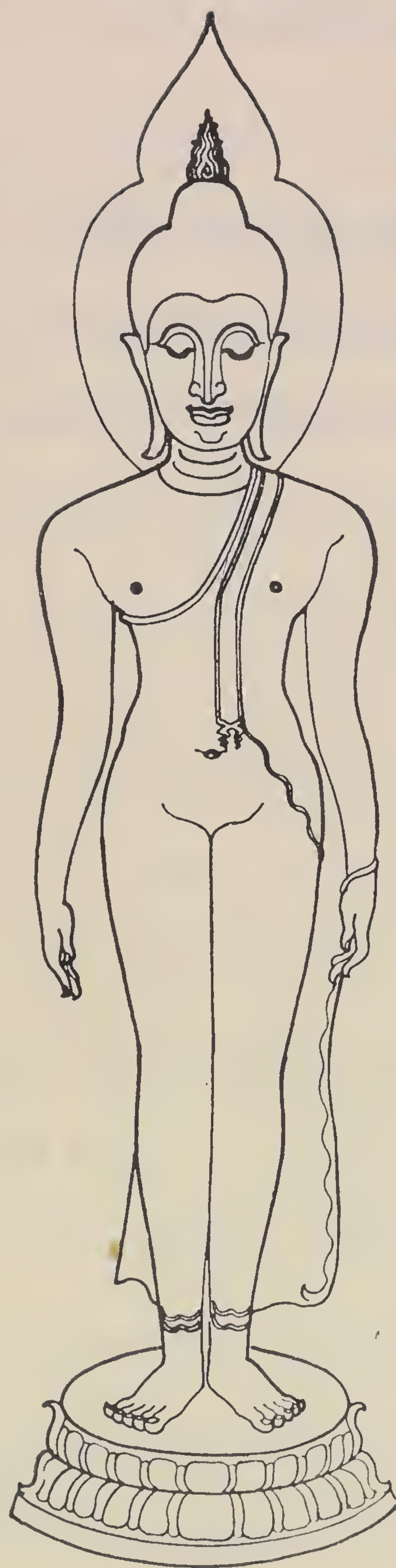
๓๓. ปางห้ามพระแก่นจันทน์

๓๔. ปางประทับยืน

เมื่อพระบรมศาสดาจะเสด็จออกจากคันธกุฎี ด้วยกิจนิมนต์เสวย เสด็จออกหรือโปรดสัตว์ก็เสด็จออกประทับยืน ณ หน้ามุขพระคันธกุฎีก่อน อันเป็นพุทธจริยาวัตร แต่พระพุทธรูปปางประทับยืนแบบนี้อาจเป็นท่า **ประทับยืนสมาธิ** เช่นนี้มีบัญญัติ–ท่ายืนบำเพ็ญสมาธิหรือธยานะ* ไว้ในคัมภีร์ของศาสนาเชน เรียกว่า กาโยตสรคะ และนักปราชญ์ในศาสนานั้นท่านหนึ่งชื่อ ชินเสน ได้เขียนอธิบายไว้ในคัมภีร์อาทิปุราณะ (บท ๒๑ โศลก ๒๙) ว่า "เหมือนกับท่าปรยังกะ กล่าวคือ ท่านบัญญัติท่า กาโยตสรคะ ได้แก่ท่ายืน สำหรับผู้ที่ปรารถนาจะบำเพ็ญธยานะไว้

---

*ธยานะ ตรงกับคำบาลีว่า ฌาน เป็นคุณธรรมที่ปรากฏว่ามีผู้รู้จักและปฏิบัติกันมาในโลกแต่ดึกดำบรรพ์ ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จอุบัติขึ้นมาในโลก แต่คำว่า สมาธิดูเหมือนจะเกิดและมีขึ้นในพระพุทธศาสนา ปรากฏเป็นครั้งแรกในคำสัมมาสมาธิ ในธัมมจักรกัปปวัตนสูตร ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสเป็นปฐมเทศนา แก่พระภิกษุปัญจวัคคีย์ ณ อิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้นครพาราณสี

๓๔. ปางประทับยืน

คือ ทำร่างกายทั้งสิ้นให้ตั้งตรงและเว้นโทษ ๓๒ ประการ"

พระพุทธรูปปางประทับยืน ทำเป็นพระพุทธรูปยืนห้อยพระหัตถ์ทั้งสองข้างแนบติดกับพระองค์ในท่าปกติ ลืมพระเนตรตรงไปข้างหน้า

๓๕. ปางลีลา

พระพุทธรูปปางลีลานี้ อาจสร้างเป็นอนุสรณ์แสดงถึงพระพุทธองค์ทรงเที่ยวจาริกสั่งสอนเผยแพร่พระพุทธศาสนาแก่ประชาชนตามแคว้นต่าง ๆ และมักเรียกกันเป็นสามัญว่า พุทธลีลา หรืออาจเป็นอย่างที่เคยมีท่านผู้รู้สันนิษฐานไว้ว่า ช่างศิลปผู้สร้างพระพุทธรูปแต่โบราณมา ได้นำเอาท่านาฏศิลปซึ่งมีผู้รู้ความหมายกันดีอยู่แล้ว มาประกอบสร้างพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ดังที่เราได้พบเห็นและนมัสการกันอยู่ทุกวันนี้ และเรียกท่ามือของพระพุทธรูปนั้น ๆ ว่า มุทรา พระพุทธรูปสมัยสุโขทัยที่เรียกว่า ปางลีลา นั้นเห็นได้ว่า มีลีลาเป็นท่านาฏศิลปอันงามชดช้อย และมุทราคือ ท่ามือที่ยกขึ้นระดับพระอุระนั้น ก็เป็นท่านาฏศิลปที่เรียกว่า ปตากะหัสต์บ้าง หํสัสยะหัสต์บ้าง

พระพุทธรูปปางลีลา ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน ทรงยกพระบาทขวาจะก้าว ห้อยพระหัตถ์ขวาท่าไกว พระหัตถ์ซ้ายยกเสมอพระอุระ ป้องไปเบื้องหน้าเป็นกิริยาเดิน

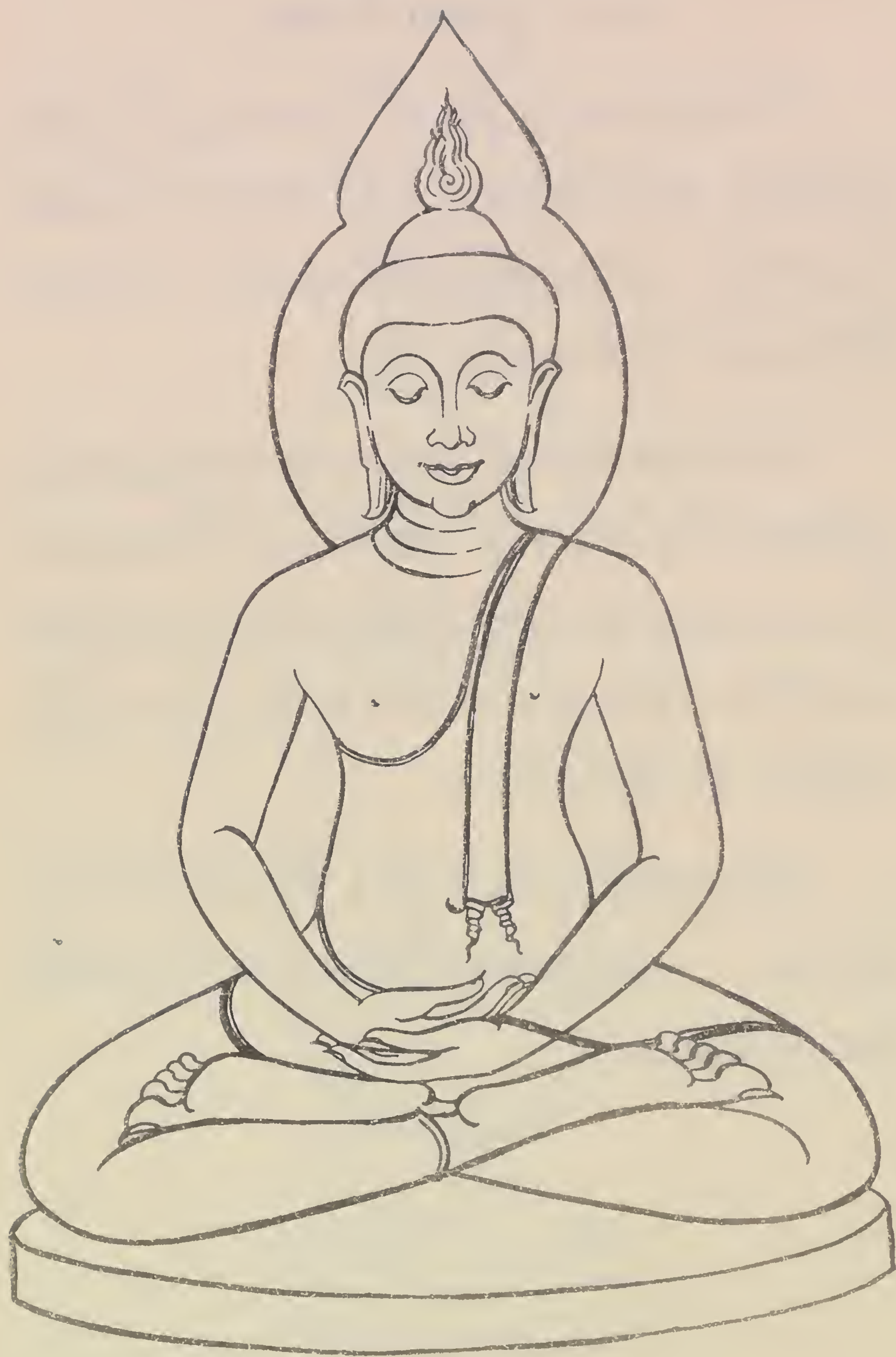
๓๕. ปางลีลา

๓๖. ปางสมาธิเพชร

ตำนานพระพุทธรูปปางนี้ไม่ปรากฏ มีรวมกันแต่เพียงว่า ตามปกติพระพุทธเจ้าเสด็จออกโปรดสัตว์ในเวลาเช้า เสวยแล้วทรงพักกลางวัน ทรงพระอิริยาบถนั่ง คือนั่งสมาธิ

พระปางสมาธิเพชร ทำเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิไขว้พระชงฆ์ ยกฝ่าพระบาททั้งสองหงายขึ้นวางบนพระเพลา พระหัตถ์ทั้งสองวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาซ้อนบนพระหัตถ์ซ้าย นิยมเรียกกันเป็นสามัญว่า พระขัดสมาธิเพชร

พระพุทธรูปปางสมาธิเพชร นิยมสร้างเป็นพระประธาน และบูชาตามพิธีทักษาสำหรับบุคคลเมื่อพระเกตุเสวยอายุ

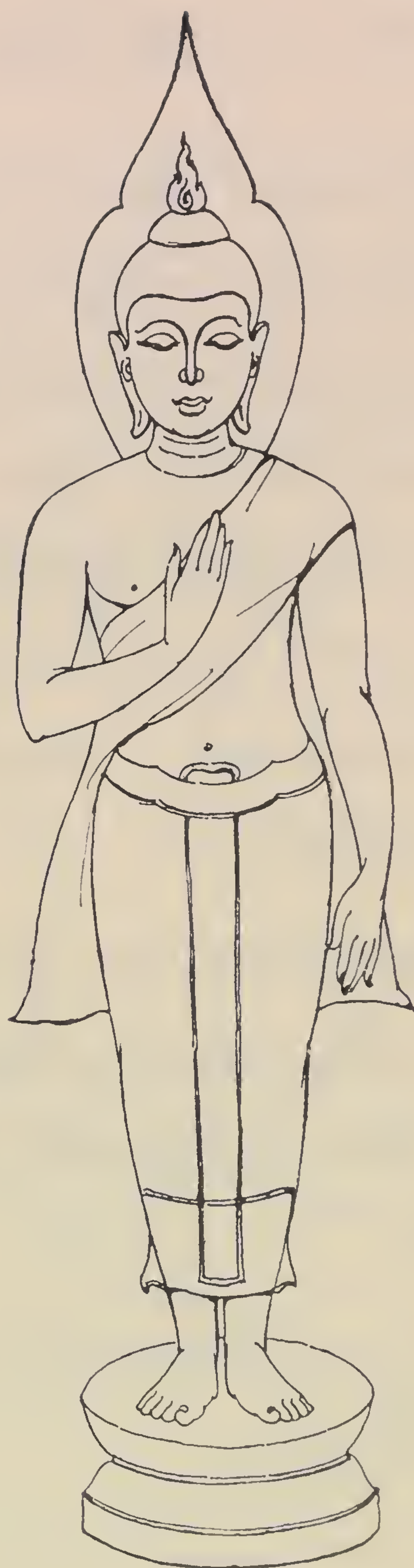
๓๖. ปางสมาธิเพชร

๓๗. ปางสรงน้ำฝน

เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จประทับอยู่ ณ เชตวัน กรุงสาวัตถี เกิดฝนแล้ง คนทั้งหลายปรารถนาจะให้ฝนตก จึงทูลเชิญเสด็จพระพุทธเจ้าให้เสด็จออกสู่ที่แจ้ง เพื่อฝนอาจตกได้ด้วยพุทธานุภาพ พระองค์จึงทรงอนุวัตตามความประสงค์ ทรงผลัดผ้าวัสสิกสาฎก ทำกิริยาเหมือนสรงน้ำ ด้วยพุทธานุภาพฝนก็ตกตามความประสงค์ของประชาชน พระองค์จึงสรงน้ำฝนในบริเวณพระเชตวันนั้น

พระพุทธรูปปางสรงน้ำฝน ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน ทรงห่มอุทกสาฎกเฉวียงพระอังสาห้อยพระหัตถ์ซ้าย ทรงยกพระหัตถ์ขวาเสมอพระอุระ เป็นกิริยาลูบพระกาย

พระพุทธรูปปางนี้นิยมสร้างเป็นพระขอฝน ใช้ตั้งในพระราชพิธีพืชมงคล

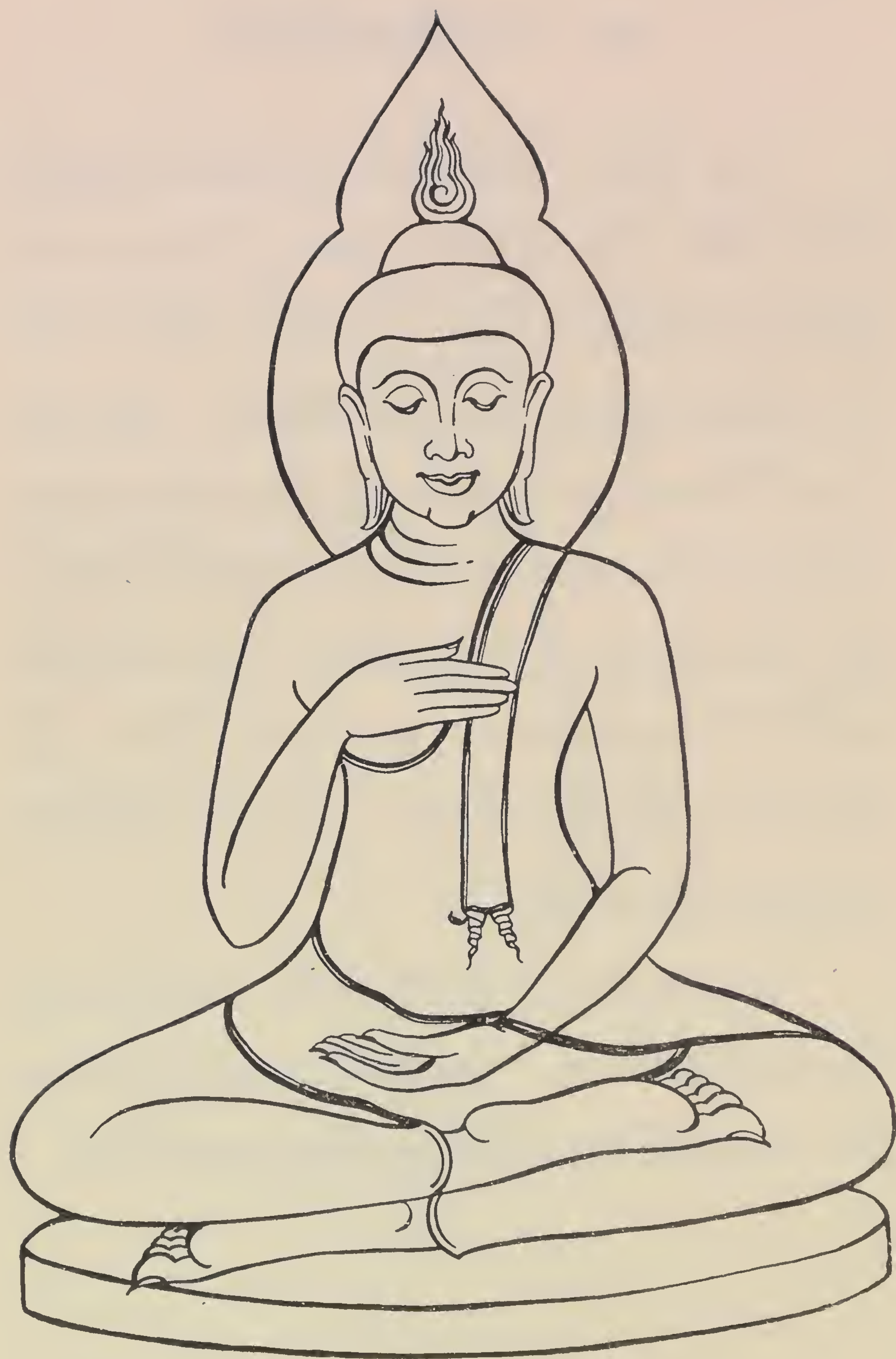

๓๗. ปางสรงน้ำฝน

๓๘. ปางขับพระวักกลิ

พระวักกลิ ซึ่งเดิมเป็นพราหมณ์อาศัยอยู่ในเมืองสาวัตถี มีความเลื่อมใสในพระรูปโฉมของพระพุทธเจ้าแลดูไม่อิ่มตาอิ่มใจ จึงคิดว่าถ้าได้บวชจะมีโอกาสติดตามดูพระบรมศาสดาได้เต็มที่ จึงมาบวช และเฝ้าติดตามดูพระพุทธองค์ไม่มีเวลาหยุดหย่อน พระพุทธองค์ทรงพิจารณาเห็นว่า ไม่เป็นวิธีอันถูกต้อง จึงโปรดให้มาเฝ้า ทรงแสดงว่า ร่างกายเป็นของไม่ยั่งยืน ไม่ควรลุ่มหลง ธรรมต่างหากที่ยั่งยืน ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นพระองค์ แล้วทรงตรัสให้พระวักกลิออกไปจากที่เฝ้า

พระพุทธรูปปางขับพระวักกลิ ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวายกขึ้น เป็นกิริยาโบกพระหัตถ์

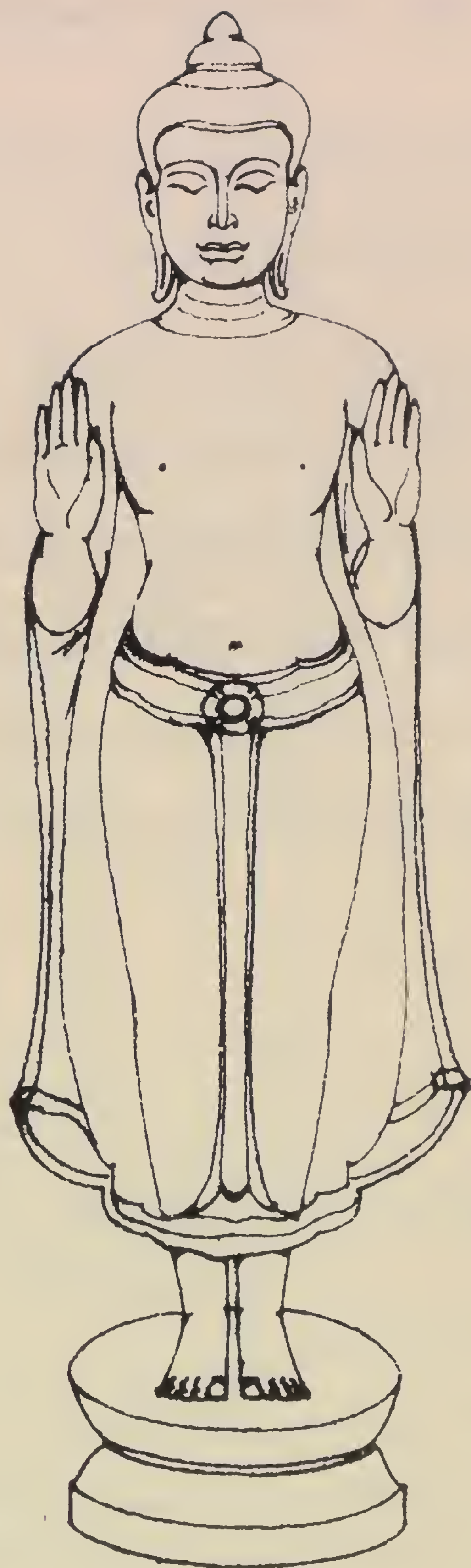

๓๘. ปางขับพระวักกลิ

๓๙. ปางประทานอภัย

พระพุทธรูปปางประทานอภัยยังไม่พบเรื่องราวกล่าวถึงโดยเฉพาะในพุทธประวัติ

พระพุทธรูปปางประทานอภัย ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน ยกฝ่าพระหัตถ์ทั้งสอง หันฝ่าพระหัตถ์ไปข้างหน้าเสมอพระอุระอย่างปางห้ามสมุทร หรือยกพระหัตถ์ข้างใดข้างหนึ่งหันฝ่าพระหัตถ์ออกไปข้างหน้า อีกพระหัตถ์หนึ่งห้อยลงอย่างธรรมดาอยู่ข้างพระองค์ อย่างปางห้ามพระแก่นจันทน์หรือปางห้ามญาติ

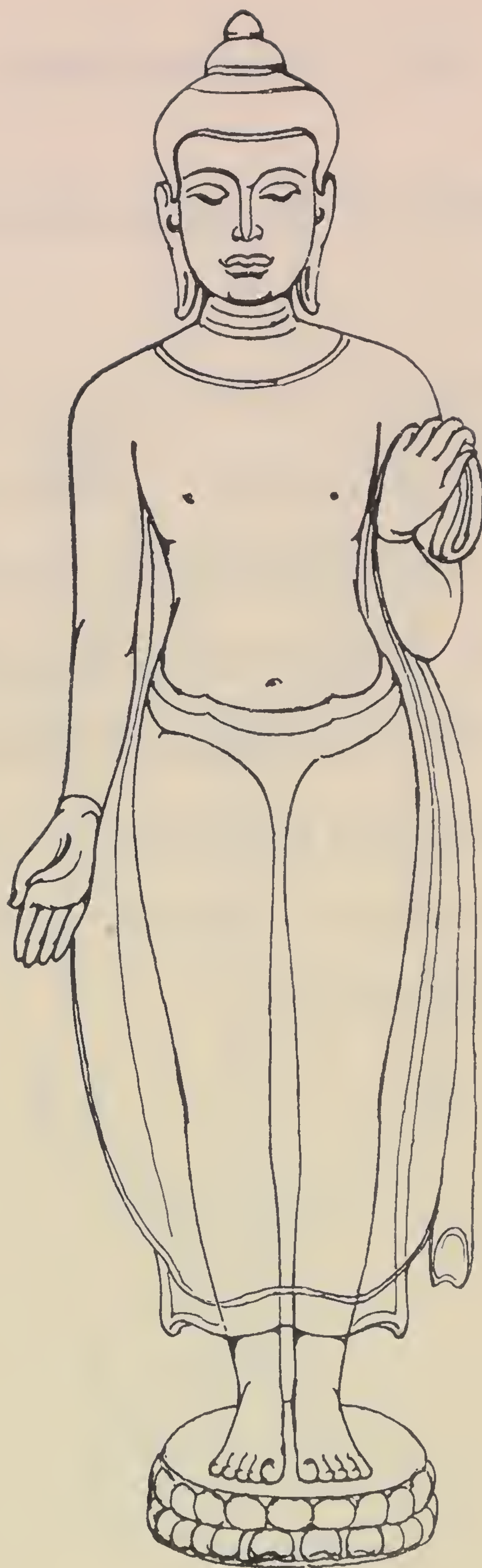

๓๙. ปางประทานอภัย

๔๐. ปางประทานพร

พระพุทธรูปปางนี้ยังไม่พบเรื่องเฉพาะในพุทธ-ประวัติ

พระพุทธรูปปางประทานพร ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืนหรือประทับนั่ง ถ้าเป็นพระพุทธรูปประทับยืน ยกพระหัตถ์ซ้ายขึ้น หงายฝ่าพระหัตถ์ออกไปข้างหน้า หรือถือชายจีวรไว้ พระหัตถ์ขวาห้อยแบหันฝ่าพระหัตถ์ออกไปข้างหน้าเป็นกิริยาประทานพร ถ้าเป็นพระพุทธรูปประทับนั่ง พระหัตถ์ซ้ายหงายวางบนพระเพลา พระหัตถ์ขวาหงายบนพระชานุเป็นกิริยาประทานพร

๔๐. ปางประทานพร

๔๑. ปางโปรดสัตว์

พระพุทธรูปปางนี้เป็นพระสองปาง คือปางเทศนาและปางประทานพรรวมกัน ซึ่งสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเห็นว่าควรเรียกว่าปางโปรดสัตว์

พระพุทธรูปปางโปรดสัตว์ ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน ยกพระหัตถ์ขวากรีดนิ้วพระหัตถ์เป็นวงกลม ท่าแสดงธรรม พระหัตถ์ซ้ายยกขึ้น หันฝ่าพระหัตถ์ออกมาข้างหน้า และบางทีก็ถือจีวร ที่ทำเป็นพระที่นั่งก็มี

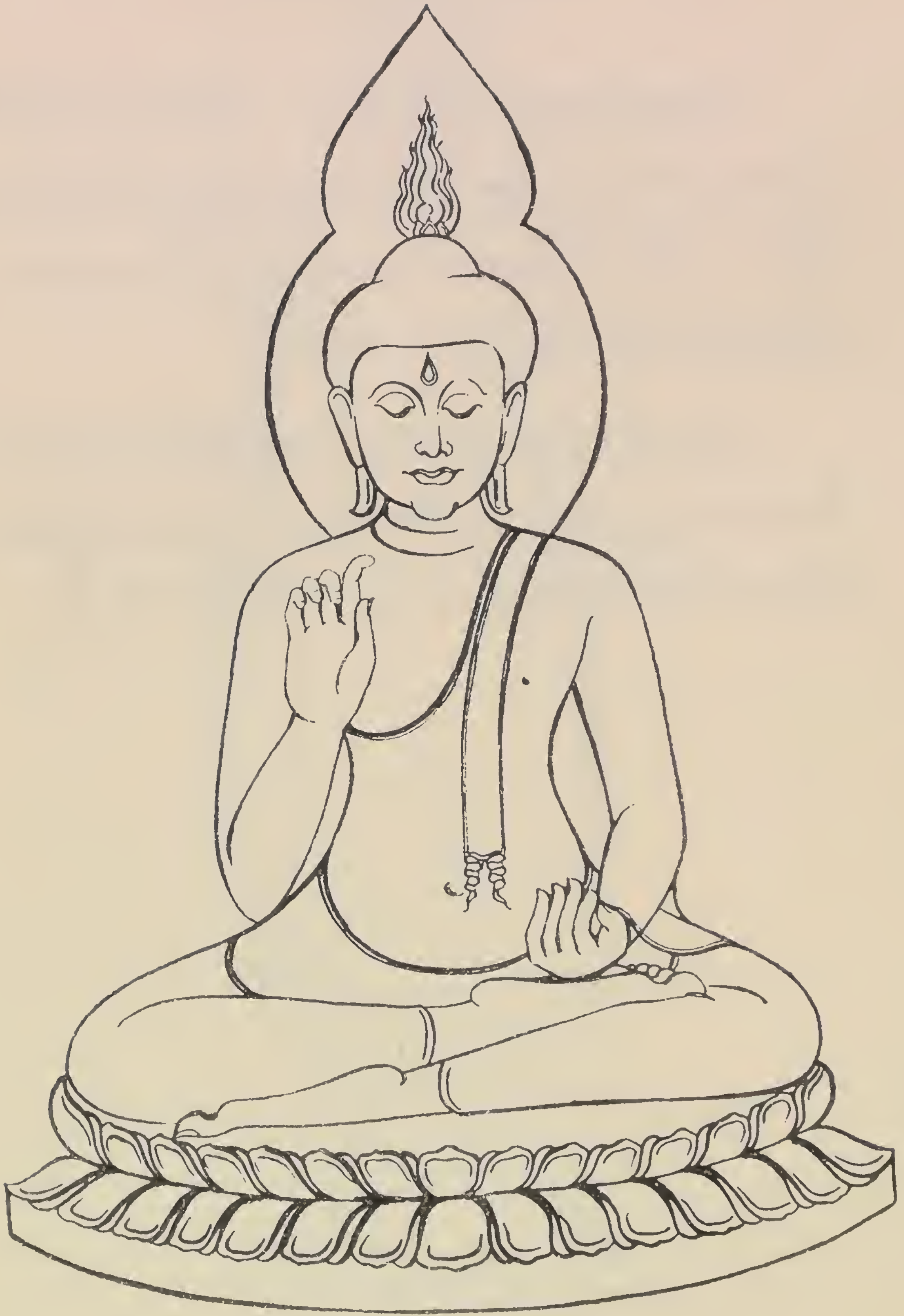

๔๑. ปางโปรดสัตว์

๔๒. ปางคันธาระ

พระพุทธรูปแบบคันธาระ เป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นสำหรับประดิษฐานในพระราชพิธีพืชมงคลในรัชกาลที่ ๑ จนบัดนี้

พระพุทธรูปปางคันธาระ (พระคันธารราฐ) ทำเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ขวาทำกิริยากวักพระหัตถ์ซ้ายหงายแบ เป็นกิริยารับน้ำ

๔๒. ปางคันธาระ (พระคันธารราฐ)

๔๓. ปางขอฝน

พระพุทธรูปปางขอฝน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓) โปรดให้สร้างขึ้นเลียนแบบพระพุทธรูปคันธารราฐ

พระพุทธรูปปางขอฝน ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน พระหัตถ์ขวายกขึ้นราวพระอุระ ทำกิริยากวักเรียกฝน พระหัตถ์ซ้ายหงาย เป็นกิริยารองรับน้ำฝน

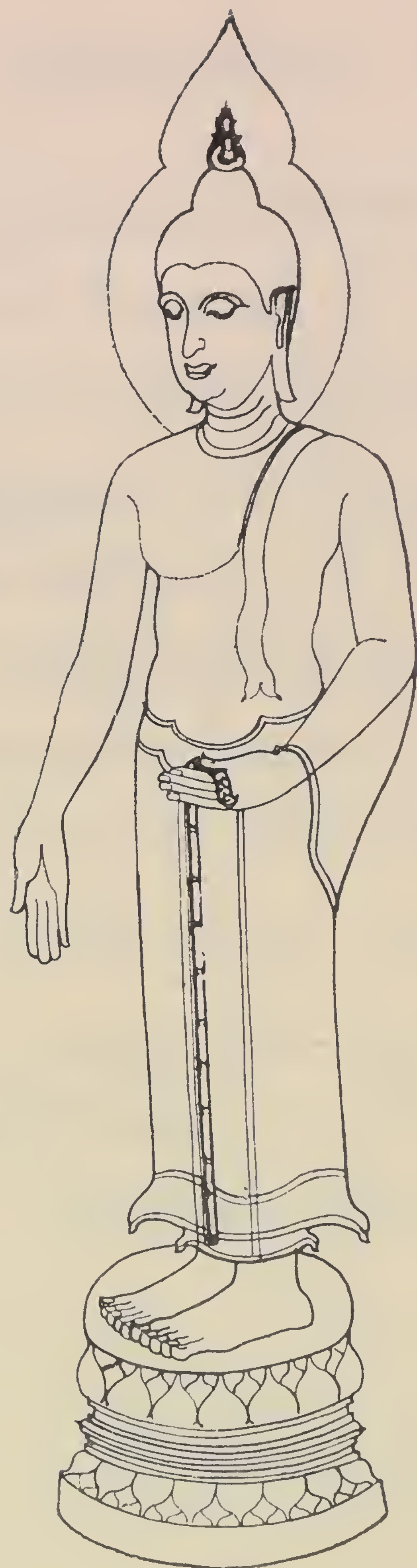

๔๓. ปางขอฝน

๔๔. ปางปลงกรรมฐาน

ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ พระเชต-วัน กรุงสาวัตถี นางปุณณทาสี ถึงแก่อนิจกรรม เขาห่อศพด้วยผ้าขาวผืนใหญ่ทิ้งไว้ ณ ป่าช้าผีดิบ พระบรมศาสดาทรงพระดำริจะซักผ้าบังสุกุลในที่ใด ท้าว-สหัสสนัยน์ทราบในพระพุทธปริวิตก จึงลงมาขุดสระโบกขรณีด้วยพระหัตถ์ในพื้นที่เป็นศิลา และบันดาลให้มีน้ำใสสะอาดด้วยเทวฤทธิ์ แล้วพระพุทธองค์ซักผ้าบังสุกุลบนแผ่นศิลาที่ท้าวโกสีย์นำมาถวายด้วยพระ-หัตถ์ของพระองค์เอง จนหายกลิ่นอสุภ

พระพุทธรูปปางปลงกรรมฐาน ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน พระหัตถ์ซ้ายถือธารพระกร พระหัตถ์ขวายื่นออกไป เป็นกิริยาจับ

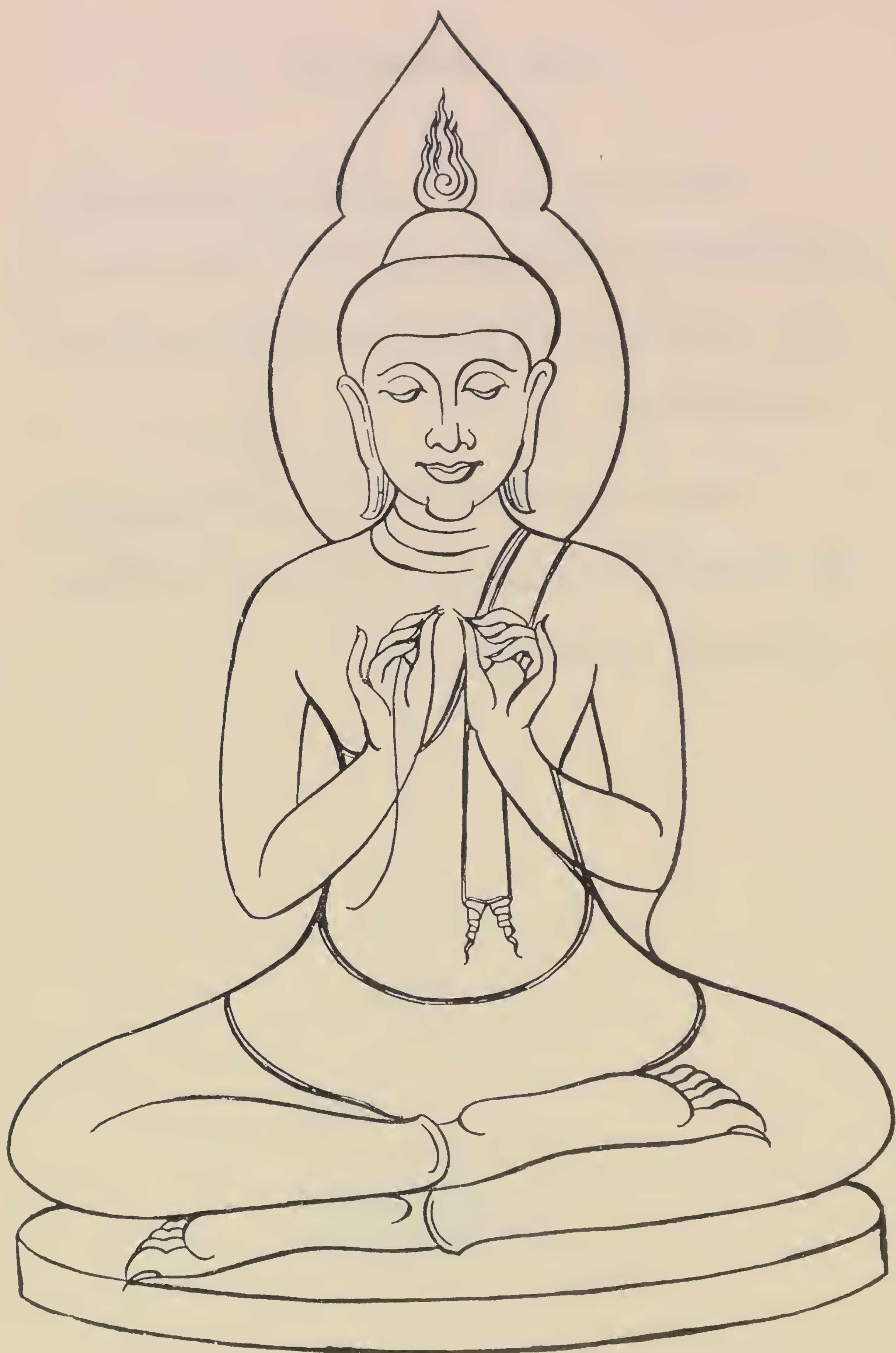

๔๔. ปางปลงกรรมฐาน

๔๕. ปางสนเข็ม

พระพุทธรูปปางนี้คงแสดงถึงพระพุทธจริยาวัตรที่พระพุทธองค์ทรงตัดเย็บผ้า ทำเป็นจีวร สังฆาฏิ สบง อันเป็นบริขารที่พระพุทธองค์และพระสงฆ์สาวกต้องใช้สอย

พระพุทธรูปปางสนเข็ม ทำเป็นพระพุทธรูปนั่ง พระหัตถ์ทั้งสองยกเสมอพระอุระ เป็นกิริยาจับด้ายข้างหนึ่ง เข็มข้างหนึ่ง

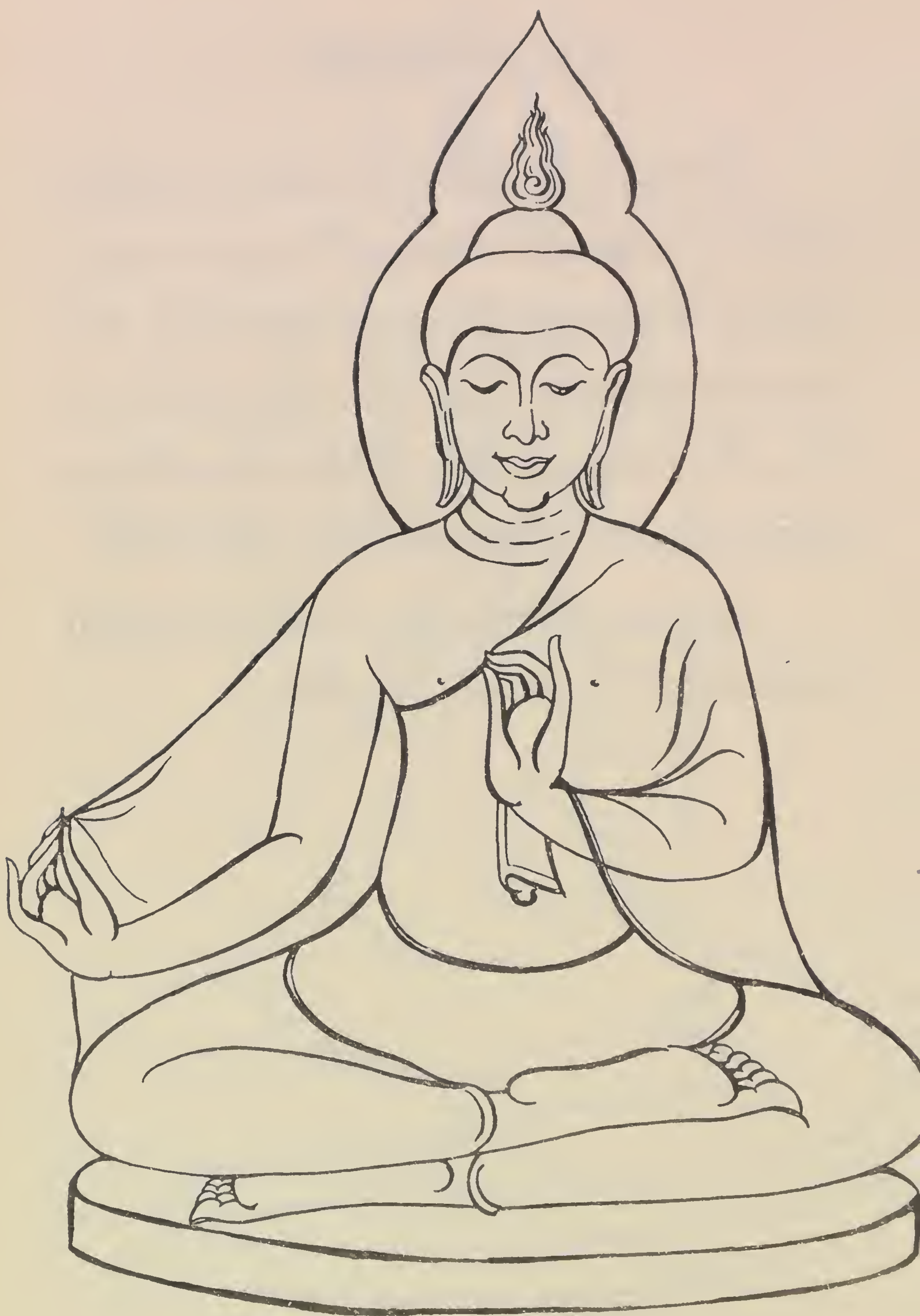

๔๕. ปางสนเข็ม

๔๖. ปางทรงจีวร

เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จจากเมืองราชคฤห์มาประทับ ณ โคตมเจดีย์ เมืองเวสาลีในฤดูหนาวหยาดน้ำค้างตก อากาศหนาวจัดในราตรีกาลตลอดรุ่ง พระพุทธองค์ทรงทดลองความหนาวในราตรีกาลนั้น ทรงจีวร ๓ ผืน พอทนหนาวได้ จึงได้ทรงตั้งเขตจีวรลงเป็นชินะมริยาทว่า อนุชานามิ ภิกฺขเว ตีจิวรํ ดังนี้

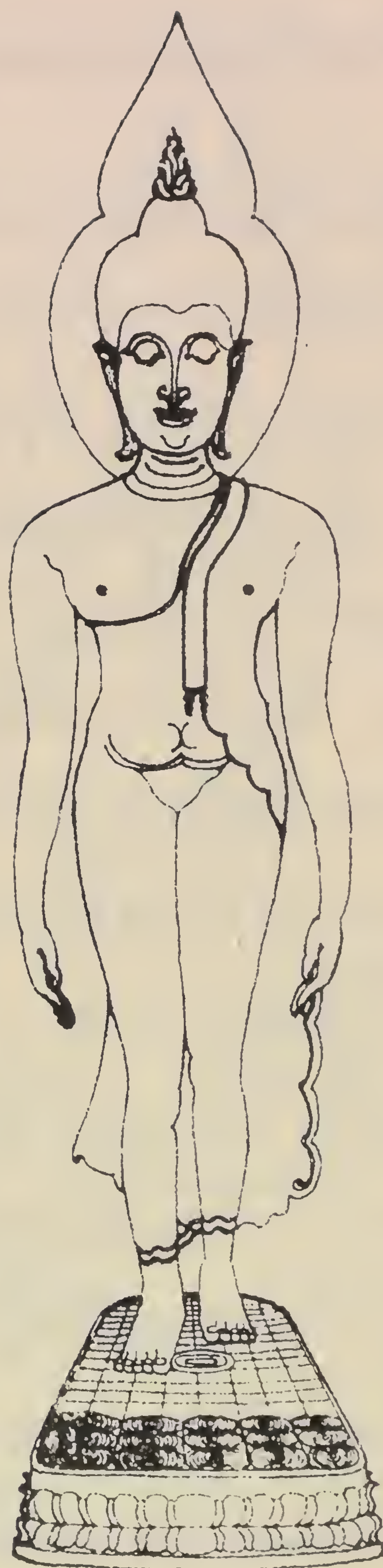
พระพุทธรูปปางทรงจีวร ทำเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งสมาธิ พระหัตถ์ทั้งสองจับจีวร

๔๖. ปางทรงจีวร

๔๗. ปางประดิษฐานรอยพระพุทธบาท

ในพระวัสสาที่ ๘ พระพุทธองค์ประทับอยู่ในป่าภิงสกวัน (ป่าไม้สีเสียด) แคว้นภัคคะ ในปีนั้นเอง พระผู้มีพระภาคเจ้าแวดล้อมด้วยพระขีณาสพ ๕๐๐ องค์ ซึ่งเป็นชาวเมืองกบิลพัสดุ์และชาวเมืองโกลิยะ มีพญานาคชื่อสุมนพร้อมด้วยบริวารนาคของตนประมาณ ๖ โกฏิ ถือต้นจำปากำลังมีดอกบานสะพรั่งกั้นเบื้องบนพระตถาคตเพื่อบังแสงแดด พระพุทธ-องค์เสด็จจากวิหารเชตวันไปสู่ประเทศกัลยาณี ในลังกาทวีปในวันเพ็ญเดือนวิสาข เพื่อจะทรงอนุ-เคราะห์พญานาค ชื่อ มณิอักขิกะ ครั้งนั้นพญานาคมณิอักขิกะได้นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ฉันอาหารทิพย์และนั่งเฝ้าอยู่ด้านหนึ่ง พระบรมศาสดาทรงอนุโมทนาการถวายอาหารนั้นแล้วทรงประทับรอยพระบาทไว้บนยอดเขาสุมนกูฏ ณ ลังกาทวีป ทรงพักกลางวันบนภูเขานั้น

๔๗. ปางประดิษฐานรอยพระบาท

พระพุทธรูปปางประดิษฐานรอยพระพุทธบาท ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืนทรงกดปลายพระบาท พระหัตถ์ทั้งสองประสานที่พระเพลาหรือห้อย

๔๘. ปางปาเลไลยก์

ในพระวัสสาที่ ๑๐ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จประทับอยู่ที่โฆสิตาราม ในเมืองโกสัมพี ในเวลานั้นพระภิกษุมากรูปด้วยกันไม่สามัคคีปรองดองกัน ไม่อยู่ในพระพุทธโอวาท ประพฤติตามใจตัว ด้วยอำนาจมานะทิฏฐิ พระพุทธองค์จึงเสด็จจาริกแต่พระองค์เดียวไปยังป่าชื่อ ปาลิไลยกะ ได้อาศัยพญากุญชรชาติชื่อปาลิไลยกหัตถีทำวัตรปฏิบัติ ป่านั้นจึงได้นามว่า "รักขิตวัน" ตั้งแต่นั้นมา

วันหนึ่ง พญาลิงตัวหนึ่งเที่ยวมาตามยอดไม้โดยลำพัง เห็นพญาช้างทำวัตรปฏิบัติพระพุทธเจ้าด้วยความเคารพเช่นนั้น ก็เกิดกุศลจิต ครั้นเห็นรวงผึ้งมีน้ำผึ้งรวงเต็มอยู่ ก็นำมาถวายพระพุทธเจ้าเสวย

พระพุทธองค์ประทับ ณ ภายใต้ต้นภัสรสาล-พฤกษ์ต้นหนึ่งในป่ารักขิตวันโดยลำพังพระองค์เดียวโดยมีพญาช้างปาลิไลยกะบำรุงรักษา และทรงจำพรรษา ณ ที่นั้น

พระพุทธรูปปางปาเลไลยก์ทำเป็นพระพุทธรูปนั่ง พระหัตถ์ซ้ายวางคว่ำบนพระชานุเบื้องซ้าย พระหัตถ์ขวาวางแบบนพระชานุเบื้องขวา เป็นกิริยาทรงรับ พระพุทธรูปปางนี้ส่วนมากนิยมสร้างมีรูปช้างหมอบถวายกระบอกน้ำ และลิงนั่งถวายรวงผึ้งประกอบ

พระพุทธรูปปางนี้นิยมสร้างเป็นพระบูชาตามพิธีทักษา สำหรับผู้ที่พระราหูเสวยอายุ

๔๘. ปางปาเลไลยก์

๔๙. ปางห้ามญาติ

ในวัสสาที่ ๑๕ พระบรมศาสดาเสด็จไปประทับ ณ นิโครธาราม ริมฝั่งแม่น้ำโรหิณีใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ กษัตริย์ชาวศากยะ พระญาติฝ่ายพระบิดาในนครกบิลพัสดุ์ กับกษัตริย์ชาวโกลิยะพระญาติฝ่ายพระมารดา ในเทวทหะนครทะเลาะกันเพราะเหตุฝนแล้งแย่งน้ำทำนา พระบรมศาสดาทรงทราบด้วยพระญาณอันวิเศษแล้วจึงเสด็จไป ทรงปราศรัยด้วยพุทธปฏิภาณวาจาอันคมคายเป็นเชิงถามโดยปริยายว่า "ท่านทั้งหลายทะเลาะกันเพราะอะไร" "เพราะน้ำพระเจ้าข้า" "น้ำกับคนไหนจะมีค่ามากกว่ากัน" "คนมีค่ามากกว่าน้ำพระเจ้าข้า" "คนพวกไหนมีค่ามากกว่าเขา" "กษัตริย์หาค่ามิได้พระเจ้าข้า (คือมีค่าสูงสุด)" ถ้าเช่นนั้นท่านจะเอาเรื่องน้ำมาเป็นเหตุฆ่ามนุษย์ผู้เป็นกษัตริย์ซึ่งมีค่าสูงสุดเช่นนี้จะสมควรแล้วหรือ?" "ไม่สมควรเลยพระเจ้าข้า" แล้วประยูรญาติทั้งสองฝ่ายก็เลิกรากันไป

๔๙. ปางห้ามญาติ

พระปางห้ามญาติ ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืน ห้อยพระหัตถ์ซ้าย ยกพระหัตถ์ขวาแบตั้งขึ้นเสมอพระอุระ

๕๐. ปางทรมานพระยามหาชมพู (พระทรงเครื่อง)

สมัยหนึ่งพระบรมศาสดาเสด็จประทับสำราญพระอิริยาบถอยู่ในพระเวฬุวัน ซึ่งพระเจ้าพิมพิสารทรงสร้างถวาย ครั้งนั้นพระยาชมพูบดีซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีบุญญาธิการและฤทธานุภาพมาก ได้มาคุกคามและรบกวนพระเจ้าพิมพิสารอยู่เสมอ พระ-เจ้าพิมพิสารจึงไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่เวฬุวัน ขอพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง พระพุทธเจ้าทรงเล็งพระญาณเห็นว่า จะโปรดพระยามหาชมพูได้ จึงทรงเนรมิตพระ-เวฬุวันให้เป็นดังดุจเมืองสวรรค์ และทรงเนรมิตพระองค์เองเป็นเจ้าราชาธิราช ทรงเครื่องราชาภรณ์ครบทุกประการ แล้วดำรัสสั่งให้พระอินทร์แปลงเป็นราชทูตไปเชิญพระยามหาชมพูมาเฝ้าที่พระเวฬุวันมหาวิหาร ทรงแสดงธรรมโปรดจนพระยามหาชมพูหมดทิฏฐิมานะ ขอบรรพชาอุปสมบทพร้อมด้วยพระมเหสีและราชโอรส

พระพุทธรูปปางทรมานพระยามหาชมพู (พระทรงเครื่อง) ทำเป็นพระพุทธรูปประทับยืนทำพระ-

หัตถ์อย่างปางห้ามสมุทร หรือปางห้ามญาติหรือทำเป็นพระพุทธรูปนั่งแบบปางมารวิชัยฉลองพระองค์และสวมมงกุฎด้วยเครื่องขัตติยราช

๕๐. ปางทรมานพระยามหาชมพู (พระทรงเครื่อง)

๕๑. ปางทรงพิจารณาชราธรรม

ในปัจฉิมโพธิกาล พรรษาที่ ๔๕ สมเด็จพระบรมศาสดาประทับจำพรรษาธิษฐาน ณ บ้านเวฬุวคาม ในพรรษากาลนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประชวรชราพาธหนัก เกิดทุกขเวทนา ทรงอดกลั้นทุกขเวทนา และประนามขับไล่บำบัดอาพาธพยาธิทุกข์ให้ระงับสงบไป ด้วยอิทธิบาทภาวนา ครั้นหายประชวรแล้วพระองค์ทรงแสดงธรรมแก่พระอานนท์ว่า "บัดนี้เราแก่เฒ่าเป็นผู้ใหญ่ล่วงกาลผ่านวัยเสียแล้ว ชนมายุกาลแห่งเราถึง ๘๐ ปีเข้านี่แล้ว กายแห่งตถาคตย่อมเป็นประหนึ่งเกวียนชำรุดที่ซ่อมแซมด้วยไม้ไผ่ มิใช่สัมภาระเกวียนฉะนั้น"

พระพุทธรูปปางทรงพิจารณาชราธรรม ทำเป็นพระพุทธรูปนั่ง พระหัตถ์ซ้ายขวาจับพระชานุ (เข่า) ทั้งสองข้าง

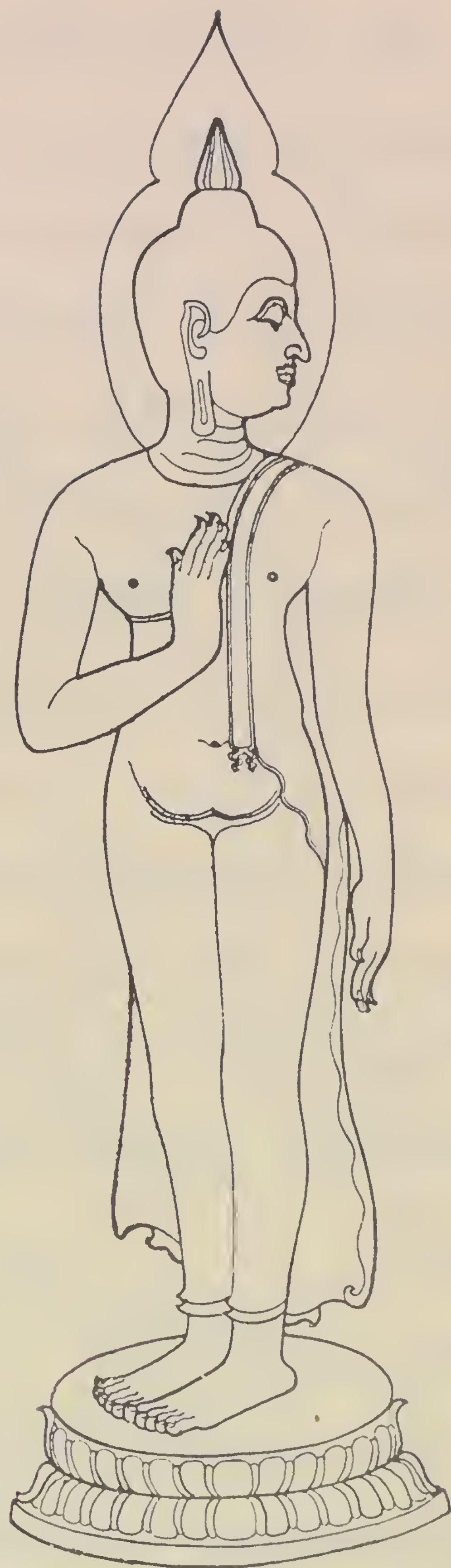

๕๑. ปางทรงพิจารณาชราธรรม

๕๒. ปางนาคาวโลก

เมื่อพระบรมศาสดาแสดงชราธรรมแห่งพระองค์แก่พระอานนท์แล้ว พระองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ เสด็จไปยังเมืองเวสาลี ประทับอยู่ในกุฎาคารศาลา ป่ามหาวันแสดงพระธรรมเทศนาโปรดแก่กษัตริย์ลิจฉวีทั้งปวง แล้วทรงรับนิมนต์ให้เสด็จเข้าไปรับภัตตาหารบิณฑบาต ในพระราชนิเวศน์ในวันรุ่งขึ้น ทรงรับอาหารบิณฑบาตและทรงทำภัตตกิจแล้ว เสด็จออกจากพระนคร ทรงหยุดยืนอยู่นอกประตูเมืองเวสาลี เยื้องพระกายผินพระพักตร์มาทอดพระเนตรเมืองเวสาลี ตรัสว่า ตถาคตจะเล็งแลดูเมืองเวสาลีก็เป็นปัจฉิมทัศนาการในคราวนี้เป็นที่สุด จะมิได้กลับมาเห็นอีกต่อไป สถานที่นั้นจึงมีชื่อปรากฏว่า "นาคาวโลกเจดีย์"

พระพุทธรูปปางนาคาวโลก ทำเป็นพระพุทธรูปมีอาการทรงยืน พระหัตถ์ซ้ายห้อยลง พระหัตถ์ขวายกขึ้นระหว่างพระอุระ เอี้ยวพระกายผินพระพักตร์ทอดพระเนตรมาเบื้องหลัง

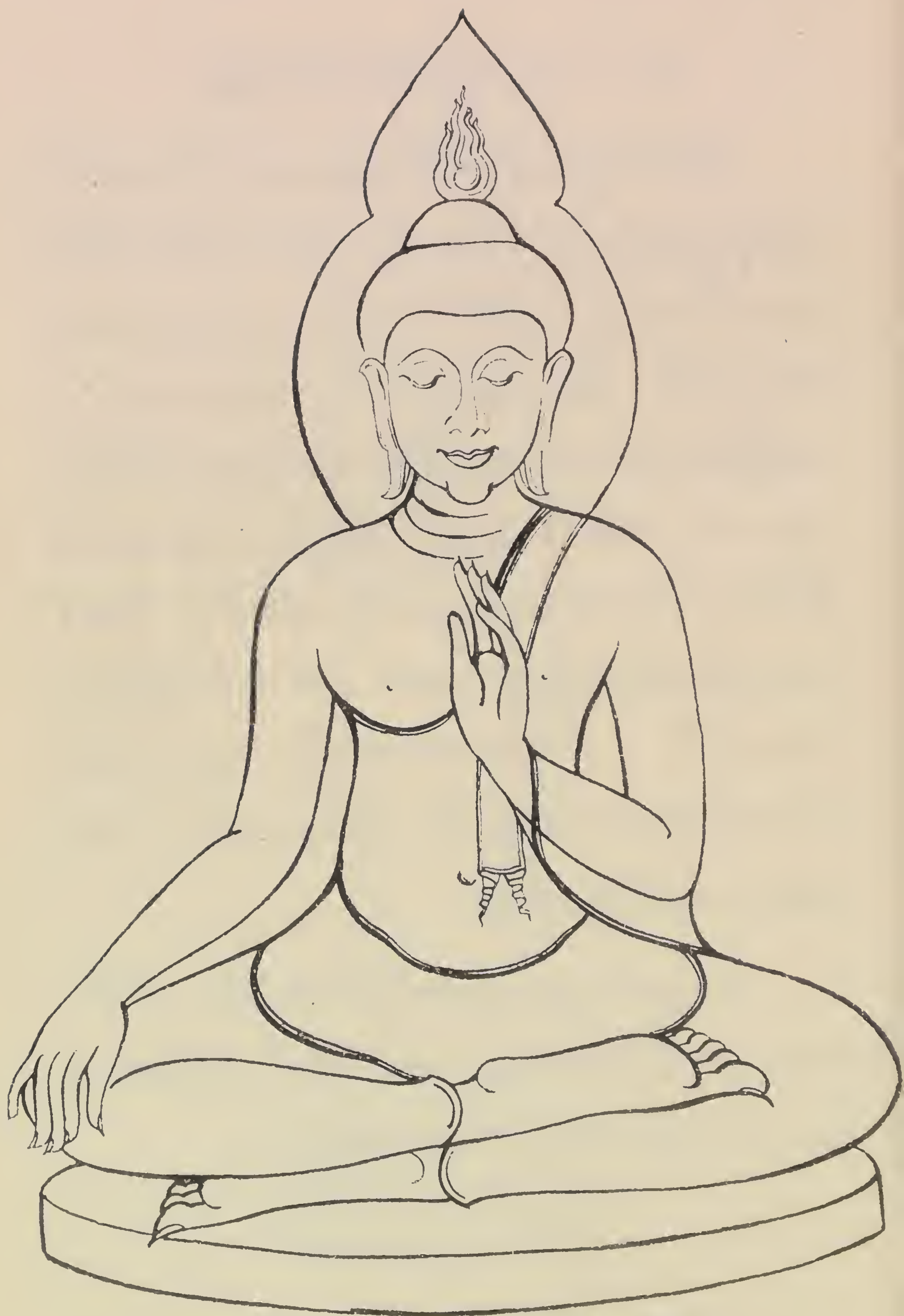

๕๒. ปางนาคาวโลก

๕๓. ปางแสดงโอฬาริกนิมิต

เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงนาคาวโลกแล้วก็เสด็จสู่กูฏาคารศาลาป่ามหาวัน แล้วดำรัสสั่งให้พระอานนท์ถือเอาผ้านิสีทนะสำหรับรองนั่งเสด็จไปยังปาวาลเจดีย์ เพื่อทรงพระสำราญ ณ เวลากลางวัน พระผู้มีพระภาคเจ้าประสงค์จะให้พระอานนท์กราบทูลอาราธนาเพื่อดำรงอยู่ชั่วกัลป์หนึ่ง หรือเกินกว่ากัลป์หนึ่ง พระองค์จึงทรงแสดงโอฬาริกนิมิต ได้ตรัสโอภาสปริยายวันนั้นถึง ๓ หน แต่มารเข้าดลใจพระอานนท์เสีย จึงไม่สามารถจะรู้ความแล้วได้สติอาราธนาตามพระประสงค์ พระสุคตเจ้าจึงทรงขับพระอานนท์เสียจากที่นั้น

พระพุทธรูปปางแสดงโอฬาริกนิมิต ทำเป็นพระพุทธรูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายยกป้องพระอุระ พระหัตถ์ขวาวางคว่ำลงบนพระชานุ

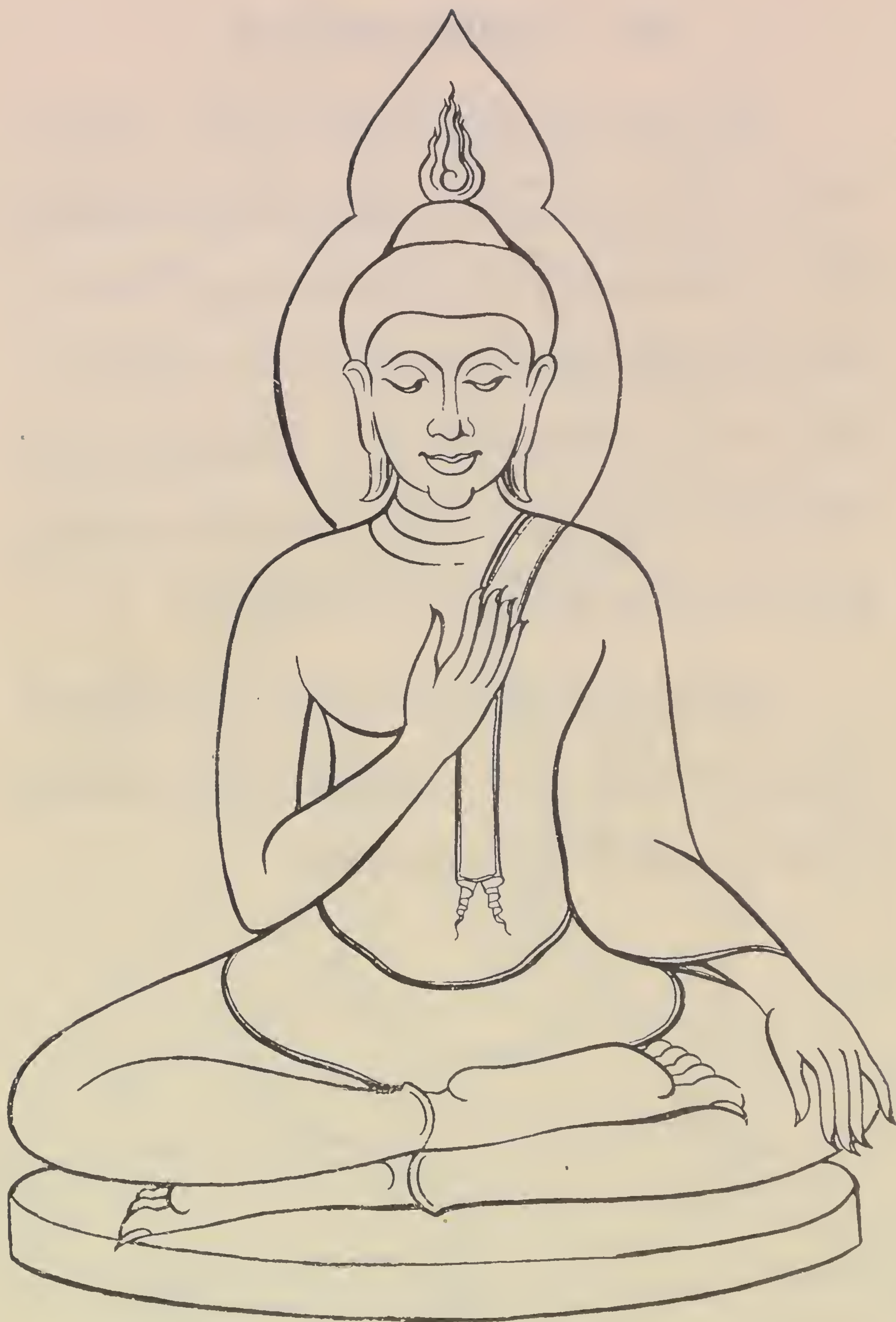

๕๓. ปางแสดงโอฬาริกนิมิต

๕๔. ปางปลงอายุสังขาร

ครั้นพระอานนท์หลีกไปแล้วไม่ช้า พระยาวัสวดีมารผู้ใจบาปเข้าไปเฝ้าและยกเนื้อความแต่ปางหลัง แล้วกราบทูลขอเชิญเสด็จเข้าสู่ปรินิพพาน พระพุทธองค์ตรัสตอบแก่พระยามารว่า ล่วงไปอีก ๓ เดือนเท่านั้นตถาคตจะปรินิพพาน เมื่อพระยามารไปแล้วสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงมนสิการปลงอายุสังขารในวันมาฆบุรณมี ณ ปาวาลเจดีย์นั้น

พระพุทธรูปปางปลงอายุสังขาร ทำเป็นพระพุทธรูปทรงนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางคว่ำบนพระเพลา พระหัตถ์ขวากุมพระอุระ

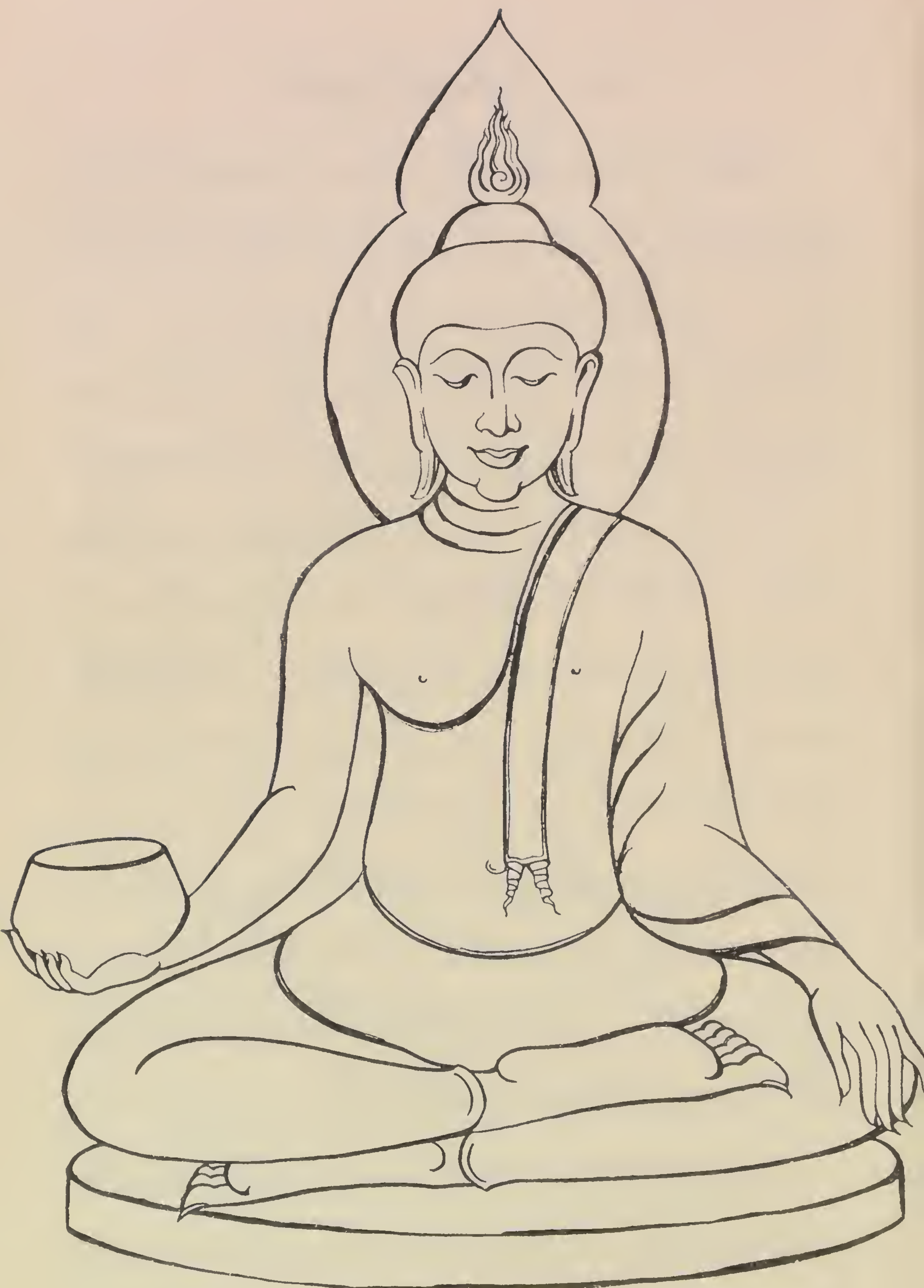

๕๔. ปางปลงอายุสังขาร

๕๕. ปางทรงรับอุทกัง

หลังจากเสวยพระกระยาหารของนายจุนท์ซึ่งเป็น ปัจฉิมบิณฑบาตแล้ว พระพุทธองค์ก็ทรงประชวร หนัก ขณะที่ทรงพุทธดำเนินไปนครกุสินารา ใน ท่ามกลางมรรคา ทรงพักใต้ร่มไม้แล้วรับสั่งให้พระ อานนท์ไปหาน้ำมาถวาย พระอานนท์กราบทูลว่า ธารน้ำแห่งนี้ตื้นเขิน และบัดนี้มีเกวียน ๕๐๐ เล่ม ผ่านไป น้ำขุ่นไม่สมควรจะบริโภค ขอจงเสด็จพระ พุทธดำเนินไปยังแม่น้ำกุกกุฏนทีเถิด น้ำใสดีจะได้ ทรงเสวยได้สำราญ พระบรมโลกนาถดำรัสสั่งพระ อานนท์ถึง ๓ ครั้ง พระอานนท์จึงเอาบาตรไป ทัน ใดที่พระอานนท์ก้มลงตักน้ำอันขุ่นก็บันดาลให้น้ำนั้น ใสสะอาด เป็นมหัศจรรย์ยิ่งนักแล้ว ได้นำน้ำมาถวาย พระพุทธองค์ พระองค์เสวยตามพระพุทธประสงค์ แล้วก็เสด็จประทับ ณ ร่มพฤกษานั้น

พระพุทธรูปปางทรงรับอุทกัง ทำเป็นพระพุทธ รูปนั่งขัดสมาธิ พระหัตถ์ซ้ายวางบนพระเพลา พระ หัตถ์ขวาถือบาตรยื่นออก เป็นกิริยาทรงรับอุทกัง

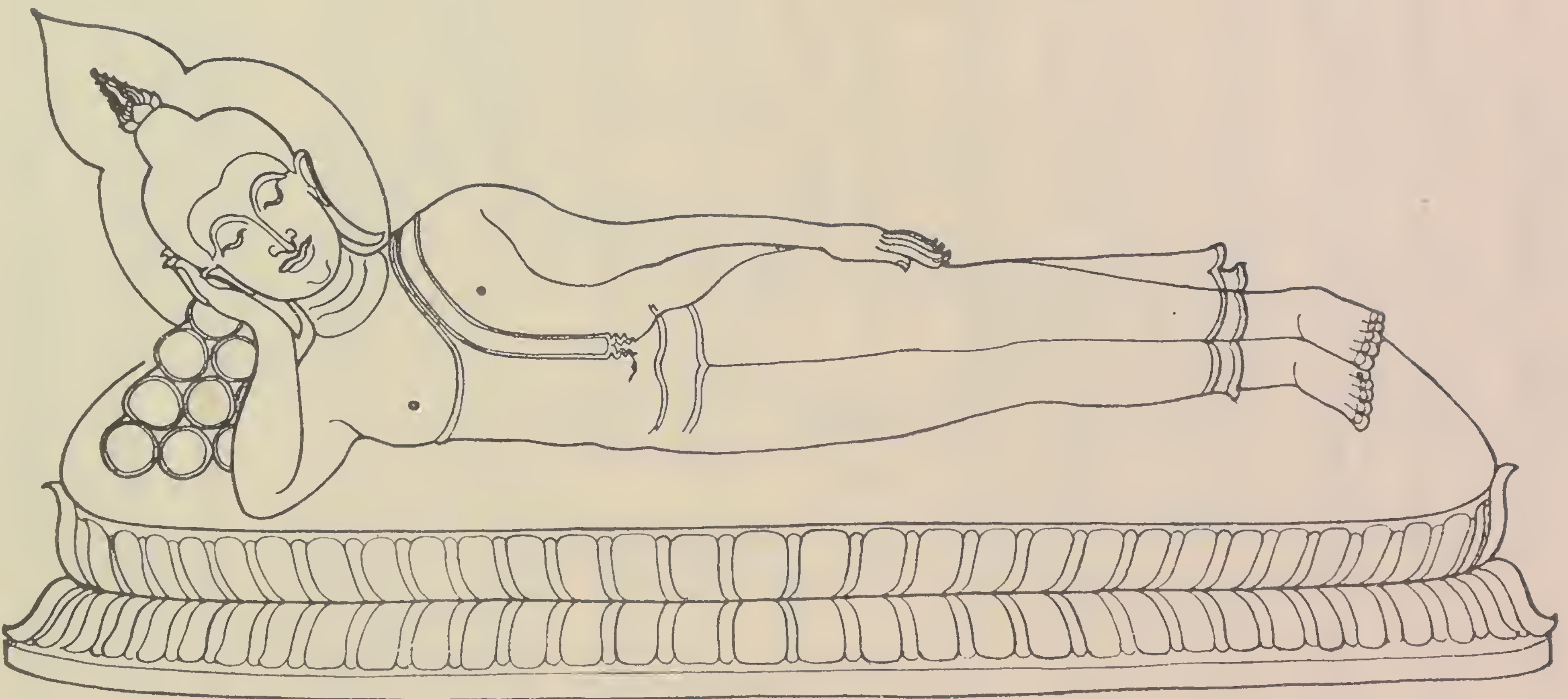

๕๕. ปางทรงรับอุทกัง

๕๖. พระปางไสยาหรือปรินิพพาน

เมื่อพระพุทธองค์พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์สาวกเป็นอันมากเสด็จพุทธดำเนินข้ามแม่น้ำหิรัญญวดีถึงเมืองกุสินารา บรรลุถึงป่ารังของมัลลกษัตริย์นครกุสินาราแล้ว จึงรับสั่งให้พระจุนทะเถรปูลาดอาสนะลง ณ ที่ระหว่างต้นไม้รังคู่หนึ่ง ให้หันพระเศียรไปทางทิศอุดร แล้วประทับสีหไสยา ตั้งพระทัยไม่เสด็จลุกขึ้นอีก ทรงวางพระบาทเหลื่อมด้วยพระบาท พอย่างเข้าสู่ราตรีกาล มีปริพาชกผู้หนึ่งชื่อสุภัททะ มาขอเข้าเฝ้า พระอานนท์เห็นพระพุทธองค์ทรงลำบากพระกายจึงห้ามไว้ สุภัททะก็วิงวอนขอเข้าเฝ้าให้ได้ พระบรมศาสดาทรงทราบ จึงประทานโอกาสให้สุภัททะเข้าเฝ้าถามปัญหาต่าง ๆ สุภัททะเลื่อมใสทูลขอบรรพชาอุปสมบท และได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์

ต่อนั้นพระบรมศาสดาประทานปัจฉิมโอวาทแก่พระอานนท์และพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย แล้วเสด็จดับขันธปรินิพพานในคืนวันวิสาขบุรณมี เวลาใกล้รุ่ง

๕๖. ปางไสยาหรือปรินิพพาน

พระพุทธองค์ทรงประสูติระหว่างต้นรังคู่ และก็ทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานในระหว่างต้นรังคู่เช่นกัน

พระพุทธรูปปางไสยาหรือปรินิพพาน ทำเป็นพระพุทธรูปมีอาการทรงบรรทมตะแคงข้างขวา หลับพระเนตร พระเศียรหนุนพระเขนย ฝ่าพระหัตถ์ขวารองรับพระเศียร พระกรซ้ายทาบไว้บนพระปรัศว์ซ้าย พระบาทซ้ายซ้อนไว้บนพระบาทขวา เหยียดปลายพระบาทเสมอกันทั้ง ๒ ข้าง

พระพุทธรูปปางนี้นิยมสร้างเป็นพระบูชา สำหรับผู้ที่เกิดในวันอังคาร และบูชาตามพิธีทักษา

ชื่อเมืองและสถานที่ แผนที่ประเทศอินเดียโบราณ
ในหนังสือเรื่อง "พระพุทธรูปปางต่าง ๆ"

๑. กาบิศี	๒. บุรุษปุระ
๓. ตักกศิลา	๔. มูลสถาน
๕. ศรีนคร	๖. หะรัปปา
๗. สถานวีศวร	๘. ทราอิน
๙. หัสตินาปุระ	๑๐. อหิคฉัตรา
๑๑. อินทรปรัสถ	๑๒. มถุรา
๑๓. กานยกุพชะ	๑๔. มโหตสวนคร
๑๕. เจดี	๑๖. คาจูราโห
๑๗. โกสัมพี	๑๘. ประยาค
๑๙. สารนาถ	๒๐. กาศี (พาราณสี)
๒๑. มิถิลา	๒๒. ปาตลีบุตร
๒๓. คยา (พุทธคยา)	๒๔. จัมปา
๒๕. นาลันทา	๒๖. ราชคฤห์
๒๗. นวทวีป	๒๘. บีษฎปุระ
๒๙. อมรวดี	๓๐. ชัคคัยยเปฏะ
๓๑. นาคารชุนโกณฑะ	๓๒. มามัลลปุรัม

๓๓. กอรไก

๓๔. มทุไร

๓๕. โทระสมุทร

๓๖. ทาลิโคท

๓๗. วาตาบี่

๓๘. ประดิษฐาน

๓๙. อชันตา

๔๐. เอลโลระ

๔๑. นาสิก

๔๒. อุชเชนี

๔๓. สัญจี

๔๔. ธารา

๔๕. โลถาล

๔๖. ภรุกัจฉะ

๔๗. คีรีนคร

๔๘. ทวารก

๔๙. โมเหนโชฑาโร

แผนที่ประเทศอินเดีย
สมัยโบราณ

ประมวลพระชนมายุของพระพุทธเจ้า
(๘๐ ปีก่อนพุทธกาล)

ก่อนตรัสรู้

๑. พรรษาที่ ๑ ถึงพรรษาที่ ๒๙ ดำรงอยู่ในฆราวาส

๒. พรรษาที่ ๓๑ ถึงพรรษาที่ ๓๕ เสด็จออกสู่มหาภิเนษกรมณ์ ทรงทำทุกกรกิริยาอยู่ ๖ พรรษา

หลังจากตรัสรู้

๓. พรรษาที่ ๑ หลังจากตรัสรู้แล้วทรงแสดงปฐมเทศนาโปรดปัญจวัคคีย์ ณ ป่าอิสิปตนะ เมืองพาราณสี จำพรรษา ณ ที่นั้น แล้วเสด็จไปเมืองราชคฤห์ และเสด็จไปโปรดพระพุทธบิดา และพระประยูรญาติ ณ เมืองกบิลพัสดุ์

๔. พรรษาที่ ๒-๓-๔ เสด็จประทับ ณ วิหารเวฬุวัน เมืองราชคฤห์

๕. พรรษาที่ ๕ เสด็จประทับในศาลากุฏาคาร ป่ามหาวัน เมืองเวสาลี

๖. พรรษาที่ ๖ เสด็จประทับ ณ ภูเขามังกุล หรือ มกุฏบรรพต

๗. พรรษาที่ ๗ ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ที่โคนต้นมะม่วง ชื่อ คัณฑามพฤกษ์ ใกล้ประตูเมืองสาวัตถีแล้วเสด็จสถิตบนบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ ณ ภายใต้ต้นปาริฉัตร ณ ดาวดึงสพิภพ ตลอด ๓ เดือน เทศนาโปรดพระพุทธมารดาและเหล่าเทวดา ออกพรรษาแล้วเสด็จลงจากดาวดึงส์ประทับใกล้ประตูเมืองสังกัส

๘. พรรษาที่ ๘ เสด็จประทับ ณ เภสกะลาวัน (คือป่าไม้สีเสียด) ใกล้กรุงสุมารคิรี แคว้นภัคคะ

๙. พรรษาที่ ๙ เสด็จประทับ ณ เมืองโกสัมพี

๑๐. พรรษาที่ ๑๐ เสด็จประทับในป่าชื่อปาลิไลยกะ อาศัยพญากุญชรชาติชื่อปาลิไลยหัตถีทำวัตรปฏิบัติแล้วเสด็จประทับ ณ ภายใต้ภัทรสาล-พฤกษ์ คือไม้รังใหญ่ต้นหนึ่ง ทรงจำพรรษา ณ ที่นั้น

๑๑. พรรษาที่ ๑๑ เสด็จประทับในหมู่บ้านพราหมณ์ ชื่อตำบลนาฬา ใกล้โพธิคยา

๑๒. พรรษาที่ ๑๒ เสด็จจำพรรษา ณ ภายใต้ปุจิมันทพฤกษ์ คือไม้สะเดา ใกล้เมืองเวรัญชา

๑๓. พรรษาที่ ๑๓ ประทับที่ภูเขาจาลิยะ ในนครราชคฤห์

๑๔. พรรษาที่ ๑๔ เสด็จประทับในวิหารเชตวัน นครสาวัตถี

๑๕. พรรษาที่ ๑๕ เสด็จประทับ ณ นิโครธาราม ริมฝั่งแม่น้ำโรหิณี ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ สงเคราะห์ห้ามหมู่พระประยูรญาติมิให้วิวาทกัน

๑๖. พรรษาที่ ๑๖ เสด็จประทับในเมืองอาฬวี ทรงปราบอาฬวกยักษ์

๑๗. พรรษาที่ ๑๗ เสด็จประทับ ณ เวฬุวนาราม นครราชคฤห์

๑๘. พรรษาที่ ๑๘–๑๙ เสด็จประทับที่ภูเขาจาลิยะ

๑๙. พรรษาที่ ๒๐ เสด็จประทับ ณ เวฬุวนาราม นครราชคฤห์

๒๐. ตั้งแต่พรรษาที่ ๒๑ ถึงพรรษาที่ ๔๕ เสด็จประทับประจำอยู่ ๒ แห่งคือ วิหารเชตวัน และวิหารบุพพาราม นครสาวัตถี

เหตุที่พระบรมศาสดาประทับอยู่ในวิหาร ๒ แห่งนี้ เพราะตระกูลทั้งสอง คือ เศรษฐีอนาถบิณฑิก กับมหาอุบาสิกาวิสาขา นั้น มีคุณมาก

หนังสืออ้างอิง

๑. พุทธประวัติ เล่ม ๑ (หลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาตรี) ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พิมพ์ครั้งที่ ๔๐/๒๕๐๗

๒. พุทธประวัติ เล่ม ๒ มัชฌิมโพธิกาล ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พิมพ์ครั้งที่ ๕/๒๕๐๑

๓. พุทธประวัติ เล่ม ๓ (หลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี) จากฉบับเดิมของสมเด็จพระสังฆราช (สา) พิมพ์ครั้งที่ ๓๖/๒๕๐๓

๔. กรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส พระปฐมสมโพธิกถา (หลักสูตรนักธรรมและธรรมศึกษาชั้นเอก) โรงพิมพ์การศาสนา กรมการศาสนา พ.ศ. ๒๕๐๕

๕. หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ และนายเกษม บุญศรี: เรื่องพระพุทธรูปปางต่าง ๆ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พิมพ์ขึ้นพระราชทานในงานพระราชกุศลราชคฤหมงคลขึ้นพระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๐๐

๖. สมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ: ตำนานพุทธเจดีย์สยาม

๗. หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์: เรื่องพระสี่อิริยาบถ พิมพ์เป็นที่ระลึกในการบำเพ็ญกุศลอายุครบ ๖ รอบ หลวงบริบาลบุรีภัณฑ์ เมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม ๒๕๑๒

๘. ร.ต.ท. แสง มนวิทูร เปรียญ: ชินกาลมาลีปกรณ์ กรมศิลปากรจัดพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๑

๙. สมุดภาพพุทธจริยาประวัติ สำนักข่าวสารอเมริกัน จัดพิมพ์เพื่อเป็นบรรณาการแก่ประชาชนชาวไทยในโอกาสฉลอง ๒๕ พุทธศตวรรษ พ.ศ. ๒๕๐๐

๑๐. ภาพพุทธประวัติจากหินสลัก ยุคก่อนมีพระพุทธรูปในประเทศอินเดีย พ.ศ. ๓๐๐–๗๐๐ ณ สวนโมกขพลาราม ไชยา พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๐๘

๑๑. ธนิต อยู่โพธิ์: แนวปฏิบัติเบื้องต้นโดยสังเขป ในการเจริญอานาปานสติ สมาธิ บันทึก พ.ศ. ๒๕๑๓

๑๒. ธนิต อยู่โพธิ์: ท่านผู้สร้างคัมภีร์ พระพุทธศาสนาในภาษาบาลี ๒๐ ตุลาคม ๒๕๑๒

๑๓. ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล: ศิลปในประเทศไทย คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร พิมพ์ พ.ศ. ๒๕๑๒

๑๔. "คึกฤทธิ์ ๖๐" สำนักพิมพ์ก้าวหน้า จัดพิมพ์ในศุภวาระดิถีงานทำบุญฉลองอายุครบ ๕ รอบ ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ๒๐ เมษายน ๒๕๑๔

15. 2500 YEARS OF BUDDHISM
published by the Government of India on the occasion of the 2500th Anniversary of the Mahā parinivāna of Buddha. Reprinted March 1959 (Phalguna 1880)

16. ALBERT GRÜNWEDEL: BUDDHIST ART IN INDIA.
translated from the German by A.C. Gibson, London. 1965

17. THE ORIENTAL WORLD
published by PAUL HAMLYN. LONDON. 1967.

18. DINKAR KOWSHIK : AGE AND IMAGE,
a short survey of Indian art: ALLIED PUBLISHERS PRIVATE LIMITED, MADRAS-6 INDIA, 1963

19. A.L. BASHAM :
The Wonder that was INDIA. 3rd. edition, London. 1967.

20, RAND MC. NALLY :
Atlas of World History : Edited by R.R. Palmer, U.S.A. (Library of Congress Catalog Card Number : Map 57-4).